



FIKRIYAT



Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi

FIKRIYAT

Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Cilt I, Sayı 1, Haziran 2021

Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, yılda iki defa (Haziran ve Aralık aylarında) yayımlanan Uluslararası erişime açık bilimsel odaklı bir akademik dergidir. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin amacı, sosyal bilimlere azamî derecede geniş bir perspektiften yaklaşarak alan çalışmalarına katkı sunmak ve çeşitlilik oluşturmaktır. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, **Türk Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Sanat Tarihi** başta olmak üzere sosyal bilimleri konu alan çalışmalara öncelik tanımaktadır. Dergimizde Türkçe, Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde yazılan makalelere yer verilir. Fakat Türkçe dışındaki dillerde yazılan makale sayısı toplam makale sayısının yarısını geçemez. Ayrıca her sayıda sosyal bilimlerle ilgili kitap kritiği, yayın değerlendirme ve yayın tanıtımını konu alan çalışmalara da yer verilir.

İletişim

Dr. Ulaş Bingöl

email: ulasedebiyat@gmail.com

Tel: 05051138710

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz

email: enseryilmaz@siirt.edu.tr

Teknik İletişim

Arş. Gör. İlknur Ağtürk

email: fikriyatdmail.com

EDİTÖR

Prof. Dr. Cahit Pesen (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Ulaş Bingöl (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

ALAN EDİTÖRLERİ

Türk Dili ve Edebiyatı

Prof. Dr. Hüseyin Yaşar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Felsefe

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Güloğlu (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, Türkiye)

Sosyoloji

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Psikoloji

Dr. Zakir Elçiçek (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları

Doç. Dr. Veysel Okçu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Coğrafya

Doç. Dr. Adnan Alkan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Tarih

Prof. Dr. Gülnisa Aynakul (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Yabancı Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt Demir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Öğr. Gör. Halil Özdemir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Redaksiyon

Arş. Gör. Ümit Çelebi (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Arş. Gör. Yunus Özduğun (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Mizanpaj

Arş. Gör. Dilan Tapar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Arş. Gör. İlknur Ağtürk (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma (Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Cemalettin Erdemci (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Maria DiBatissa (Princeton Üniversitesi, Princeton, USA)

Prof. Dr. Kemal Sılay (Indiana Üniversitesi, Bloomington, USA)

Prof. Dr. İbrahim Kavaz (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)

Prof. Dr. Hasan Basri Memduhoğlu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Murat Ağarı (Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye)

Prof. Dr. Cahit Epçaçan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet Kankal (Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Abdülmecit Canatak (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)

Prof. Dr. Salahaddin Bekki (Kırşehir Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye)

Prof. Dr. Konuralp Ercilasun (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Cholpon Chotaeva (American University Of Central Asia, Bişkek, Kırgızistan)

Prof. Dr. Abdülhalik Bakır (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye)

Prof. Dr. Aydın Çelik (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)

Prof. Dr. Erdal Açıkşes (Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye)

Prof. Dr. Pınar Ülgen (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)

Doç. Dr. Güray Alpar (Emekli Tümgeneral) (Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Alican (Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye)

Doç. Dr. Murat Serdar (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)

Doç. Dr. Rıskul Joldoshev (Kırgızistan İlimler Akademisi, Bişkek, Kırgızistan)

Doç. Dr. Murat Zengin (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)

Dr. Jonas Elbousty (Yale Üniversitesi, Connecticut, USA)

Dr. Öğr. Üyesi Mehdi REZAI (Allameh Tabataba'i University, Tahran, İran)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kemal Timur (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye)

Doç. Dr. Seyfettin Kaya (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Yiğitoğlu (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim Tuğluk (Iğdır Üniversitesi, Iğdır, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Figen Kanbir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Süheyla Balci Akova (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Faruk Toprak (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Yiğitoğlu (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Doç. Dr. Fethi NAS (Bartın Üniversitesi, Bartın)

Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye)

Doç. Dr. Seyfettin Kaya (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Melik Yolci (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim Tuğluk (Iğdır Üniversitesi, Iğdır, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Mehmet Cihangir (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Dr. Feyza Bulut (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

İÇİNDEKİLER

Editör Notu.....	VI
1. Analysis Of Effects Of E-Commerce Actities At Social Network Sites On Individuals 'Financial Attitude And Behavior: An Emipric Study in Bitlis	1-17.
2. Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri.....	18-26
3. Malatya İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı: 1927-2019.....	27-53
4. Nietzsche: Üstinsan'ın Ölümü.....	54-68
5. Bülbülü Öldürmek Romanı Üzerine Bazı Dikkatler.....	69-85
6. İbn Haldun'un Devlet Felsefesinin 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Düşünürleri Üzerindeki Etkisi.....	86-104

Değerli hocam,

2021 yılının başında kurduğumuz Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin ilk sayısının yayımlanmasının mutluluğunu yaşamaktayız. Bilimselliğe bağlı kalmayı temel ilke edinen *Fikriyat* editör kurulu, ilk sayıda yayımlanan makalelerin değerlendirme sürecini titizlikle takip etmiş ve nitelikli yayın hedefinden taviz vermemiştir. Bu bağlamda özellikle makalelerin hakem değerlendirme sürecine büyük bir ehemmiyet veren dergimiz, gelecek sayılarda da aynı ilkeler doğrultusunda yayın sürecini sürdürecektir. Dergimizde makaleleri yayımlanan değerli bilim insanlarına ve makaleleri büyük bir özveriyle değerlendiren hakemlerimize teşekkür ederiz. Dergimizin bir sonraki sayısı Aralık 2021'de yayımlanacaktır. Aralık 2021 sayısı için makale kabulüne başlamış bulunmaktayız. 30 Ekim 2021 tarihine kadar kıymetli çalışmalarınızı dergimize yollayabilirsiniz. Dergimizin son sayısına şu adresten erişebilirsiniz: <https://fikriyat.siirt.edu.tr/>

Prof. Dr. Cahit PESEN

Editör/Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

SOSYAL AĞ SİTELERİNDEKİ E-
TİCARET FAALİYETLERİNİN
BİREYLERİN FİNANSAL TUTUM VE
DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNİN İNCELENMESİ: BİTLİS
İLİNDE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

ANALYSIS OF EFFECTS OF E-
COMMERCE ACTIVITIES AT SOCIAL
NETWORK SITES ON INDIVIDUALS
'FINANCIAL ATTITUDE AND
BEHAVIOR: AN EMPIRIC STUDY IN
BİTLİS

Yazar

Nazan Güngör KARYAĞDI

Öğr.Görv., ngkaryagdi@beu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-3938-4147

Ali HAMURCU

Öğr.Görv., ahamurcu@beu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-7790-046X

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 16 Ocak 2021

Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Karyağdı, Güngör N.-Hamurcu, A. (2021). Analysis Of Effects Of E-Commerce Activities At Social Network Sites On Individuals' Financial Attitude And Behavior: An Empiric Study In Bitlis. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.1-17.

Analysis Of Effects Of E-Commerce Activities At Social Network Sites On Individuals Financial Attitude And Behavior: An Empiric Study In Bitlis

Öz

Her bireyin alış veriş yaparken sergilediği finansal davranışlar farklılık arz etmektedir. Gerek internet ortamında yapılan gerekse diğer şekillerde yapılan alışverişlerde fiyat unsuru ön plana çıkan etkenlerden biridir. Bu da bireylerin, alış veriş sırasında kaygı duymasına ya da memnun olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmadaki amaç, sosyal ağ sitelerinde yapılan e-ticaret işlemlerinin bireylerde ortaya çıkardığı eğilimlerin bireylerin finansal tutum ve davranışları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Çalışmanın örnekleme, Bitlis il merkezinde ikamet eden bireylerdir. Veri toplama yöntemi, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden olan basit tesadüfî örnekleme yöntemi olup; anket tekniği kullanılmıştır. Anket formundan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Science) 20.0 programında analiz edilmiştir. Çalışmada, frekans analizleri, t testi, anova ve korelasyon analizleri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada 6 hipotez belirlenmiş; bu hipotezler çalışmaya uygun analizlerle sonuçlandırılmıştır. Buna göre; 1. ve 2. Hipotezler red edilmiş; 2. ve 3. hipotezler ise kabul görmüştür. 5. Ve 6. Hipotezler için ise korelasyon sonucu değişkenler arasında pozitif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışma sonucunda, sosyal ağ sitelerinde yapılan e-ticaret işlemlerinin bireylerin finansal tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Özellikle alış veriş esnasında ortaya çıkan fiyat unsurunun bireylerdeki memnuniyet tutumuna olan etkisinin göz ardı edilmeyecek ölçüde olduğu saptanmıştır. Bu çalışma, ticarete büyük önem taşıyan tüketicileri e-ticaret yaparken finansal tutumlarına katkı sağlaması açısından faydalı olabilir

Anahtar Kelimeler: Sosyal Ağ, E-Ticaret, Tutum, Finansal Tutum

Abstract

The financial behavior of each individual while shopping varies. The price factor is one of the factors that come to the fore in the purchases made on the internet and in other ways. This causes individuals to be anxious or satisfied during shopping. Therefore, the purpose of this study is to determine whether there is a significant difference between the tendencies of individuals in e-commerce transactions made on social network sites and their financial attitudes and behaviors. The sample of the study is individuals who live in the city center of Bitlis. Data collection method is a simple random sampling method, one of the probabilistic sampling methods that is to say survey technique is used.

The data obtained from the survey forms is analyzed by using the SPSS (Statistical Package for the Social Science) 20.0 program. Frequency analysis, t test, anova and correlation analysis were used in the study. In addition, 6 hypotheses were determined in the study; These hypotheses were concluded with analysis suitable for the study. According to this; Hypotheses 1 and 2 were rejected; The 2nd and 3rd hypotheses were accepted. For the 5th and 6th hypotheses, the result of the correlation shows that there is a positive relationship between the variables.

As a result of the study, it is seen that e-commerce transactions made on social network sites have an effect on individuals' financial attitudes and behaviors. It has been determined that the effect of the price factor that arises especially during shopping on the satisfaction attitude of individuals is not negligible. This study can be beneficial in terms of contributing to the financial attitudes of consumers who have great importance in trade while doing e-commerce.

Key Words: Social Network, E-Commerce, Attitude, Financial Attitude

Introduction

The widespread and rapid use of internet technologies has greatly affected the development of both social and business life. Internet technologies that take commerce to a new dimension have accelerated e-commerce and have provided great benefits to both businesses and consumers. In this respect, businesses that want to be successful in the developing economy have developed strategies to benefit from e-commerce not only on websites but also on social network sites. Shopping on these sites is encouraged by ensuring individuals to use various social networking sites effectively, E-commerce is even more attractive on these websites by ensuring customer satisfaction with product variety, affordable price options, low-cost shipping and quality factors in accordance with the new trade trends.

In this respect, e-commerce transactions on these sites create differences by affecting the financial attitudes and behaviors of individuals. This situation increases widespread use of e-commerce on social sites.

In accordance with the purpose of the research, this study consists of four parts. By briefly mentioning the concept of social network in the first part, information about e-commerce in the second part and financial attitude and behavior in the third part will be mentioned and in the last section, results and comments of the survey study conducted in Bitlis province will be given.

Social Network Concept

The concept of network is the system structure created by establishing a connection between more than one point (Marangoz vd.2012: 61). Based on the concept of network, the concept of social network has been defined. Social networks can be defined as digital services that allow businesses to promote, sell and receive feedback from consumers, as well as includes enabling personal information, private and public shares. In addition, social networks are used for business, information purposes, entertainment and many other purposes (Terkan ve Saygılı, 2017: 1155). According to an other definition, the social network is described as the structure that connects the nodes of individuals or elements with different relationships and interactions (Marangoz vd. 2012 : 61).

Social network sites, which are on line communication tools, have made people addicted because they can be used at every moment of life. Kirschner and Karpinski have defined social networking sites as “the latest communication tool that is easily accessible by everyone, that enables individual profile creation and contributes to communication”. A lot of social, cultural, economic and political information is shared through social networking sites (Terkan ve Saygılı, 2017, p: 1156).

Social networks and social media have facilitated the communication not only for individuals but also for communities, institutions and organizations. As new people get to know the groups, especially the young people meet many more people through this channel, expand their relations. With social networking sites, consumers can share their experiences and opinions on products, can easily observe innovations and differences and realize what they want (Shih, 2009: 12).

In order to achieve their goals in increasingly competitive conditions, businesses have started to pay more attention to a consumer-oriented approach. Businesses, every step they take in social media and their stable development in the market, allows them to take the front row in the eyes of the consumer (Ulusu vd. 2012 :35). According to Shihri, "Facebook, Twitter and other social sites have become CRM (Customer Relationship Management) for individuals. Social media reminds that CRM should be about the customer, not the technology"(Shih, 2009 : 12).

Because of the negligible influence of social networks, businesses have also moved their market surveying activities to these networks. In this way, consumers can track businesses, the products/services that are produced and evaluate them in market conditions. With social networks, businesses can easily reach the audience and are effective in consumer preferences.

In this case, social networks can be seen as a consumer market. Social networks are important in terms of determining consumer preferences. The right marketing strategies and sales techniques applied in social networks are essential in terms of instantly returning the consumer to the business, getting information and even making a purchase (Terkan ve Saygılı, 2017: 1156).

E- Commerce

In recent years, the increase in the rate of internet usage has made e-commerce a preferred and facilitating tool for commercial use (Şimşek, 2016: 1). In this respect, while Internet is considered as the most important factor of development and change for businesses, it is also seen as a part of continuity in competitive advantage (Koçer, 2012 : 1). E-commerce has entered the world of commerce as a new formation. Thus, a rapid change has been observed in the form of classical trade and competition. This change is first observed in developed countries, as well as in businesses in Turkey from the beginning of the twenty-first century (Şimşek, 2016: 1).

E-commerce has prepared the ground for a serious transformation especially after the second half of the 1990s, with the usage of internet as a place of business. In addition, the intensive use of smart phones and credit cards by consumers and the developments in the banking system have also paved the way for e-commerce to be preferred by a wider audience. (Karabaş, 2018 : 83-84).

According to the World Trade Organization, e-commerce is defined as "the production, advertisement, sales and distribution of products and services through communication" (Zerenler, 2013 : 62). Scope of e-commerce consist of; marketing (displaying the products to customers via the website), taking orders (purchasing products via the website and making payments at the door), sales and online payment (making the payment via the Internet through a bank), delivery (both products and services via the Internet communication to the customer) and customer relations (all transactions made with customers through the Internet) (Taşlıyan, 2006 : 49).

In the changing world, commercial activities and shopping are now made from websites prepared by businesses. At this point websites that will be liked by consumers should be prepared. Consumers expect companies that use e-commerce extensively to give importance to the following concepts on their websites and to apply them as much as possible:

Accuracy: It is the accuracy of the information given about the product / service on the website or other information.

Reliability: It is the protection of the corporate identity of the website and the privacy of consumers' personal information.

Interaction: It is the ability of consumers to continuously communicate with the business and provide feedback.

Responding: It is to meet consumer demand quickly.

Usefulness: The website is clear, providing information without exaggeration and having a consistent understanding.

Efficiency: It is the consumer satisfaction that occurs as a result of activities such as searching, finding and placing orders on the website.

Experience: It is to ensure the repeat visit of the consumer and to make the time spent enjoyable with attractive design.

Actuality; regularly updating the contents and responding to consumers' questions or comments in a short time (Marangoz vd. 2012 : 63).

As in every field in the world, changes and developments are experienced in the field of economy. With the developments in internet technologies, the flow of information and the storage of information have become possible and innovations have also emerged in the processes such as production, sales, distribution and customer relations of enterprises. E-commerce has become the driving force of the economy in the world. Electronic commerce (e-commerce), which is one of the developments in the field of economy, has started to be used more and more. The reasons such as lowering the costs of the businesses in the e-store is being preferred by the consumers due to the fact that the removal of the broker in traditional trade is reflected as a discount on the prices. There is an increase in profitability, competitiveness, market share, brand recognition and this causes a rapid spread of e-commerce (Akyazi, 2018 : 604).

All kinds of commercial activities that take place in electronic environments are considered within the scope of e-commerce and these commercial transactions are carried out in the following business models.

• ***Business World (B2B)***

B2B business model is business-to-business trade. In this trading model, the product which is subject to sale is first sold to an intermediate seller, then this seller sells the product to the final customer. An example can be a company that is selling office supplies.

The B2B business model is an example of businesses where a company sells products to another wholesaler and the wholesaler who buys these products

offers these products as a retail. Considered as an international sales platform, Alibaba.com can be considered as within the scope of B2B.

• **From Business to Consumer (B2C)**

The B2C model is an e-commerce model where business-to-consumer sales are made. The e-commerce website, which adopts itself as a B2C business model, sells its product directly to the customer. A customer views products displayed on the website, reads detailed information about the product, evaluates user comments and can place an order. E-commerce sites such as Hepsiburada.com can be shown as an example to the B2C business model.

• **Consumer-Consumer (C2C)**

In the C2C business model, consumer-to-consumer transactions are made. It acts as an intermediary for consumers to sell their property such as houses, automobiles and motorcycles. E-commerce sites such as Sahibinden.com and Letgo are good examples for C2C. The website may or may not receive transaction fees or commissions from customers' sales (Hepsipay, 2019).

In this context, e-commerce has become increasingly widespread both on the web pages of businesses and on facebook, twitter, instagram, pinterest, yahoo, google plus etc. Business models applied in e-commerce find a large application area in terms of providing superior competitive advantage, as well as providing many opportunities such as selling to people across borders, providing easy access to consumers, increasing product variety, selling safely.

Financial Attitude And Behavior

According to researchers, attitude is a concept that refers to positive or negative feelings about a person, object or subject. Attitude is regarded as the precursor of people's behavior. It is a dimension that occurs before the behavior and leads the behavior. As a result of attitude, individuals tend to behave according to that and this reveals the fact that under every attitude there is a tendency to act. In addition, behaviors such as feelings and thoughts that reveal the attitude, integrate tendencies. Since the attitude cannot be observed, the quality of it can be evaluated on the basis of human behavior (Kalkan, 2011: 194).

Based on the concept of attitude, financial attitude is defined as a different attitude of people such as careful spending which includes savings and savings plans for the future. For example, individuals who do not have the idea of saving about the future have negative attitudes about it. Therefore they are not seen as individuals who have tendency for saving.

Again, people who care about their short-term wishes do not tend to make savings or financial plans that cover the long term. Financial behavior, on the other hand, is defined as the tracking of the financial situation of individuals, their careful shopping, the ability to evaluate their savings and investments and to manage their debts and loans (Alkaya ve Yağ, 2015 : 588-589).

A combination of financial knowledge and psychological variables (such as motivation, risk tolerance, propensity to spend, propensity to save) is defined as financial behavior. Financial attitude is defined as the reaction of individuals

against finance-related issues, while financial behavior is defined as the action taken by an individual in financial matters (Ünal ve Düger, 2011: 1). Xioa (2006) defined financial behavior as “how money should be spent, keeping the money account in writing, taking into account fixed expenses and creating a written budget for expenses” and looked at this concept as result-oriented. Dew and Xiao (2011) evaluated financial behavior tendency as three sub-factors; These can be classified as savings and investment, cash management, credit management (Alkaya ve Yağ, 2015 : 589).

The Methodology Of The Research

The Purpose, Method, Scope of the Research and Data Collection

In this study, it is aimed to examine the effects of e-commerce activities on social network sites on individuals' financial attitudes and behaviors. The survey technique, one of the survey research methods, is used in this study. The data obtained as a result of the study are analyzed by using the SPSS 20.0 package program. The applied survey is developed as a result of the literature review. The survey form consists of two parts.

There are demographic characteristics of individuals in the first part and in the second part, there are proposals about the financial attitude and behavior of individuals when shopping. These proposals constitute the thoughts of individuals about price, anxiety and satisfaction. The questions in the first part are prepared as optional questions and the questions in the second part are prepared according to the five-point Likert scale. 310 people residing in the center of Bitlis province are selected by random method and they participated in the application in 2019. Face to face survey study is applied in the study. However, there are incomplete answers to the questions and 42 surveys that are not suitable for analysis are excluded from the study. Data entry and analysis are made for 268 surveys.

Analysis of Data Obtained in the Study

The suitability of the hypotheses in the study for normal distribution is determined and frequency, t test, Anova (variance), correlation analyses are performed. The 5% significance level is taken into account while analyzing.

Reliability Analysis of the Research

In order to measure the reliability in the surveys, the Cronbach's Alpha (α) value must be found in the study. The α value obtained for all questions indicates the total reliability of that survey and is expected to be greater than 0.7 (Ekonomi Analysis, 2018). According to this, the α values of the study are as follows:

Table 1. Reliability Analysis Results Regarding the Survey Data

Survey Data	Total Number of Questions	Alpha Coefficient (α)
All Expressions	26	0.730
Statements on Price Attitude	5	0.802
Statements for Anxiety Attitude	5	0.779
Statements about the Attitude of Satisfaction	5	0.782

These values show that the survey study is reliable.

Frequency Analysis

Table 2. Analysis Results Regarding Demographic Features

		N	%
Your gender	Male	102	38.1
	Female	166	61.9
	Total	268	100
Your Age	16-26	136	50.7
	27-37	99	36.9
	38-48	28	10.4
	50 and above	5	2.0
	Total	268	100
Your Educational status	High school	35	13.1
	Vocational School	77	28.7
	University	136	50.7
	Graduate	20	7.5
	Total	268	100
Occupation	Civil Servant	159	59.3
	Private sector	26	9.7
	Unemployed	10	3.7
	Student	73	27.2
	Total	268	100
Monthly Salary	1000 TL and below	52	19.4
	2001-3000 TL	22	8.2

Analysis Of Effects Of E-Commerce Activities At Social Network Sites On Individuals Financial Attitude And Behavior: An Empiric Study In Bitlis

	3001-4000 TL	24	9.0
	4001-5000 TL	125	46.6
	Unanswered	45	16.8
	Total	268	100
Internet Usage Status	Yes	268	100
	No	0	0
	Total	268	100

Internet Usage Frequency	Rarely	10	3.7
	Once or twice a week	9	3.4
	One hour or less per day	47	17.5
	Between One-Four hours per day	117	43.7
	More than Four hours a day	85	31.7
	Total	268	100
Using Social Networking Sites	Yes	268	100
	No	0	0
	Total	268	100
Performing E-Commerce Status on Social Networking Sites	Yes	268	100
	No	0	0
	Total	268	100
Your Annual E-Commerce Amount on Social Networking Sites	500 TL or below	141	52.6
	Between 1000-1500 TL	70	26.1
	Between 1501-2000 TL	31	11.6
	2000 TL and above	26	9.7
	Total	268	100

310 people participated in the study however 268 surveys are regarded as suitable for analysis. Looking at the demographic characteristics of the individuals participating in the survey; 38.1% are men and 61.9% are women. When there is look at the age range of the participants; participants between 16-26 age are first

with 50.7%. When the education level is evaluated, it can be noticed that 50.7% are university graduates. In the survey data, it is determined that the mostly participated group is public employees and the participation rate is 59.3% with 159 people. The rate of the participants who answered monthly income question in the survey is 46.6%. Since the study is about e-commerce on social networking sites, attention is paid to the participants using the internet and in this regard, the surveys filled by individuals who do not use the internet are excluded from the analysis. According to this all participants (268 people) subject to the analysis use the internet. When the frequency of internet usage is examined; the rate of those who use the internet for 1-4 hours every day is in the first place with 43.7%. When analyzing the use of social network sites and the situation of e-commerce on social network sites, the situation of using the internet is in parallel with the situation of using the internet and all of the 268 participants answered "Yes". This is an indication that there is a direct proportion between the 3 questions and the answers given to the questions in the form. It can be noticed that the answer given to the question of "what is your annual e-commerce amount on social network sites?" the option of 500 TL and below ranked first with a rate of 52.6%. Again it can be learned that the amount is at this rate because such as price, anxiety and satisfaction are effective.

Research Hypotheses and Statistical Analysis

Six hypotheses related to the research are determined and analyzed. Analyzes regarding the hypotheses are as follows:

H1: There is a significant relationship between the gender factor and the use of social networks.

Table 3. "There is a significant relationship between the gender factor and the use of social networks." analysis result of the hypothesis

Your Gender	N	F	P
Male	102	.735	083
Female	166		
Total	268		

According to the table, since the p value is greater than 0.05, there is no significant relationship between the gender factor and the use of social networks. In this case, the H1 hypothesis is rejected.

H2: There is a significant relationship between the age factor and the use of social networks.

Table 4. "There is a significant relationship between the age factor and the use of social networks." analysis result of the hypothesis.

Your Age		P
16-26	.730	.572
27-37		
38-48		
50 and above		

When we evaluate the hypothesis "There is a significant relationship between the age factor and the use of social networks" according to the 5% significance level, it can be seen that the p value is .572. Since this value is greater than 0.05, the H2 hypothesis is also rejected. In other words, it appears that there is no meaningful relationship between the concepts.

H3: There is a significant relationship between monthly income and the annual amount of e-commerce on social networking sites.

Table 5. "There is a significant relationship between monthly income and the annual amount of e-commerce on social networking sites." analysis result of the hypothesis

Monthly Salary		P
1000 TL and below	8.977	.003*
2001-3000 TL		
3001-4000 TL		
4001-5000 TL		

Since the p value of the hypothesis in Table 5 is less than 0.05, the H3 hypothesis is accepted. In other words, there is a significant relationship between monthly income and the annual amount of e-commerce on social networking sites.

H4: There is a significant relationship between the occupation factor and the e-commerce status on social networking sites.

Table 6. "There is a significant relationship between the occupation factor and the e-commerce status on social networking sites." analysis result of the hypotheses

Occupation		P
Civil Servant	7.275	.007*
Private Sector		
Unemployed		
Student		

If the hypothesis is evaluated "There is a significant relationship between the profession factor and the e-commerce status on social networking sites"; The p value is 0.007. Since this value is less than 0.05, the hypothesis is accepted.

H5: While doing e-commerce, there is a positive relationship between the propositions of price attitude and the propositions about anxiety.

Table 7. " While performing e-commerce, there is a positive relationship between the propositions of price attitude and the propositions about anxiety." analysis result of the hypothesis

	I am very upset to miss a discounted sale price on social networking sites	I'm very angry if I realize that I made a bad choice after shopping on social networking sites.	.After shopping on social networking sites, I worry if I can get it cheaper elsewhere	Shopp ing with credit cards on social networking sites causes excessive spending	I'm afraid of excessive borrowing while shopping on social networking sites
Members-only discounts on social networking sites are more than other sites.	.239** .000 268	.070** .254 268	*.107* .081 268	** .034 .584 268	.082** .183 268
Prices on social networking sites are more affordable than other sites	.263** .000 268	.072** .243 268	*.087* .158 268	** .074 .225 268	.063** .308 268
I get the chance to save more on social networking sites	.293** .000	.068** .265	.153** .012	*.158* .010	.043** .479

Analysis Of Effects Of E-Commerce Activities At Social Network Sites On Individuals Financial Attitude And Behavior: An Empiric Study In Bitlis

	268	268	268	268	268
Products on social networking sites have better quality in terms of price	.305**	.081**	* .120*	** .009	.047**
	.000	.184	.050	.881	.446
	268	268	268	268	268
Shipping costs on social networking sites are lower than on other sites	.289**	.033*	* .090*	** .048	.073**
	.000	.591	.142	.436	.232
	268	268	268	268	268

r: 0.000-0.300 indicates a low level, 0.301-0.70 indicates a medium level and 0.701-1.00 indicates a strong relationship (Vural, 2015, p: 103).

If there is an evaluation according to the table, since all the statements in the category of price propositions and anxiety propositions are positive, there is a positive relationship between them.

However, the values are slightly positively correlated according to the r diagnosis.

H6: There is a positive relationship between price attitude propositions and satisfaction propositions while doing e-commerce.

Table 8. "H6: There is a positive relationship between price attitude propositions and satisfaction propositions in e-commerce activities" analysis result of the hypothesis

	Shopp ing gift vouchers and bargaining opportunitie s on social networking sites please me	Social networking sites solve my problem at no additional cost in case of problems with the products I buy	.Payme nt option at the door on social networking sites makes shopping on these sites attractive.	Payment with different exchange rates on social networking sites is very advantageous.	It is very advantageous to use different credit cards for the same shopping on social networking sites.
Special discount	.186**	.134*	.259**	.139*	.138*

Analysis Of Effects Of E-Commerce Activities At Social Network Sites On Individuals Financial Attitude And Behavior: An Empiric Study In Bitlis

offers for members on social networking sites are more than other sites	.002 268	.029 268	.000 268	.023 268	.024 268
Prices on social networking sites are more affordable than other sites	.227** .000 268	.180** .003 268	.300** .000 268	.236** .000 268	.219** .000 268
I get the chance to save more on social networking sites	.376** .000 268	.268** .000 268	.413** .000 268	.351** .000 268	.247** .000 268
Products on social networking sites have better quality in terms of price	.347** .000 268	.276** .000 268	.258** .000 268	.320** .000 268	.184** .002 268
Shipping costs on social networking sites are lower than on other sites	.222** .000 268	.316** .000 268	.106 .083 268	.296** .000 268	.275** .000 268

14

Analyzing the table values above, hypothesis is accepted. Because the relationships between price and satisfaction propositions are positive. If the level of relationship between values evaluated;

- Between the propositions "I get the chance to save more on social networking sites" which are included in the price suggestions and "I am happy with the shopping gift coupons and bargaining opportunities on social network

sites" r is 0.376 while "payment option at the door on social network sites makes shopping on these sites attractive." r is 0.413; "payment with different exchange rate options on social networking sites is very advantageous." Since the coefficient r in his proposition is 0.351, the level of relationship between these propositions is positive and medium.

- "Products on social network sites are better quality compared to the price" price proposition and satisfaction propositions included in "shopping gift coupons on social network sites, bargaining opportunities please me." the relationship level between two proposition is 0.347. Since the value between the proposition" payment with different exchange rate options on social networking sites is very advantageous " is 0.320, the relationship between the propositions mentioned is also moderately positive.

- When there is a look at one of the price proposition "shipping costs on social network sites are lower than other sites" and one of the satisfaction propositions "if there is a problem with the products I buy, social network sites solve my problem without additional fees", the relationship between these two propositions has a positive moderate value.

- Relationships between other propositions are in a low level positive relationship.

Conclusion

There are large-scale events taking place in the shaping of the world economies. In this respect, information technologies have gained speed in our age. The concept of the information age has come to the fore. The internet has a great share in the increasing value of the information age. The internet, which is developing in every field, also makes its impact on trade. Individuals living in society are interested in e-commerce on social networking sites that have developed recently, both in terms of being able to shop easily in terms of time and in terms of the excess of options offered. This situation affects the financial attitudes and behaviors of individuals while doing e-commerce. While these attitudes and behaviors are sometimes advantageous; sometimes they bring various problems.

In this respect, this study aims to examine the effects of e-commerce activities on social network sites on individuals' financial attitudes and behaviors. The study is carried out in the center of Bitlis province. For this purpose, firstly, conceptual information is included as a result of the literature review. Subsequently, data and analysis of the survey study conducted by simple random method among the individuals living in Bitlis city center in 2019 are included.

It can be noticed that most of the participants participating in the survey are among women and the most participants are in the 16-26 age range. In addition most of the participants are university graduates. Again, it is seen that the majority of the participants are public employees.

It can be seen that the answers given to the usage of internet and e-commerce in social networks are 100% yes. In addition, the hypotheses, "there is a significant relationship between gender factor and social network usage"

and "there is a significant relationship between the age factor and social network usage" are rejected. The hypothesis "there is a significant relationship between monthly income and the amount of doing e-commerce annually on social networking sites" and the hypothesis "There is a significant relationship between the occupation factor and the status of doing e-commerce on social networking sites" are accepted according to the 0.05 significance level of p values. According to this data, it can be interpreted that factors such as gender and age do not contribute to the difference in social network use of individuals. Again, when there is a look at the 5th and 6th hypotheses, these hypotheses are also accepted according to the study. It can be said that there is an indication that individuals have a low level of anxiety towards the price factor and a medium level of satisfaction attitude at e-commerce.

In conclusion, it is observed that gender and age characteristics of individuals do not affect their use of social networks; however, it is seen that there is a link between occupation and monthly income at both using social networks and doing e-commerce in these networks.

In addition, it can be seen that individuals give great importance to the price element while doing e-commerce. The price factor in individuals is effective in both anxiety attitudes and satisfaction attitudes. However, as a result of the analysis, it is revealed that the satisfaction attitude is more effective. Therefore, in this study, it is concluded that the price factor affects the financial attitudes and behaviors of individuals.

It is thought that this study can be beneficial in terms of contributing to the financial attitudes of consumers who have great importance in trade while doing e-commerce.

References

- Hepsipay. (2019, 02 18). <https://www.hepsipay.com/blog/e-ticaret-nedir/>.
<https://www.hepsipay.com/blog/e-ticaret-nedir/>. (2019, 02 18).
- Akyazı, A. (2018). Dijitalleşen Ticaret: Yaşlı Dostu E-Ticaret Siteleri Üzerine Bir Araştırma. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC, 8(4), 602-614. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/39502/465994>
- Alkaya, A., & Yağlı , İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi-Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(40), 585-599. https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi40_pdf/6iksisat_kamu_isletme/alkaya_aylin.pdf
- Kalkan, A. (2011). Kişisel Tutum, Öznel Norm ve Algılanan Davranış Kontrolünün Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri üzerine Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(14), 189-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23234/248070>
- Karabaş , S. (2018). E-Ticaret ve Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Ticarete İlişkin Tutum ve İlgilenim Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Alan

Araştırması. Akademik Bakış Dergisi(68), 83-104.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/39548/467055>

Koçer, M. (2012). Elektronik Ticaretin Pazarlama Stratejilerine Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Marangoz, M., Yeşildağ, B., & Arıkan Saltık, I. (2012). E-Ticaret İşletmelerinin Web ve Sosyal Ağ Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 3(2), 53-78.
http://www.journalagent.com/iuyd/pdfs/IUYD_3_2_53_78.pdf

Shih , C. (2009). Facebook is the Future of CRM. Customer Relationship Management.

Şimşek, A. (2016). Elektronik Ticaret Sitesi Kullanıcılarının Güven Tutumlarının İncelenmesi: Uşak İlinde Ampirik Bir Çalışma. KMÜ Sosyal ve Akademik Araştırmalar Dergisi, 18(30), 1-12.
<http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/1m.pdf>

Taşhyan, M. (2006). Elektronik Ticaret Kavramlar ve Uygulamalar . Adapazarı: Sakarya Kitabevi Yayıncılık.

Terkan , R., & Saygılı, N. (2017). Sosyal Medyada Pazarlamanın Gençler Üzerindeki Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(51), 1154-1159.
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1846>

Ulus, Y., Kılıç, B., Durmuş, B., & Yurtkoru, E. (2012). Facebookta'yız . İstanbul : Beta Yayınları.

Ünal , S., & Düger, S. (2011). Akademik Personelin Finansal Gönenç Hali İle finansal Davranış Eğilimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi(1), 213-226.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/528488>

Vural, H. (2015). Elektronik Ticaret (E-Ticaret) Yapan İşletmelerin Alan Adlarının,Bireylerin Bu İşletmeleri Tercih Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Zerenler, M. (2013). Dijital İş Yaşamı: Tüm Boyutlarıyla Elektornik Ticaret . Ankara : Gazi Kitabevi.



FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

ORTA ÇAĞ'DA ARAP-İSLAM
DÜNYASINDA ÇEVİRİ
FAALİYETLERİ

TRANSLATION ACTIVITIES IN THE
ARAB-ISLAMIC WORLD IN THE
MIDDLE AGE

Yazar

Mehmet Bölükbaşı

Dr.Öğr.Üyesi, Bartın Üniversitesi, Arapça Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, email:
blkbamehmet@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-5923-3920

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 16 Ocak 2021

Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Bölükbaşı, Mehmet. (2021). Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri.
*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar
Dergisi*, 1 (1), s.18-26.

Öz

Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 833) tarafından kuruluş aşaması 9. Asırda tamamlanan ve çeviri faaliyetlerinin yoğun şekilde yapıldığı Beytu'l-Hikme (بَيْتُ الْحِكْمَةِ) Bilgelik Evi adı verilen yerde Antik Yunan, Süryanice, Hintçe ve Farsça telif edilmiş kaynak eserler Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu tercüme neticesinde, Arap-İslam Dünyası Orta Çağ'da farklı alanlarda birçok bilgi elde edebilmiştir. Özellikle Antik Yunan felsefesi ve tıbbi hakkında önemli bilgilere ulaşabilmiştir. Farklı dillerde telif edilmiş önemli kaynak eserlerde yer alan tıp, astronomi ve felsefe hakkındaki bilgiler Arapça'ya aktarılmış, yapılan tercüme Arap-İslam dünyasının bilimsel alanda ilerleme kaydetmesine büyük katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında gerçekleştirilen bu tercüme faaliyetleri Antik Yunan eserlerinin kaybolmasına engel olmuş ve bu eserlerin günümüze kadar gelmesinde önemli rol oynamıştır. Çeviri, kapsamlı ve tecrübe isteyen önemli bir etkinlik olmasına rağmen Orta Çağ'da Arap-İslam mütercimleri çeviride istenilen düzeyde tercüme yapabilmişlerdir. Bu durumun en önemli nedeni; bu zaman dilimindeki mütercimlerin bir kısmının Müslüman diğer kısmının Hıristiyan olması, ayrıca birden fazla dile ve kültüre hâkim olmaları farklı dillerde telif edilen kaynak kitapları Arapça'ya daha kolay ve başarılı bir şekilde aktarmalarına olumlu katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da farklı dillerden Arapça'ya aktarılan felsefe eserleri Arap-İslam Dünyasında felsefeye ilginin artmasına neden olmuş ve bu sayede felsefi çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Arap-İslam dünyasında Orta Çağ'da ivme kazanan çeviri faaliyetlerinin gelişimi, temel faktörleri ve yapılan çevirilerin Arap-İslam dünyasına katkıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Arap-İslam Dünyası, Çeviri Faaliyetleri, Antik Yunan Eserleri, Çeviri.

Abstract

Ancient Greek, Syriac, Hindi and Persian copyrighted source works were translated into Arabic in the place called Beytu'l-Hikme (House of Wisdom), whose foundation was completed in the 9th century by Abbasid Caliph Me'mûn (d.833) and where translation activities were intensively carried out. As a result of these translations, the Arab-Islamic World was able to obtain a lot of information in different fields in the Middle Ages, especially in the Ancient Greek philosophy and medicine. The information about medicine, astronomy and philosophy in important source works which have been copied in different languages has been transferred to Arabic. The translations made have greatly contributed to the progress of the Arab-Islamic world in the scientific field. These translation activities carried out in the Arab-Islamic world in the Middle Ages prevented the disappearance of Ancient Greek works and played an important role in keeping these works up to the present day. Although translation is an important activity that requires extensive and experience, Arab-Islamic translators in the Middle Ages were able to make translations at the desired level. The most important reason for this situation; The fact that some of the translators in this period of time are Muslim and the other part is Christian, and they also have a command of more than one language and culture have contributed positively to the easier and more successful translation of the source books written in different languages into Arabic. The works of philosophy transferred from different languages to Arabic in the Middle Ages caused an increase in the interest in philosophy in the Arab-Islamic World and thus philosophical studies began to emerge. In this study, the development of translation activities that gained momentum in the Middle Ages in the Arab-Islamic world, its basic factors and the contributions of translations to the Arab-Islamic World are given.

Key Words: Middle Ages, Arab-Islamic World, Translation Activities, Ancient Greek Works, Translation.

Giriş

Çeviri faaliyetlerini esas olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve ideolojik durumlar belirlemektedir. Arap-İslam dünyasında çeviri etkinliğine etki eden en önemli unsur ideolojik faktörler olmuştur. Müslüman Arapların düşünce dünyasına etki eden temel unsur ilme ve evrensel bilgiye ulaşırken kültür ve inanç ayrımı yapmamış olmalarıdır. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in (ö. 632) 'Hikmet müminin yitik malıdır' Hadis-i şerifinde ve Kur'an-ı Kerim'de de diğer milletlerle tanışmanın önemine vurgu yapılmıştır (el-Hucurât 49/13). Bu sayede, Müslüman Arapların farklı kültürler ile iletişime geçmeleri teşvik edilmiş bu durum çeviri faaliyetlerinin meydana gelmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla, farklı bilim dallarının ortaya çıkması ve sistemli bir hale gelmesi için daha önceki bilimsel çalışmaların ele alınıp incelenmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Arap-İslam devleti fetihler neticesinde geniş sınırlara hükmetmeye başlamış ve farklı milletlerle iletişime geçme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum yeni kurumların inşa edilmesini ve farklı ilim ve tekniklerin öğrenilmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü, fetihler öncesinde belli bir coğrafyada yaşayan Müslüman Araplar farklı coğrafyalarda yaşayan milletlere göre bilimsel ve kurumsal yönlerden geri kalmışlardı. Bu yüzden, Müslüman Araplar eksikliklerini gidermek için astronomi, matematik ve tıp alanlarında ileri bir bilgi birikimine sahip olan Antik Yunan, Süryani ve Hint milletleri tarafından telif edilen kaynak eserleri Abbâsiler Döneminde Arapça'ya tercüme etmişlerdir (Ulukütük, 2010: 249).

Çeviri faaliyetlerine etki eden bir diğer faktör ise; Müslüman ve Hıristiyan alimler arasındaki dini ve felsefi tartışmalardır. Bu tartışmalar esnasında; Hıristiyan alimler düşüncelerini ifade edip savunurken Antik Yunan filozofları ve Aristo mantığından faydalanarak cevaplar vermişlerdir. Bu durum üzerine Müslüman Arap alimleri İslam Dini'nin ve kendi fikirlerinin Hıristiyanlıktan daha üstün olduğunu kanıtlamak için kadim medeniyetler tarafından telif edilen kaynak eserleri Arapça'ya aktarmanın elzem olduğuna karar vermişlerdir. Çeviri faaliyetlerini etkileyen bir diğer faktör, jeopolitik hareketlerdir. Felsefe ve bilimsel çalışmalar Sümer, Fenike ve Mısır medeniyetlerinden Antik Yunan medeniyetine geçmiştir (Laertious, 2003:13).

Jeopolitik hareketler çeviri etkinliğini olumlu yönde etkilemiştir. Makedon Kralı Büyük İskender kontrol altına aldığı coğrafyalarda elde ettiği matematik, astronomi, felsefe ve tıp alanında telif edilmiş eserleri Yunanca'ya tercüme ettirmiştir. Bu sayede önemli eserlerin kaybolmasına imkân vermemiştir (Laertious, 2003: 41). Çeviriler sayesinde, Felsefe ilmi; Keldânîlerden Mısır'a, Mısır'dan sonra Antik Yunanlılara, daha sonra Süryânîlere ve son olarak Araplara geçmiştir (el-Fârâbî, 2003:54). Kadim medeniyetler olarak kabul edilen Hint, Antik Yunan ve Fars medeniyetleri tarafından telif edilen kaynak eserler Arapça'ya tercüme edilmiştir. Yapılan tercüme sayesinde bu kaynak eserlerden yararlanılmaktadır (el-Câhiz, 1979: I, 75).

Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında hız kazanan çeviri faaliyetleri neticesinde, kadim milletlere ait önemli kaynak eserlerin kaybolması engellenmiş ve aynı zamanda bu eserlerin günümüze kadar ulaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca, yapılan çeviri etkinlikleri Arap-İslam dünyasının bilim, felsefe, astronomi, tıp ve matematik alanlarında ilerleme kaydetmesinde önemli rol oynamıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve Batı dünyasına intikali hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında fetihler neticesinde farklı milletlerle karşılaşan ve etkileşime geçen Müslüman Arapların bu milletlerin mensup oldukları inanca ve kültüre saygı duymaları sayesinde birçok bilimsel çalışmayı birlikte yapabildiklerine vurgu yapılmıştır. Orta Çağ'da Müslüman Arapların bilimsel çalışmalara yapmış olduğu katkılar, farklı toplumlara sağladıkları hoşgörü ortamı ve bu sayede ortak yapılan çeviri faaliyetleri ve bilimsel çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Yöntem

Yapılan nitel araştırmada bilgiler; doküman tarama, görüşme ve gözlem yapmak suretiyle üç yoldan elde edilir (Kıral, 2020: s.170). Bu bağlamda, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetleri doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Bu veriler ışığında, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında ivme kazanan çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı, Batı dünyasına etkileri ve tarihsel gelişimi neden-sonuç bağlamında ele alınmıştır.

1.Arap-İslam Dünyası ve Çeviri Faaliyetleri

1.1. Emevîler Devrinde Çeviri Faaliyetleri

Arap-İslam medeniyetinin bilim ve felsefe alanındaki temelleri Orta Çağ'da yapılan çeviri faaliyetleri ile atılmaya başlamıştır. Bu medeniyetinin temellerinin oluşmasında sadece Müslüman Araplar yer almamış aynı zamanda Hıristiyan Araplar da katkı sağlamıştır. Çünkü, Orta Çağ Arap-İslam dünyasında fetihler sayesinde İslam dini yayılmış Arapça bilim ve edebiyat alanında kullanılmıştır. Farklı inanca sahip milletler Arapça sayesinde bir araya gelmiş ve ortak çalışmalar yapabilmişlerdir. Bu çalışmalara en güzel örnek farklı dillerde telif edilmiş eserlerin Müslüman ve Hıristiyan mütercimlerce kurulan ortak çeviri komisyonlarında Arapça'ya aktarılmasıdır (Barthold, 1984: 3).

Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetleri ilk olarak, Emevîler döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak bu çeviri faaliyetleri Emevî hükümdarlarının ilme karşı ilgisinden öteye gidememiştir. Emevî halifelerinden Hâlid b. Yezîd (ö. 704) ilme merakı nedeniyle iyi derecede Arapça bilen Yunan ilim adamlarından bir kısmını Mısır'dan getirterek, Antik Yunanca ve Kıptice telif edilmiş kimya eserlerini Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Bu çeviri Arap-İslam dünyasında farklı dillerden yapılan ilk tercüme kabul edilmiştir. Emevîler döneminde çeviriler daha çok halifelerin bilime karşı ilgilerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca çeviriler matematik, astronomi, tıp ve kimya alanlarında ihtiyaç duyulan bilgileri elde etmek için yapılmıştır. Çeviri faaliyetleri belli bir sisteme bağlı olmadan gerçekleştirilmiştir (İbnu'n-Nedîm, 1994: III, 338).

Emevîler devrinde artan fetihler sonucunda elde edilen toprakların büyük kısmında Yunanca hakimdi. Emevî Halifesi Abdülmelik'in hüküm sürdüğü 685 ve 705 seneleri arasında idari işlerde Yunanca kullanılmaktaydı. Halife Abdülmelik (ö.705) Arapçanın idari ve devlet işlerinde kullanılmasını sağlamak amacıyla Yunanca tutulan kayıtları Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Bu çeviriler Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetlerinin kısmen de olsa başladığı bir dönem olmuştur. Daha sonra sınırların genişlemesi ile Farsça ve Pehlevice telif edilmiş

kaynak eserler Arapça'ya aktarılmıştır. Pehlevice eserler genellikle Pers hükümdarlarının hayat hikayeleri ve hikmetli sözlerinin Arapça'ya çevrilmesi şeklinde olmuştur (Suçin, 2010: 6).

1.2. Abbâsîler Devrinde Çeviri Faaliyetleri

İslami ilimler üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki; Kur'an'ı Kerim, fıkıh, hadis, dil ve tarih bilimlerini kapsamaktadır. Bunlar İslami İlimler, el-Ulûmu'l-İslâmîyye (الْعُلُومُ الْإِسْلَامِيَّةُ) olarak adlandırılmıştır. İkincisi; Cahiliye döneminde ön planda olan İslamiyet geldikten sonra gelişimine devam eden şiir ve hitabet ilimleridir. Şiir ve hitabete, Cahiliye Edebiyatı Âdabu'l-Cahiliyye (أَدَابُ الْجَاهِلِيَّةِ) denilmiştir. Üçüncüsü ise; geometri, astronomi, tıp ve felsefe alanları tabiat bilimleri ve matematik, ulûmu'l tabiiyye ve riyâdiyye (عُلُومُ الطَّبِيعِيَّةِ وَ الرِّيَاضِيَّةِ) olarak isimlendirilmiştir. Bu ilimler farklı dillerden Arapça'ya tercüme edilen ilimler kabul edilmiştir (Zeydan, 2012: I, 607).

Orta Çağ'da, Müslüman Arapların çeviri faaliyetlerine başlamasının en önemli sebebi fetihler sayesinde Arap-İslam topraklarının genişlemesi ve farklı milletlerin bilim ve kültürüne karşı bir merak uyanmış olmasıdır. Ayrıca, Hz. Muhammed'in 'Hikmet müminin yitik malıdır' Hadis-i şerifinde ve Kur'an-ı Kerim'de de diğer milletlerle tanışmanın önemine vurgu yapılması (el-Hucurât 49/13) çeviri faaliyetlerinin hız kazanmasına katkı sağlamıştır (Ulukütük, 2010: 254).

Abbâsîler döneminde Antik Yunan, Hint, Mısır ve Süryani medeniyetlerine ait özellikle tıp, astronomi, matematik, felsefe ve mantık alanlarında telif edilmiş eserler daha çok Arapça'ya tercüme edilmiştir. Çünkü bu alanlarda telif edilmiş eserlerde yer alan bilgilere Arap-İslam medeniyeti ihtiyaç duymaktaydı. Abbâsîler devrinde Arap-İslam dünyasında mantık ve felsefe alanında telif edilmiş eserler olmadığından Aristoteles'in eserleri Arapça'ya aktarılmıştır. Bu aktarımdaki amaç, İslam düşüncesini Hıristiyan dünyasına anlatmak ve aktarmaktır (Dağbaşı, 2013: 178).

Belli bir disipline bağlı olarak tercüme ilk defa Abbâsîler döneminde Halife Me'mûn (ö.833) zamanında başlamıştır. Me'mûn, Bağdat şehrinde 830 senesinde çeviri faaliyetlerinin ve bilimsel çalışmaların yapıldığı Beytu'l-Hikme (بَيْتُ الْحِكْمَةِ) 'Bilgelik Evi' adı verilen bir merkez inşa etmiştir. Bu merkezde Müslüman ve Hıristiyan alimler farklı dillerde telif edilen astronomi, tıp, matematik ve felsefe kitaplarını ortak bir çalışma ile Arapça'ya tercüme etmişlerdir (İbnu'n-Nedîm, 1994: III, 345).

Beytu'l-Hikme'nin Hıristiyan mütercimlerinden ve hekimlerinden biri olan Huneyn b. İshâk (ö. 873) çevirinin usul ve esaslarını belirlemiştir. Çünkü kendisinden önceki mütercimler eserleri kelime kelime Arapça'ya aktarmışlardır. Ancak Huneyn b. İshâk kelime kelime çeviri yapmak yerine tercüme ettiği eserlerde gördüğü anlaşılması zor sözcükleri ve ifadeleri kullanmamıştır. Ayrıca eserlerde yer alan eksik ve yanlış bilgileri düzelterek Arapça'ya tercüme etmiştir. Huneyn b. İshâk'ın çeviri yaparken kullandığı bu yöntem Arap-İslam dünyasında çevirinin usul ve esaslarının belirlenmesinin ilk adımı olarak kabul edilmiştir (Libera, 2005: 93).

1.3. Arap-İslam Rönesansı

İslam dini ilim öğrenmeye ve güzel ahlaka büyük önem vermiştir. Kur'ân ayetlerinde ve Hadis-i şeriflerde ilim ve güzel ahlakın önemine değinilmiştir. Hz. Muhammed'in 'Her Müslüman erkek ve kadına ilim öğrenmek farzdır' Hadis-i şerifinde bu duruma vurgu yapılmıştır (İbn Mâce, 1999: 17). İslam dininin ilime ve güzel ahlaka verdiği önem nedeniyle Müslüman Araplar da çeviri faaliyetlerine başlamış ve farklı dillerde telif edilmiş kaynak eserleri Arapça'ya aktarmışlardır. Antik Yunanca, Hintçe ve Farsça'dan Arapça'ya yapılan çeviriler Arap-İslam dünyasına, Doğu ve Batı ilimlerini öğrenme imkânı vermiştir (Özel, 2016: 413).

Rönesans ve Reform hareketleri denince 16. Asırda Batı dünyasında sanat ve edebiyat alanında meydana gelen gelişmeler akla gelir. Ancak Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında 12. yüzyılda ilim ve felsefe alanında altın çağ olarak adlandırılan değişimler ve gelişmelerin yaşandığı göz ardı edilmiştir. Oysaki, 12. yüzyılda yaşanan çeviri faaliyetleri sayesinde sadece Arap-İslam medeniyeti ilerleme kaydetmemiş aynı zamanda Batı dünyası da yapılan çevirilerden istifade etmiştir (Açıkgenç, 2016: 9).

Arap-İslam dünyasında öncelikle Antik Yunan, Süryanice ve Hintçe kaynak eserlerin Arapça'ya tercüme edilmeleri sayesinde eserlerde yer alan önemli bilgiler ve düşünceler Arap-İslam dünyasından Endülüs'e aktarılmış ve Endülüs aracılığıyla Batı dünyasına intikal etmiştir. Arap-İslam dünyası Hint medeniyetinin matematik alanında telif ettiği eserlerinden elde ettiği matematik bilgilerini geliştirerek sıfır ve ondalık sistemi keşfetmiş bu sayede matematiğin günlük hayatta kullanımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Arap-İslam dünyası optik ve cebir ilminde önemli buluşlar yapmış ve bu keşifler günümüze kadar gelmiş ve dünya kültür mirasının bir parçası olmuştur (Turner, 1997: 270).

Arap-İslam dünyasının Antik Yunan mirasını tekrar ortaya çıkarması ve bu mirasın Arapça vasıtasıyla Batı dünyasına aktarılması sayesinde Avrupa'da Rönesans'ın ilk temelleri atılmıştır. Orta Çağ'da Batı dünyasının unuttuğu Antik Roma ve Grek medeniyetlerinin önemli kaynak eserlerini, yapılan çeviriler sayesinde Batı dünyasına Arap-İslam medeniyeti aktarmıştır. Bu aktarımlarda Arap-İslam düşünürleri ve Haçlı seferleri de etkili olmuştur (Thomson, 1937: 51).

2. Arap-İslam Medeniyetinin Batı Dünyasına İntikali

2.1. Arap-İslam Medeniyeti ve Haçlı Seferleri

Alp Arslan 1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşında Bizans İmparatorluğunu hezime uğratmış ve Türklere Anadolu'nun kapılarını açmıştır. Bu durum üzerine Batı dünyası Kudüs Hıristiyanlarını bahane etmiş ve Arap-İslam dünyasını işgal etmek maksadıyla Haçlı Seferlerine başlamıştır. Doğu medeniyetinin bilim, sanat ve kültür alanında sahip olduğu bilgiler Haçlı Seferleri neticesinde Batı dünyasına aktarılmıştır. Özellikle Antik Yunancadan Arapça'ya tercüme edilen önemli kaynak eserler Batı dünyasına taşınmıştır. Haçlı Seferleri sayesinde, Batı dünyası Antik Yunan medeniyetinin önemli filozoflarından olan Platon, Aristoteles ve Öklid gibi düşünürlerin eserleriyle karşılaşmış ve bunları geri giderken yanlarına almışlardır. Ancak bu sayede Batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketleri 16. asırda gerçekleşmiştir (Bayet, 1993: 38).

2.2. Endülüs'ten Batı Dünyasına Çeviri Faaliyetleri

756 yılında İspanya'da, Abdurrahmân b. Muâviye b. Hişâm (ö. 788) tarafından kurulan Endülüs Emevîleri M. 1031 yılında III. Hişâm (ö. 1036) devrinde yıkılmıştır. 275 sene boyunca İspanya'ya hâkim olan Endülüs Emevîleri Orta Çağ'da bilim, sanat, çeviri, edebiyat ve mimari alanlarda kayda değer gelişme göstermiştir. Endülüs'ü kontrol altına alan Müslüman Araplar, Hıristiyanlara ve Yahudilere özgür bir ortam sağlamıştır. Bu sayede farklı inançlara sahip toplumlar arasında kültür etkileşimi ve iletişim meydana gelmiştir. Bu durum farklı dillerde telif edilmiş eserlerin kurulan ortak heyetler ile Arapça'ya tercüme edilmesine olanak sağlamıştır. Yapılan bu tercüme Endülüs aracılığıyla Batı dünyasına intikal etmiştir. Orta Çağ'da Batı dünyası karanlık çağda yaşarken Endülüs medeniyeti Aydınlanma çağını yaşamaktaydı. Çünkü Endülüs'te farklı inançlara sahip toplumlar uyum içerisinde hayatını sürdürmekteydi (Watt ve Pierre, 2015: 179).

Abbâsî Halifesi Me'mûn, tarafından 830 yılında çeviri faaliyetlerini yapmak için kurulan Beytu'l-Hikme Arap-İslam mütercimleri tarafından Arapça'ya tercüme edilen eserlerin Batı dünyasına aktarılmasında önemli bir vazife görmüştür. Bu vazifeyi Endülüs Emevî Devleti'nde II. Hakem (ö.976) devrinde Kurtuba şehrinde kurulan Kurtuba Medresesi yerine getirmiştir. Bu medresede Hıristiyanlar, Yahudiler ve aynı zamanda kadınlar da eğitim görmüştür (Bakır, 2008: 275). Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, Platon, Öklid ve Batlamyus'un eserleri Arapça'ya aktarılmıştır. Bu aktarımlar sayesinde Batı dünyası bu filozofları ve eserlerini tanıma imkânı bulmuştur (Budak, 2016: 166). Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, Platon, Öklid ve Batlamyus'un eserlerinin Arapça'ya çevrilmesi neticesinde Batı dünyasında felsefe ve ilim alanında özgür ve bilimsel düşünce ortaya çıkmış ve bu sayede Rönesans'ın temelleri atılmıştır (Yıldız, 2009: 54).

Endülüs Emevîleri'nin çeviri faaliyetlerine ve bilimsel alandaki çalışmalarına ilgi ilk olarak 10. yüzyılda yaşamış olan Papa II. Sylvestre ile başlamıştır. Daha sonra ilk mütercim kabul edilen Afrikalı Konstantin (ö.1087) Salerno'daki tıp okulunda Arapça telif edilmiş Arap-İslam tıbbı ile ilgili eserleri Latinceye aktararak Arap-İslam tıp bilgilerini Batı dünyasına aktarmıştır. Bu sayede Batı dünyası ile Arap-İslam dünyası arasında bilimsel ilişkiler gelişme göstermeye başlamıştır. Üç yüz yıl boyunca Endülüs Emevîleri'nin hakimiyetinde kalan Toledo (Tuleytula) 1085 yılında İspanyolların egemenliğine geçmiştir. Daha sonra 1125-1152 yıllarında başpiskopos Raymond de Sauvetat (ö. 1152) Toledo'da çeviri merkezi kurmuştur. Bu merkezde çalışan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi mütercimler aracılığıyla Endülüs Emevîleri'nden kalan Arapça eserleri Latinceye aktarmıştır (Karlığa, 2004:251). Kastilya Kralı Alfonso'nun (ö.1109) İspanya'nın güneybatısında yer alan Sevilla şehrinde açmış olduğu Arapça Okulu'nda Sırru'l-esrâr ile Kelîle ve Dimne gibi eserleri İtalyan Yahudisi, tercüman ve aynı zamanda filozof Juda ben Moses (ö.1330) ile Yahudi tercüman Samuel ha Levi (ö.1360) Kastilya Dili'ne tercüme etmişlerdir (Kaya, 1983: 89).

Tartışma

Arap-İslam medeniyeti kontrol altına aldığı coğrafyaları Batı medeniyeti gibi sömürmemiş aksine hakimiyet kurduğu coğrafyalarda yaşayan toplumların yaşam tarzına ve inançlarına müdahale etmemiştir. Arap-İslam medeniyetinin

gösterdiği hoşgörü, kontrol altına aldığı farklı milletler ile etkileşime geçmesine yardımcı olmuş bu sayede Arap-İslam medeniyeti ile farklı toplumlar arasında bilim, sanat ve kültür alanlarında etkileşim daha hızlı şekilde meydana gelmiştir. Özellikle Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında farklı toplumlara sağlanan hoşgörü ortamı sayesinde Müslüman Araplar ile Hıristiyanlık ve diğer inançlara sahip ilim adamları birçok bilimsel çalışmayı birlikte yapmışlardır. Yapılan ortak çalışmalar öncelikle Arap-İslam medeniyetinin bilim alanında ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışmaların kaydedildiği eserlerden, günümüze ulaşanlardan halen faydalanılmaktadır. Hoşgörü ortamında yapılan çeviriler dünya kültür mirasının bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda bu çeviriler, kaynak eserler niteliğini kazanmış ve bütün insanlığın ortak mirası olmuştur.

Sonuç

9. Asırda Müslüman Araplar, Kuzey Afrika'dan, İspanya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hakimiyet kurarak farklı diller ve kültürlerle sahip toplumlarla etkileşime geçtiler. Bu etkileşim öncelikle günlük ihtiyaçları gidermek şeklinde oldu. Daha sonra resmi yazışmalar ve kaynak eserlerin Arapça'ya tercüme edilmesi ile devam etti. Müslüman Araplar etkileşime geçtikleri farklı toplumlara ait kaynak eserleri yok etmek yerine bu eserleri Arapça'ya aktardılar. Yapılan tercüme neticesinde Arap-İslam medeniyeti bilimsel alanlarda ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaştı. Bu sayede Orta Çağ'da Arap-İslam dünyası her alanda ilerleme kaydetti. Arap-İslam mütercimleri kadim medeniyetlere ait kaynak eserleri Arapça'ya aktarırken eserlerde eksik ve yanlış olan bilgileri düzelterek Arapça'ya tercüme ettiler. Aynı zamanda birçok bilimsel terime Arapça karşılıklar bulabildiler. Bu terimler Arapçada günümüzde de kullanılmaktadır. 7. ve 10. yüzyıllar Arap-İslam dünyasının tercüme alanında yaptığı faaliyetler Arap-İslam medeniyetinin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Fetihler neticesinde farklı kültürler ve kadim medeniyetlerden kalan eserler ile karşılaşmış elde edilen farklılıklar bir kazanım olarak değerlendirilmiş ve bu farklılıklar Arap-İslam medeniyetine uyarlanmıştır. Daha sonra bu uyarlamalar çok kültürlü bir Arap-İslam medeniyetinin ortaya çıkmasına büyük katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da Arap İslam dünyasında yapılan çeviri faaliyetleri Müslüman ve Hıristiyan Araplarla birlikte yapılmıştır. Çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Arap-İslam medeniyeti farklı inançlara ve kültürlerle hoşgörü ile yaklaşmıştır. Orta Çağ Arap-İslam dünyasındaki hoşgörü ortamı sayesinde farklı dinlere inanan ilim adamlarının Arap-İslam medeniyetine tercüme alanında büyük katkısı olmuştur.

Kaynakça

Açıkgenç, Alparslan (2016). İslâm Bilim Geleneğinin Batı Bilim Geleneğinin Doğuşundaki Rolü 'Bilim Epis-temolojisi ve Sosyolojisi Açısından Tarihi Bir Değerlendirme"', Yeni Türkiye Dergisi, LXXXVIII.

Barthold, Watt (1984). İslâm Medeniyeti Tarihi. (Çev). M. Fuad Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Bakır, Abdulhalik (2008). Orta çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, II, Ankara.

Bayet, Albert (1993). Bilim Ahlakı. (Çev). Vedat Günyol, İstanbul: Yorum Yayınları.

Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri

Budak, Muhammed Ali (2016). Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXIII, 163-176.

Dağbaşı, Gürkan (2013). Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri. Eskiye Dergisi, XXVII, 2013.

el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr (1979). Kitâbu'l-Ḥayevân. I-VII. (Nşr). Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire.

el-Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzlugh et-Türkî (2003).Tahsîlu's-saâde. (Trc). Hüseyin Atay, İstanbul.

İbnu'n-Nedîm (1994). el-Fihrist. (Nşr.) İbrâhim Ramazan, Beyrut. I- XIV.

Karlığa, Bekir (2004). İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kaya, Mahmut (1983). İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi. İstanbul: Ekin Yayınları.

Kıral, Bilgen (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.

Laertious, Diogenes (2003). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri. (Trc.) Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Libera, Alain (2005). Ortaçağ Felsefesi. (Çev). Ayşe Meral, İstanbul: Litera Yayıncılık

Özel, Harun (2016). Birinci Abbasi Devlet-i Döneminde Arapça İslâmî Bilgilerin Avrupa'ya Taşınmasında Tercüme Faaliyetlerinin Rolü", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, IV/28.

Suçın, Mehmet Hakkı (2010). Arapça Çeviri Hareketi: Altın Dönem. Journal Of Turkish Studies 'Cem Dilçin Armağanı', 1-26.

Turner, Howard (1997). Science in Medieval Islam. University of Texas Press.

Thomson, William (1937). The Renaissance of Islam. The Harvard Theological Review, 30(2), 51-63.

Ulukütük, Mehmet (2010). İslam Düşüncesinde Tercüme Faaliyetleri: Hermeneutik ve Bibliyografik Bir Katkı. İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, I/2.

Zeydan, Corci (2012). İslâm Uygarlıkları Tarihi. (Çev). Nejdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Şevket (2009). Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa'ya Geçişinde Oynadıkları Rol", İstem Dergisi, VII/13, 51-68.

Watt, William Montgomery- Cachia Pierre (2015). Endülüs Tarihi. (Çev). Cumhuriyet Ersin Adıgüzel ve Qiyas Şükürov, İstanbul: Küre Yayınları.



FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

MALATYA İLİNDE NÜFUSUN
GELİŞİMİ VE DAĞILIŞI: 1927-2019

POPULATION DEVELOPMENT
AND DISTRIBUTION IN
MALATYA PROVINCE: 1927-2019

Yazar

İrfan TAPAN

Doktora Öğrencisi, Kurum: İstanbul Üniversitesi, e-mail:
nafriapat.1989@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-2925-9772

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 16 Ocak 2021
Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021
Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Tapan, İrfan. (2021). Malatya İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı: 1927-2019 . *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.27-53.

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde; Adıyaman, Elazığ, Van, Muş, Bingöl çöküntü alanının güneybatı ucunda ve Hatay-Maraş oluğunun kuzeyinde yer alan Malatya ili, doğuda Elazığ ve Diyarbakır güneyde Adıyaman batıda Kahramanmaraş kuzeyde ise Sivas ve Erzincan illeriyle çevrilidir. Bu ilde yapılan kazılarda ilin yerleşim tarihi M.Ö. 6000 yıllarına kadar dayandığı ve tarih boyunca birçok devlet ve medeniyete ev sahipliği yaptığı tespit edilmiştir. Malatya önemli ticaret yolları üzerinde bulunan bir il olduğu için tarih boyunca birçok kez farklı devletler arasında çatışma noktası olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok kez işgal ve yağmalanmış ve bu nedenle kentin yerleşimi tarihte iki kez yer değiştirmiştir. Bu alanda ülkemizde taşınan şehirlerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkemizde yapılan ilk nüfus sayımında Malatya il nüfusu 305.785 iken, 2019 yılında yapılan nüfus sayımında Malatya şehrinin nüfusu 800.165 kişiye ulaşmıştır. 1927 yılından günümüze kadar geçen sürede Malatya nüfusu yaklaşık 500 bin kişi artarak ülkemizdeki büyükşehirlerden biri olmayı başarmıştır. Şehir nüfusunun bu denli bir artma eğilimi göstermesinde yüksek doğurganlık oranları kadar, diğer illerden gelen göç olayları da etkili olmuştur. Hazırlanan bu çalışmada Malatya ilinin 1927'den 2019 yılına kadar geçen süreçte yapılan nüfus sayımlarında ilin toplam nüfusu, nüfus artışı, ilçelerin nüfus yoğunluğu, nüfusun ilçelere göre dağılışı ve yaklaşık yüzyıllık süreçte bu ilde gerçekleşen göç hareketleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malatya İli, Malatya Nüfusu, Nüfus Artışı, Nüfus Yoğunluğu, Göç ve Mevsimlik Göç.

Abstract

In the Upper Euphrates of the Eastern Anatolia Region; Adıyaman, Elazığ, Van, Muş, Bingöl is located in the southwestern end of the depression area and in the north of the Hatay-Maraş gutter, Malatya province is surrounded by Elazığ in the east and Diyarbakır in the south by Adıyaman in the west and Sivas and Erzincan in the north. In the excavations carried out in this province, the settlement date of the province BC. It has been determined that it dates back to 6000 years and has hosted many states and civilizations throughout history. Since Malatya is a province located on important trade routes, it has been a point of conflict between different states many times throughout history. It has been invaded and looted several times in various periods of history, and therefore the city's settlement has been relocated twice in history. In this area, it is one of the cities that has moved in our country. While the population of Malatya was 305,785 in the first census conducted in our country after the foundation of the Republic, the population of Malatya city reached 800,165 people in the census conducted in 2019. In the period from 1927 until today, Malatya population has increased by approximately 500 thousand people and has managed to become one of the metropolitan cities in our country. The high fertility rates as well as the migration events from other provinces have been effective in the tendency of the city population to increase so much. In this study prepared, the total population of the province, population growth, population density of the districts, distribution of the population by districts and migration movements in this province for about a century were investigated in the census conducted in the province of Malatya from 1927 to 2019.

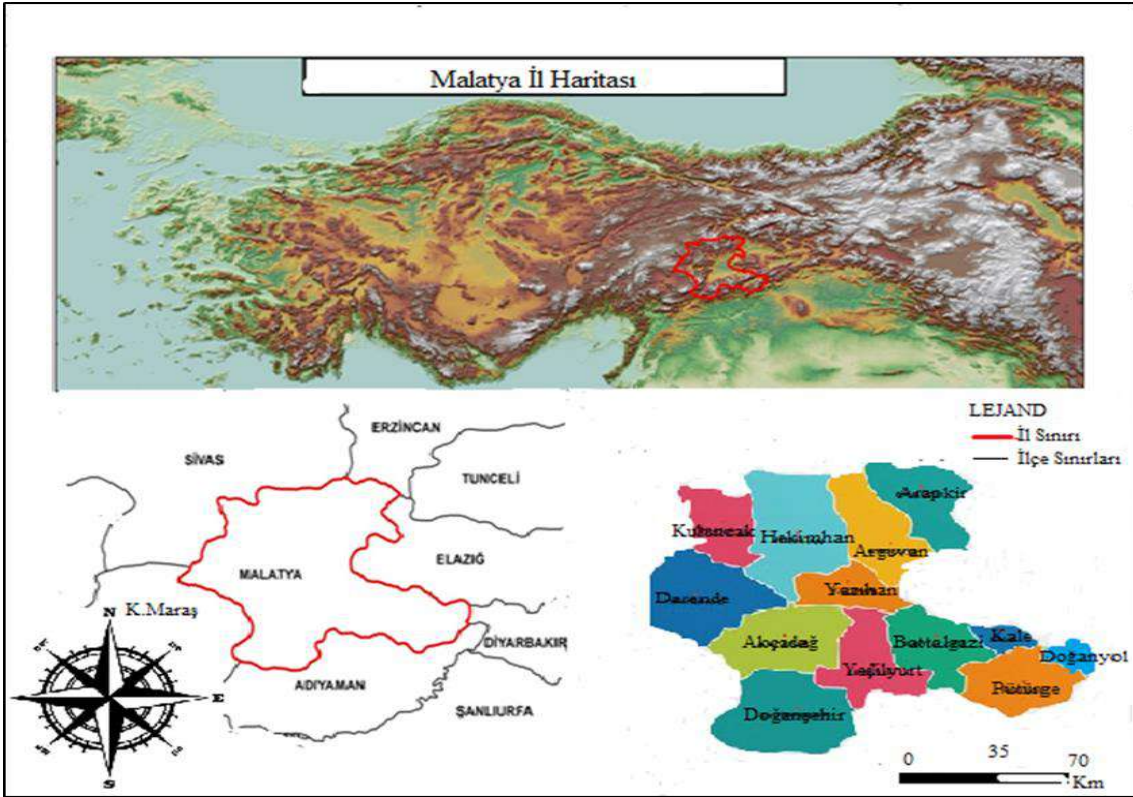
Key Words: Malatya Province, Population of Malatya, Population Growth, Population Density, Migration and Seasonal Migration.

Giriş

Malatya ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümünde yer almakta olup, çevresinde doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde ise Sivas ve Erzincan illeri yer almaktadır. İl topraklarının yüzölçümü 12.313 km² olup, 35 54' ve 39 03' kuzey enlemleri ile 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında kalmaktadır. Malatya ili Akdeniz Bölgesi'ne Sultansuyu ve Sürgü Çayı, İç Anadolu Bölgesi'ne Tohma Vadisi, Doğu Anadolu Bölgesi'ne ise Fırat Vadisi ile bağlanarak birer geçiş koridoru oluşturmaktadır.

Bir bölge hakkında nüfus çalışmaları yapılırken, o bölgenin yerleşme tarihi hakkında da bilgi vermek oldukça önemlidir. "Nüfus ve yerleşme birbirinden bağımsız düşünülemez. Çalışılacak sahanın yerleşme tarihinin bilinmesi geçmişe ait verilerin daha doğru değerlendirebilmesi açısından yol gösterici rol oynar. Ayrıca geleceğe dair fikir yürütülebilmesine de katkı sağlar "(Sertkaya Doğan, 2009:4). Bu nedenle de bu çalışmamızda Malatya'nın yerleşme tarihine de kısa bir göz atmakta fayda var.

Malatya ili, Anadolu'nun güney ve orta bölgelerinin kesiştiği bir bölgede bulunduğu için şehirde sosyal yapı çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Malatya ilk olarak Hattiler döneminden başlayarak günümüze gelene dek birçok kez farklı uygarlıklar tarafından ele geçirilip defalarca kez devletlerarasında el değiştirmiştir. Şehir tarih boyunca birçok kez, şehri ele geçiren devletler tarafından yıkılıp tekrar inşa edilerek günümüze kadar ulaşabilmiştir. Malatya'nın ilk yerleşime açılması M.Ö. 6000 yıllara dayanmaktadır. Tarih boyunca Hattiler, Hititler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler, Büyük İskender İmparatorluğu, Kapadokya Krallığı, Pontus Devleti, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Danişmenliler, Selçuklular, Osmanlılar, Timur Devleti, Dulkadiroğulları ve tekrar Osmanlı Devleti egemenliğine girerek, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu tarihi şehir Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin vilayetlerinden biri olmuştur.



Harita 1: Malatya İli ve İlçelerinin Haritası (Tapan, 2019:28)

Malatya, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllar olan 1927-1931 yılları arasında Hısnımansur (Adıyaman), Kâhta, Arapgir, Akçadağ, Hekimhan, Pütürge Merkez ve Kemaliye ilçelerinden oluşuyordu. Ancak Kemaliye ilçesi 1938 yılında 3383 sayılı devlet kanunuyla birlikte Malatya'dan ayrılarak Erzincan'a bağlanmıştır. 1954 yılında ise Malatya'ya bağlı olan Hısnımansur (Adıyaman) çıkarılan 6418 sayılı devlet kanunuyla Kâhta ile birlikte Malatya'dan ayrılmıştır. Kemaliye, Hısnımansur (Adıyaman) ve Kâhta'nın Malatya'dan ayrılması sonucu, Malatya ili doğal olarak bir nüfus kaybına uğramıştır. Ancak hem doğumla gerçekleşen nüfus artışı hem de çevre vilayetlerden sürekli göç alışı Malatya ilinin günümüzdeki nüfusa ulaşmasını sağlamıştır.

Ülkemizde nüfus sayımı Cumhuriyetin ilanından sonra ilk kez 1927 yılında, ikinci sayım da 1935 yılında yapılmıştır. 1935 yılından 1990 yılına kadar her beş yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat 1997 yılında genel seçimlerin öne alınması sonucunda seçmen kütüklerinin düzenlenmesi için nüfus sayımının tespiti olayı doğmuştur. Bu sebepten ötürü 1997 yılında, yani 7 yıl sonra, ülkemizde zorunlu olarak nüfus sayımı yapılmıştır. Ancak bu nüfus sayımı seçim amaçlı olduğu için doğru bilgileri vermediğinden bu nüfus sayımı ülkemizde yapılan nüfus sayımları arasında sayılmamaktadır. Ülkemizde yapılan son Genel Nüfus Sayımı ise 22 Ekim 2000 yılında gerçekleşmiştir. 2000 yılına kadar ülkemizde yapılan nüfus sayımları her sayım döneminde sonbahar mevsiminde genellikle ekim ayı içerisinde yapılmıştır. Buradaki amaç hem zorlu Kış şartları başlamadan sayım yapmak hem de ülkemizde yaylacılık faaliyetlerine katılmış olan insanların Sonbahar mevsiminde genellikle Eylül-Ekim aylarında yayladan köylere indiği için doğru sayım yapması daha kolay olmuştur. 2007 yılından itibaren de nüfus sayımı sonuçları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile açıklanmaktadır.

Malatya 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediyesi olmuştur. Malatya'nın şu anki ilçeleri ise Arapgir, Kuluncak, Hekimhan, Arguvan, Yazıhan, Darende, Akçadağ, Doğanşehir, Yeşilyurt, Battalgazi, Kale, Pütürge ve Doğanşol olmak üzere 13 ilçesi bulunmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı Ve Kapsamı

Bu çalışmada Malatya ilinin Cumhuriyet tarihi boyunca, 1927 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımından 2019 yılına kadar geçen sürede ülkemizde gerçekleştirilen nüfus sayımlarında, bu ilin ve ilçelerinin nüfusunun gelişimini, dağılışı ve değişimini analiz etmeyi amaçlamıştır. Nüfus sayım dönemlerinde, şehrin nüfusundaki değişiminin sebep ve sonuçların belirlenmesi de amaç edilmiştir. Aynı zamanda bu çalışmanın yapıldığı ilde özellikle 1980 sonrası yoğun göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bu ilimizin hem aldığı hem de verdiği göç hareketleri incelenmiş, ayrıca bu ildeki ilçeler arasında gerçekleşen kırdan şehre göç hareketlerinin sebepleri araştırılmıştır.

Çalışmanın kapsamı 1927 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede ülkemizde yapılan nüfus sayımlarında Malatya ili ve ilçelerinin nüfus konusunda yaşadığı değişim ve gelişim hareketleridir. Bu doğrultuda 1927-2000 yılları arasında gerçekleştirilen Genel Nüfus Sayımının ve 2007 yılı itibariyle de devam eden Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin temel verileri toplanarak analiz ve çıkarımlar elde edilmiştir. Hazırlanan tablo ve grafiklerde Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 1927-1990 yılları arasındaki verileri ile TÜİK'in 1965-2019 yılları arasındaki verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada yer alan haritalar ArcGIS 10.3 programı kullanılarak hazırlanmıştır.

Çalışma üç ayrı döneme ayrılarak ele alınmıştır. Birinci dönemde, 1927-1950 yılları arasında gerçekleşen nüfus sayımlarında şehir nüfusunun artış ve azalışında etkili olan faktörler araştırılmıştır. İkinci dönem olan 1950-2000 yılı arasındaki süreçte 50 yılda yapılan nüfus sayımlarında il ve ilçe nüfusları araştırılmış ve aynı zamanda bu ikinci dönemin son 20 yılında şehirde meydana gelen yoğun göç hareketlerinin sebep ve sonuçlarına değinilmiştir. Son olarak ise 2000 yılından günümüze kadar geçen 19 yılda şehir nüfusundaki değişim ve dağılışı araştırılmıştır.

2.Bulgular

2.1. Malatya İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı (1927-2019)

2.2. 1927-1950 Dönemi

Malatya ilinde 1950 yılına kadar olan dönemde nüfus artışı dengeli bir şekilde gerçekleşmiştir. 1927 yılında il nüfusu 305.785 kişi iken, 1950 yılına gelindiğinde il nüfusu 483.568 kişiye yükselmiştir. Bu dönem içinde en yüksek nüfus sıçramasını 1927-1935 yılları arasında 106 bin kişilik artışla 411.513 kişiye yükselerek gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Malatya ilinin Kemaliye ilçesi 1938 yılında Malatya'dan ayrılıp Erzincan'a bağlanmış bu da ilde hem nüfus azalmasına hem de yüzölçümü bakımından toprak kaybına neden olmuştur. En düşük nüfus artışı ise 1940-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın getirdiği belirsiz koşulların yaşandığı dönemde gerçekleştirmiştir. 1940-1945 yılları arasında il nüfusunda yalnızca 10 bin kişilik bir artış yaşanmıştır. Bu yıllar tün dünyada süren II. Dünya Savaşı'na denk geldiği için tüm dünyada ve ülkemizde olduğu gibi Malatya ilinde de doğum oranları azalmıştır. Savaş yıllarında gerek erkek nüfusun silahaltına alınması, gerek sağlık ve yaşam koşullarının yetersiz olması gerekse de gelecek kaygısının bulunmasından ötürü doğum oranları azalmıştır. Bu durum da il nüfusunun beklendiğinden daha az artmasına neden olmuştur. İl ve ilçe nüfuslarının gelişimi Tablo 1'de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

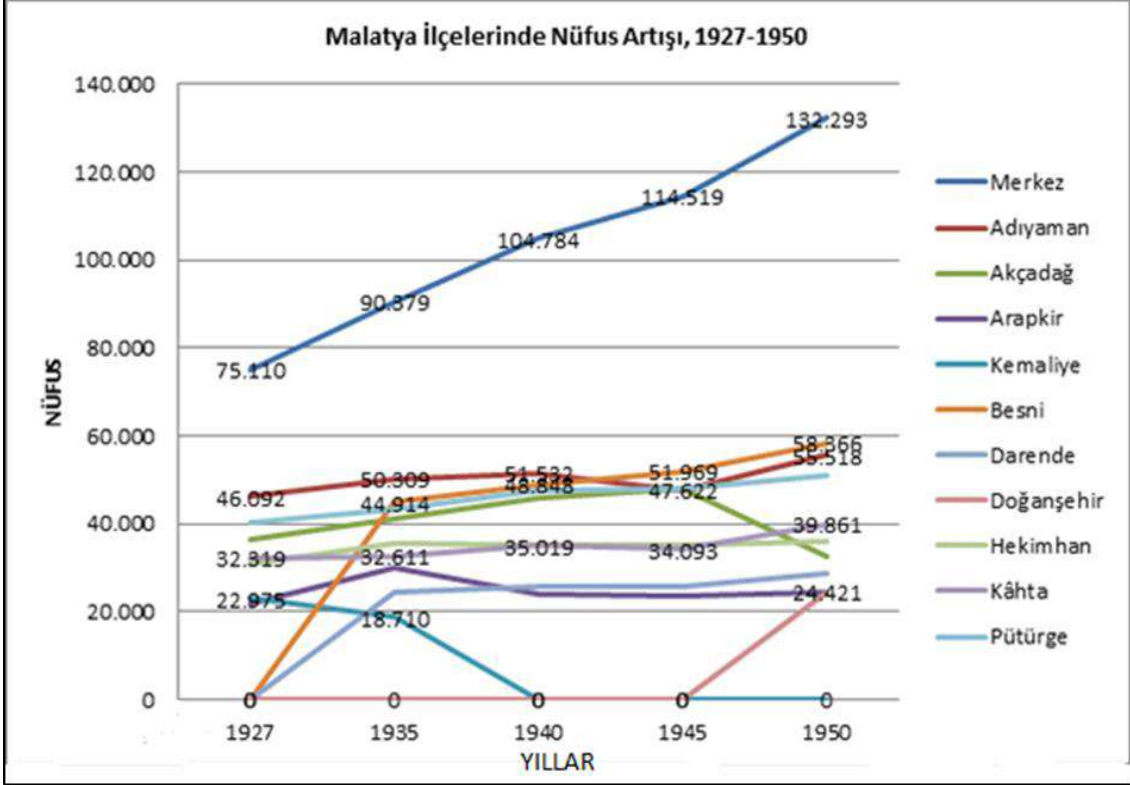
Tablo 1: Malatya İli ve İlçelerinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı (1927-1950)

İLÇELER	MALATYA				
	1927	1935	1940	1945	1950
Merkez	75.110	90.379	104.784	114.519	132.293
Adıyaman	46.092	50.309	51.532	47.622	55.518
Akçadağ	36.473	41.205	45.724	48.111	32.630
Arapkir	21.778	30.035	24.072	23.612	24.627
Kemaliye	22.975	18.710	----	----	----
Besni	----	44.914	48.884	51.969	58.366
Darende	----	24.315	25.880	25.618	28.713
Doğanşehir	----	-----	----	----	24.421
Hekimhan	30.939	35.382	35.172	35.099	36.125
Kâhta	32.319	32.611	35.019	34.093	39.861
Pütürge	40.092	43.473	47.406	48.017	51.214
TOPLAM	305.785	411.513	418.473	428.660	483.568

Kaynak: BİGM, 1927-1950

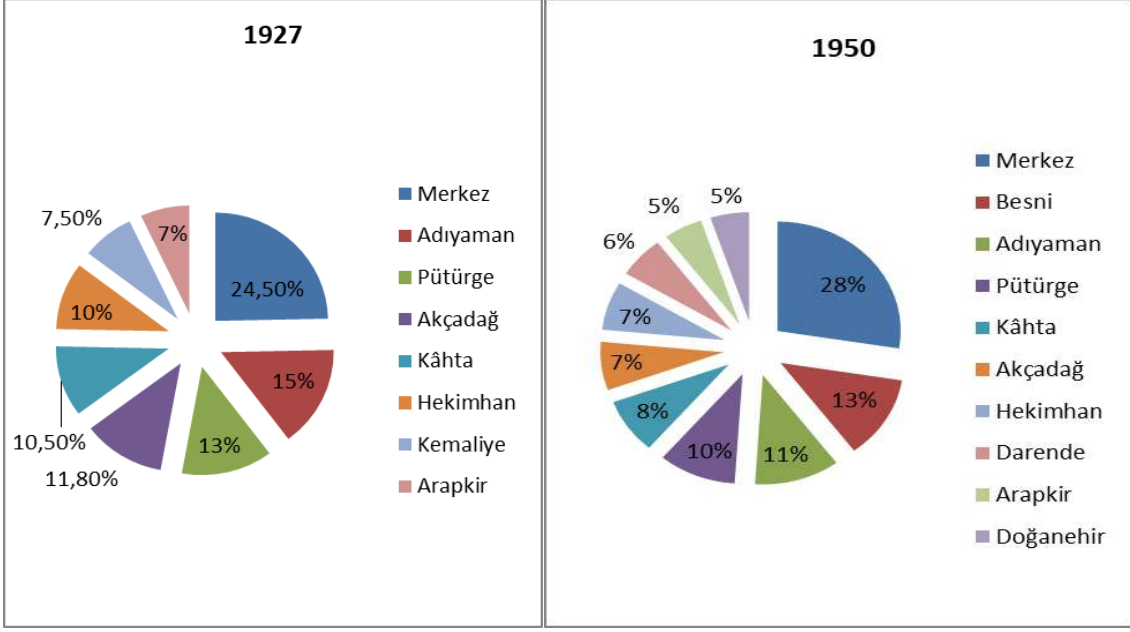
1927-1950 yılları arasında Malatya ilinin Merkez, Adıyaman, Akçadağ, Arapkir, Kemaliye, Besni, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Kâhta ve Pütürge ilçeleri bulunmaktadır. Kemaliye ilçesi 1938 yılında TBMM kararıyla Erzincan iline bağlanmıştır. Besni ve Darende 1935 yılında, Doğanşehir ise 1947 yılında ilçe olmuşlardır. 1927-1950 yılları arasındaki dönemde ilçelerde nüfusun gelişim ve dağılışına (Tablo1'e) bakacak olursak; bu dönemde nüfusunu en fazla arttıran ve en fazla nüfusa ev sahipliği yapan ilçe Malatya Merkez olduğu görülmektedir. Merkez ilçesi 1927 yılında 75.110 kişilik bir nüfusa sahip iken, 1950 yılına gelindiğinde bu nüfusunu yaklaşık 2 kat arttırarak 132. 293 kişiye yükseltmiştir.

Ülkemizde ve Malatya'da olduğu gibi yine 1940-1945 yılları arasında tüm ilçeler gibi Malatya Merkez ilçesinde de nüfus artışı düşük olmuştur. Nüfusu en az olan ilçeler ise sırasıyla 1927 yılında 21.778 kişi ile Arapkir, 1935 yılında 18.710 kişi ile Kemaliye, 1940 yılında 24.072 kişi ile Arapkir, 1945 yılında 23.612 kişi ile yine Arapkir ilçesi olurken, 1950 yılında 24.421 kişi ile yeni ilçe olan Doğanşehir ilçesi olmuştur. Bu dönemde nüfusunu en fazla arttıran ilçe 57 bin kişilik artışla Merkez ilçesi olurken nüfusunu en az arttıran ilçe ise nüfusunu 36.473 kişiden 32.630 kişiye düşüren Akçadağ ilçesi olmuştur. Akçadağ ilçesi 1945 yılında 48.111 kişilik nüfusa sahipken, 1947 yılında Doğanşehir'in buradan ayrılıp ayrı bir ilçe olmasıyla önemli bir nüfus kaybı yaşamıştır. Doğanşehir 1947 yılına kadar Akçadağ'ın bir bucağıydı.



Grafik 1: Malatya'nın İlçelerinin 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Artışı

Grafik 1'de Malatya'nın ilçelerinin 1927-1950 yılları arasındaki nüfus artış durumu verilmiştir. Grafığe göre Merkez ilçesinin nüfusu 1927 yılında 75 bin kişiden 1950 yılında 132 bin kişiye yükselmiştir. Diğer ilçelerin nüfus oranları ve artışları birbirlerine çok yakın ve benzerlik göstermektedir. Kemaliye ilçesi 1938 yılından Malatya'dan ayrılırken, Besni ve Darende 1935 yılında, Doğanşehir ise 1947 yılında ilçe olduğu görülmektedir.



Grafik 2: Malatya'nın İlçelerinde Nüfusun 1927 ve 1950 Yıllarındaki Yüzdelerle Dağılımı

Grafik 2'de Malatya ilinde nüfusun 1927 ve 1950 yıllarında ilçelere göre dağılımı verilmiştir. Merkez ilçesi 1927 yılında nüfusun %24,5'ine sahipken, 1950 yılında bu oran %27'ye yükselmiştir. Adıyaman ilçesi 1927 yılında nüfusun %15'ine sahipken 1950 yılında bu oran %11'e gerilemiştir. Aynı şekilde Pütürge ilçesi de 1927 yılında %13'ten, 1950 yılında %10'a gerilemiştir. Akçadağ %11,8'den, %7'ye gerilerken, Kâhta %10,5'ten, %8'e gerilemiş, Hekimhan %10'dan %7'ye gerilemiştir. Kemaliye 1927 yılında Malatya nüfusunun %7,5'ine sahipti ancak 1938 yılında Malatya'dan ayrılmıştır. Arapkir ilçesi de %7,5'ten %5'e gerilediği görülmektedir. Doğanşehir, Besni ve Darende ise 1927 yılından sonraki yıllarda ilçe olmuşlardır. Besni 1950 yılında Malatya nüfusunun %13 gibi yüksek bir oranını barındırırken, Darende %6 ve Doğanşehir ise %5'ine sahiptir.

Tablo 2'de ise ilçelerdeki köy ve şehir nüfusunun dağılışı verilmiştir. Malatya'da şehirli nüfusun oranı 1935 yılında %17,2, köylü nüfusun oranı %82,8'dir. 1940 yılında şehir nüfus oranı %18, köy nüfus oranı %82, 1945 yılında şehir nüfus oranı %19, köy nüfus oranı %81 ve 1950 yılında ise şehir nüfus oranı %20, köy nüfus oranı ise %80'dir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi bu dönem içerisinde kır-şehir nüfus ayrımında ciddi bir değişim yaşanmamıştır. İldeki insanların büyük bir kısmı hâla köylerde yaşamakta ve geçimini de tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Bu dönemde kayda değer bir göç olayı da meydana gelmemiştir. Malatya ili hem göç almada hem de göç vermede ciddi bir değişim yaşamamakla beraber kırdan kente göç olayları da henüz başlamamış ve kırsal alanlar yoğun nüfusa sahip iken Merkez ilçesi hariç ilçe merkezlerinde kayda değer bir nüfus yoktur.

Verilen yıllarda şehir ve köy nüfusunun en fazla olduğu yer Merkez ilçesidir. Malatya Merkez'de 1935 yılında 27.233 kişi şehirde yaşarken, 63.146 kişinin de köy ve kırsal alanlarda yaşadığı görülmektedir. 1950 yılına gelindiğinde bu ilçede şehirli nüfus 48.631 kişi iken köylü nüfus 83.672 kişiye yükselmiştir. 1935 yılından 1950 yılına kadar Merkez ilçesi hem şehir nüfusunu hem de kır nüfusu yirmişer bin kişi arttırmayı başarmıştır. 1935, 1940 ve 1945 yılında şehir nüfusunun en düşük olduğu ilçe Kâhta iken, 1950 yılında şehir nüfusunun en az olduğu ilçe Doğanşehir olmuştur. Köylü nüfusun en az olduğu ilçeler ise 1935 yılında Kemaliye, 1940, 1945 ve 1950 yıllarında ise Arapkir ilçesi olmuştur.

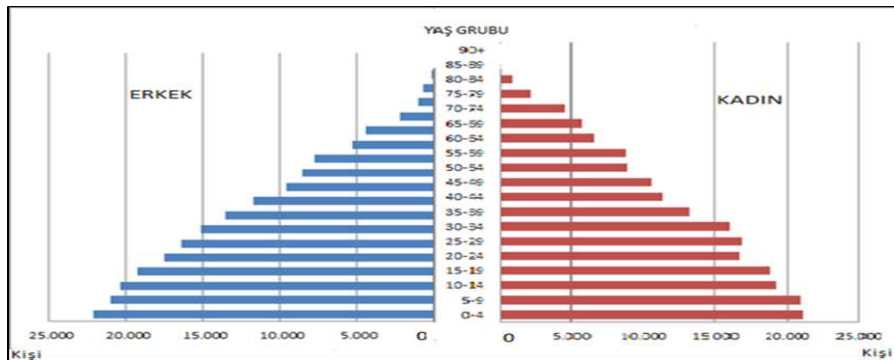
Tablo 2: Malatya İli ve İlçelerinde 1927-1950 Arasında Kır ve Şehir Nüfusu

İLÇELER	1927		1935		1940		1945		1950	
	Şehir	Köy	Şehir	Köy	Şehir	Köy	Şehir	Köy	Şehir	Köy
Merkez	----	75.110	27.233	63.146	36.292	68.497	41.530	72.989	48.631	83.672
Akçadağ	-----	36.473	2.046	39.159	2.689	43.035	3.440	44.571	2.858	29.772
Pütürge	-----	40.349	2.197	41.556	2.285	45.121	2.386	45.634	2.596	46.618
Hekimhan	----	30.939	2.506	32.776	1.920	33.252	2.074	33.025	2.504	33.621
Arapkir	----	21.778	6.810	23.225	6.843	17.229	6.684	16.928	6.739	17.888
Kâhta	----	32.319	1.127	31.484	1.358	33.661	1.391	32.702	2.653	37.208
Adıyaman	----	46.092	10.305	40.004	11.522	40.010	10.192	37.430	11.633	43.685
Kemaliye	----	22.975	3.550	15.160	----	----	----	----	-----	-----
Besni	-----	-----	8.266	36.648	8.826	40.058	9.154	42.815	10.500	47.866
Darende	-----	-----	6.659	17.656	6.688	19.192	6.182	19.436	6.471	22.242
Doğanşehir	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1.479	22.942
TOPLAM NÜFUS	-----	305.785	70.699	340.814	78.423	340.050	83.130	345.530	96.054	387.514
			%17.2	%82.8	%18	%82	%19	%81	%20	%80

Kaynak: BİGM, 1927-1950

Grafik 3'te ise Malatya ilinin 1950 yılındaki nüfus piramidi verilmiştir. Nüfus piramidine bakıldığında yüksek doğum oranları ve yüksek ölüm oranlarının olduğu görülmektedir. Bu nüfus piramidi gelişmemiş bir ülkenin nüfus piramidini göstermektedir. Doğum oranı, genç nüfus oranı, bağımlı nüfus oranı fazla ve nüfus artış hızı yüksektir. Yaşlı nüfus oranı az, ölüm oranı fazla, ortalama yaşam süresi kısa ve nüfusun çoğunluğu da kırsal alanlarda yaşamaktadır.

Cumhuriyetimizin kurulduğu ilk yıllarda devletimizin bitmek bilmeyen savaşlar olan I. ve II. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda neredeyse 20 yıl süren savaş ve çatışmalar sebebiyle genç nüfus neredeyse tükenmiş, çok büyük toprak kayıpları yaşanmıştır. Bu durumda ülkedeki genç ve çalışma çağındaki özellikle de erkek nüfusun azalmasına neden olmuştur. Ancak ülkemiz 1950 yılına kadar nüfusu artırıcı politikalar izleyerek ülke nüfusunu arttırmayı başarmıştır. Aynı şekilde Malatya ilinde de benzer durum söz konusu olmuştur. Savaş yıllarında genç nüfus hayatını kaybettiği için 1950 yılındaki nüfus piramidinde orta yaş (30-60) çağındaki nüfusun az olması dikkat çekmektedir.



Grafik 3: Malatya İlinin 1950 Yılındaki Nüfus Piramidi

Tablo 3'te Malatya ili ve ilçelerinin 1935 yılı ile 1950 yılları arasındaki dönemde nüfus yoğunlukları verilmiştir. Malatya ilinde 1935 yılında nüfus yoğunluğu yani km² ye düşen kişi sayısı 19 iken, 1940 ve 1945 yıllarında 22, 1950 yılında ise 24 kişiye yükselmiştir. İlçeler bazında ise nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu ilçe her dönemde Merkez ilçesi olmuştur. Merkez ilçesinde nüfus yoğunluğu 1935 ve 1940 yıllarında 32, 1945 yılında 34 ve 1950 yılında ise 34 kişiye yükselmiştir. Nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ilçe ise 1935 yılında 10 kişi ile Darende, 1940 yılında 15 kişi ile yine Darende, 1945 yılında 16 kişi ile Akçadağ ve Hekimhan, 1950 yılında ise 15 kişi ile Akçadağ ve Arapkir ilçeleri olmuştur. Akçadağ ve Arapkir ilçelerinde nüfus yoğunluğunun düşüş yaşamamasında Doğanşehir ilçesinin ayrılması önemli bir etken olmuştur.

Tablo 3: Malatya İli ve İlçelerinde Nüfus Yoğunluğu (1935-1950)

İlçeler	NÜFUS YOĞUNLUĞU KM ² DÜŞEN KİŞİ SAYISI			
	1935	1940	1945	1950
Merkez	32	32	33	34
Adıyaman	18	24	24	24
Akçadağ	25	16	16	15
Arapkir	18	19	17	15
Besni	14	23	24	26
Darende	10	15	17	21
Doğanşehir	--	--	--	18
Hekimhan	17	17	16	16
Kâhta	18	20	20	22
Kemaliye	11	--	--	--
Pütürge	21	25	25	24
MALATYA	19	22	22	24

Kaynak: BİGM, 1927-1950

Malatya ilinde 1927-1950 yılları arasında ciddi bir göç hareketi yaşanmamıştır. Bu dönemde insanların çoğu kırsal alanlarda yaşamış ve geçim kaynakları olarak da tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle yaşamlarını sürdürmüştür. Kırsal alanlardan şehirlere göç hareketleri de henüz başlamamış ve şehir merkezlerinde de iş olanakları kısıtlı olmuştur. Bu yüzden de şehir merkezleri insanlar için biraz cazibe merkezi ve yoğun nüfus toplanma alanları olmamıştır.

2.3. 1950-2000 Dönemi

Malatya ilinde 1950-2000 döneminde nüfus artışı gerek yüksek doğum oranlarıyla gerekse de bu ile doğru gerçekleşen göçlerle ciddi oranda artış göstererek 1950 yılında 483.568 olan nüfusu 2000 yılına gelindiğinde 853.658 kişiye yükselmiştir. Yani 50 yıl gibi kısa bir sürede il nüfusunu yaklaşık 400 bin kişi arttırmayı başarmıştır. Ancak 1955 yılında Malatya ilinde gerek nüfus gerekse de yüzölçümü bakımından çok önemli kayıplar meydana gelmiştir. 1955 yılında TBMM kararıyla Malatya'ya bağlı olan Adıyaman, Malatya ilinden ayrılarak müstakil bir il halini almıştır. Aynı şekilde Malatya'ya bağlı olan Kâhta ve Besni ilçeleri ile Çelikhhan ve Gerger bucakları, Sincik, Tut, Samsat gibi çok önemli nüfus yerleşme yerleri de Adıyaman'a bağlanmıştır. Bu olay Malatya ilinde nüfusun ciddi oranda azalmasına

neden olmuştur. Nitekim 1950 yılında yapılan nüfus sayımında Malatya il nüfusu 483.568 kişi iken, 1955 yılındaki nüfus sayımında Adıyaman'ın ayrı bir il olmasıyla Malatya nüfusu 342.835 kişiye gerilemiştir.

Adıyaman'ın Malatya ilinden ayrılışı 141 bin kişilik bir nüfus kaybına neden olmuştur. Ancak devam eden yıllarda Malatya ili nüfusunu sürekli arttırmış ve 1970 yılında il nüfusu 510 bin, 1980'de 606 bin, 1990'da 702 bin ve 2000 yılında ise nüfusunu 853 bin kişiye yükseltmeyi başarmıştır. İl nüfusunun bu denli artış göstermesinde birçok faktör etkili olmuştur. Yüksek doğum oranları, göç hareketleri, verimli tarım alanları, uygun bir iklim ve iş olanaklarının fazla olması bu ilimizde nüfusun kısa sürede ciddi olarak yükselmesinde etkili olan etmenlerdendir. Bu dönemde nüfus artışının en az olarak gerçekleştiği dönem 1975-1980 döneminde il nüfusu 574 bin kişiden 606 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde nüfus artışının az olmasında bu ilimizden gerek yurt içine gerekse de yurt dışına yapılan göçler etkili olmuştur.

Tablo 4: Malatya İli ve İlçelerinin 1955-2000 Yılları Arasındaki Dönemde Nüfusu

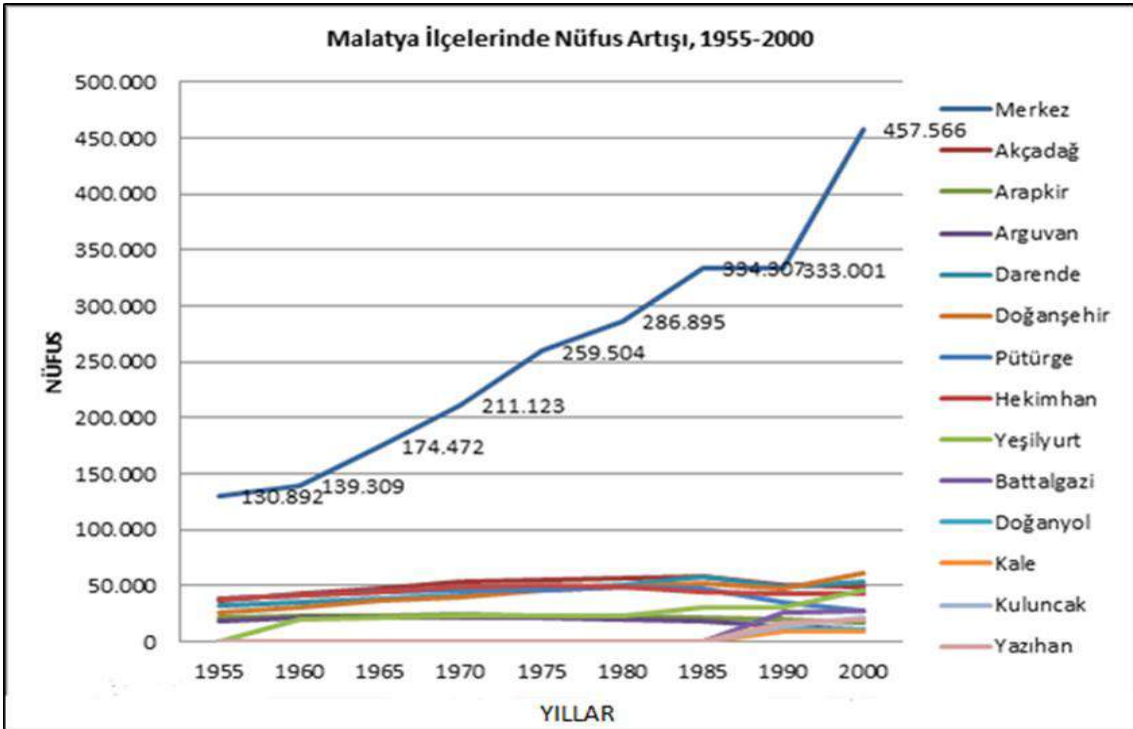
İLÇELER	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Merkez	130.892	139.309	174.472	211.123	259.504	286.895	334.307	333.001	457.566
Akçadağ	37.316	42.235	47.036	53.439	54.463	57.463	57.638	51.226	48.670
Arapkir	20.867	22.529	23.102	24.291	23.816	22.634	21.194	20.675	16.625
Arguvan	18.735	20.899	21.701	21.851	21.622	19.282	18.601	13.907	10.594
Battalgazi	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	26.665	28.085
Darende	32.422	35.133	38.092	41.831	47.504	50.578	58.962	48.612	54.438
Doğanşehir	26.122	30.257	37.021	39.487	46.713	48.556	52.648	48.196	60.708
Doğanyol	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	11.478	10.778
Hekimhan	38.816	42.004	44.548	49.604	51.330	48.824	44.106	42.467	42.515
Kale	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	8.564	9.569
Kuluncak	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	14.378	20.882
Pötürge	37.665	41.918	44.356	46.014	46.687	49.756	47.920	35.319	28.382
Yazıhan	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	16.218	19.295
Yeşilyurt	-----	19.888	22.296	23.339	22.919	23.008	30.433	31.349	45.551
TOPLAM	342.835	394.172	452.624	510.979	574.558	606.969	665.809	702.055	853.658

Kaynak: BİGM, 1955-2000

Tablo 4'te Malatya ili ve ilçelerinin 1955-2000 yılları arasında dönemde yapılan nüfus sayımlarında sahip oldukları toplam nüfusları verilmiştir. Tabloya göre bu dönemde Malatya; Merkez, Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Pötürge, Yeşilyurt, Battalgazi, Doğanyol, Kale, Kuluncak ve Yazıhan ilçelerinden oluşmaktadır. Arguvan 1954 yılında, Yeşilyurt 1957 yılında, Battalgazi 1987 yılında, Kale, Kuluncak, Doğanyol ve Yazıhan ise 1990 yılında ilçe olmuşlardır.

İlçeler içinde nüfusu en fazla olan ve en fazla nüfusunu arttıran ilçe Merkez ilçesidir. Merkez ilçesinin 1955 yılında 130.892 olan nüfusu 2000 yılında 457.566 kişiye yükselmiştir. Bu ilçe 45 yıl gibi kısa bir sürede nüfusunu 320 bin kişi arttırarak Türkiye'de ortalama birçok ilin sahip olacağı nüfustan daha fazla nüfusa sahip olmuştur. Merkez ilçesi çevre illerden, özellikle de Adıyaman ilinden yoğun bir

şekilde göç almıştır. Aynı şekilde Malatya'nın diğer bütün ilçelerinden de göç almıştır. Yaşanılan bu göç hareketleri bu ilçenin nüfusunun bu denli artmasında çok etkili olmuştur. Merkez ilçesi Malatya ovasının merkezinde kurulduğu için çok verimli tarım arazileri ve çok uygun bir iklimi bulunmaktadır. Bunun yanında iş olanaklarının fazla olması ve ayrıca kayısının bu ile özgü bulunması mevsimlik göç hareketlerini bu ile doğru yöneltmiştir. Bu mevsimlik göçler zamanla bu ilçede kalıcı olmuş ve ilçe nüfusu yoğun bir şekilde artmıştır. Merkez ilçesinin nüfusunun en fazla arttığı dönem 1990-2000 dönemidir. Bu dönemde 10 yıl gibi kısa bir süre zarfında ilçe nüfusu 125 bin kişi artmıştır. İlçe nüfusu 1985-1990 döneminde ise azalmıştır. 1985 yılında 334 bin olan nüfusu, 1990 yılında 333 bin kişiye gerilemiştir. Bu dönemde Merkez ilçesinde nüfusun azalmasının sebebi Malatya ilinde beş ayrı ilçenin oluşmasıdır. Özellikle Battalgazi ve Doğanyol ile Kale ilçelerinin ilçe olması bu ilçede ciddi nüfus azalmasına neden olmuştur.

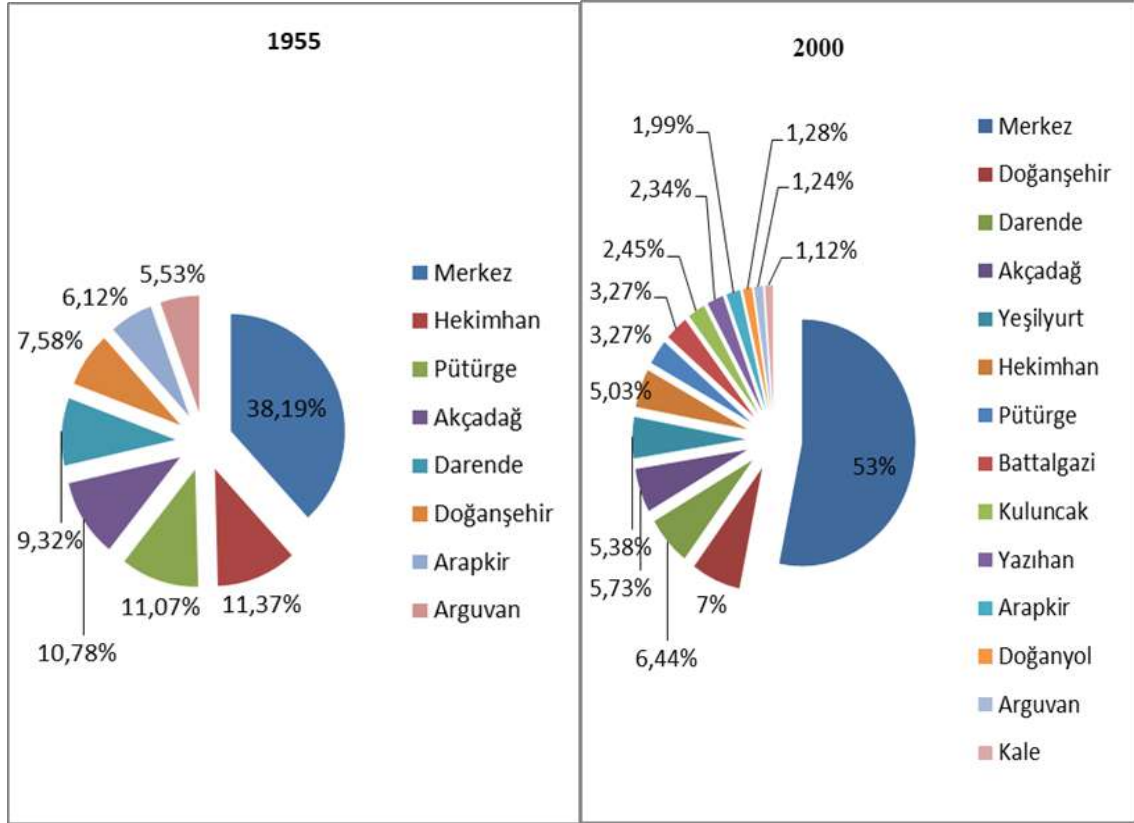


Grafik 4: Malatya İlçelerinde Nüfusun 1955-2000 Arasındaki Dönemde Artışı

Bu dönemde diğer ilçelerin nüfus artışı ise dengeli ve az olmuştur. Akçadağ ilçesinin nüfusu 1955 yılında 37.316 kişiden 2000 yılında 48.670 kişiye yükselmiştir. Akçadağ ilçesinin nüfusu 1985 yılında 57.638 kişiye yükselmiş ve yeni kurulan ilçelerin oluşmasıyla nüfus kaybı meydana gelmiştir. Bu ilçeler içinde nüfusunu en fazla arttıran Doğanşehir ilçesi olmuştur. 1955 yılında 26 bin kişi olan nüfusunu 2000 yılında 60 bin kişiye yükseltmiştir. Aynı şekilde Darende ilçesi de nüfusunu 45 yılda 23 bin kişi arttırarak 54 kişiye yükseltmiştir. Darende'nin bu nüfus artışında, Darende Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması ve yeni iş olanaklarının ortaya çıkması etkili olmuştur. Arapkir ve Arguvan ilçeleri ise nüfusları azalan ilçeler olmuşlardır. Arapkir 2000 yılında 16 bin kişiye, Arguvan ise 10 bin kişiye gerilemiştir. Bu ilçelerde nüfusların azalmasında tarım arazilerinin verimsizleşmesi, su sorunu, işsizlik gibi sebeplerden ötürü geçim sıkıntısı oluşmuş ve Merkez ilçesine doğru göç hareketleri yaşanmış ve buna paralel olarak da ilçe nüfusları azalmıştır. Pütürge ilçesinin nüfusu 2000 yılında 28 bin kişiye gerilediği görülmektedir. Bu nüfus gerilemesinde Pütürge ilçesinden özellikle Merkez ilçesine doğru gerçekleşen yoğun göç hareketleri etkili olmuştur. Ayrıca İstanbul ve Ankara gibi illerimize de ciddi oranda göç vermiştir. Hekimhan ilçesi 1975 yılında nüfusunu 51.330 kişiye yükselmiş fakat aynı sebeplerden ötürü ilçe nüfus kaybetmeye başlamış ve 2000 yılında nüfusu 42.515 kişiye gerilemiştir.

Yeşilyurt ilçesi ise 1957 yılında ilçe olmasına rağmen 2000 yılına gelindiğinde nüfusunu 45.551 kişiye yükseltmeyi başarmıştır. Yeşilyurt ilçesini bu dönemde Merkez ilçesinden sonra nüfusunu en düzenli bir şekilde arttıran tek ilçedir.

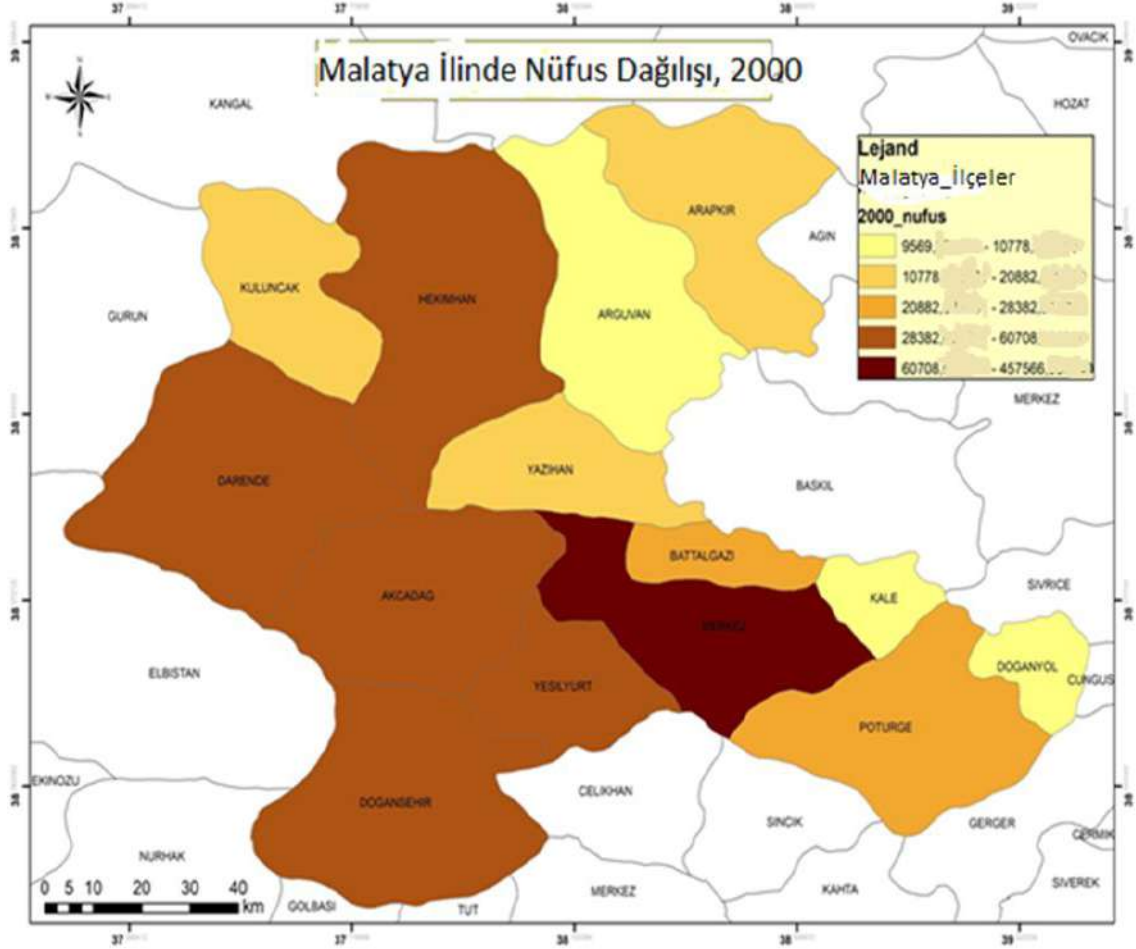
Grafik 5'te ise Malatya'da nüfusun ilçelere göre dağılışı verilmiştir. Merkez ilçesi 1955 yılında il nüfusunun %38,19'una sahipken, 2000 yılına gelindiğinde bu nüfusun %53'ünü sınırları içerisinde barındırdığı görülmektedir. 1955 yılında Merkez ilçesinden sonra en fazla nüfus payına sahip olan Hekimhan'ın payı 1955 yılında %11,37 iken, 2000 yılında %5,03'e gerilemiştir. Aynı şekilde Pütürge ilçesi de 1955 yılında il nüfusunun %11,07'sine sahipken, 2000 yılında %3,27 gibi büyük bir gerileme görülmektedir. Akçadağ ilçesi de 1955 yılında %9,32 iken 2000 yılında, %5,38'e gerilemiş, Darende %9,32'den 2000 yılında %6,44'e gerilemiş, Doğanşehir %7,58'den 2000 yılında %7'ye, Arapkir %6,12'den 2000 yılında %1,99'a, Arguvan ilçesi ise 1955 yılında %5,53'ten 2000 yılında %1,24'e gerilediği görülmektedir. 1955 yılından sonra kurulan diğer ilçeler ise 2000 yılındaki verilere göre Yeşilyurt nüfusun %5,38'ini, Battalgazi, %3,27'sini, Kuluncak %2,45'ini, Yazıhan %2,24'ünü, Doğanşol %1,28 ve Kale ilçesi ise il nüfusunun %1,12'sine ev sahipliği yaptığı görülmektedir.



Grafik 5: Malatya'nın İlçelerinde Nüfusun 1955-2000 Yıllarında Yüzdelerle Dağılımı

Harita 2'ye bakıldığında Malatya Merkez ilçesinin nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ve en koyu renge boyanmış ilçe olduğu görülmektedir. Merkez ilçesinden sonra Yeşilyurt, Doğanşehir, Darende, Akçadağ ve Hekimhan ilçeleri nüfusu fazla olan diğer ilçelerdir. Buna karşın 1990 yılındaki nüfus sayımında ilçe statüsü kazanan Kale, Battalgazi, Doğanşol Yazıhan ve Kuluncak ilçelerinin az nüfuslandığı yerler olduğu görülmektedir. Bu ilçeler henüz yeni ilçe oldukları için az nüfuslanmaları normaldir. Ancak Arguvan, Arapkir ve Pütürge ilçelerinin uzun tarihi bulunmalarına karşın az nüfuslanmış olması dikkat çekicidir. 2000 yılında Malatya ilinde en az nüfuslanmış ilçeler ise Kale, Doğanşol ve Arguvan ilçeleridir.

1950 yıllarından sonra Malatya ilinde kırdan-kente doğru yoğun göç hareketleri yaşanmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren de kırsal nüfus oranı hızla azalırken, şehirli nüfus oranı da hızla yükselmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllardan itibaren Malatya ili hem göç almaya hem de ciddi bir şekilde göç vermeye de başlamıştır. Bu göç hareketlerinde etkili olan esas faktör de ekonomik kaynaklı iş olanaklarıdır. Kırsal alanda tarım alanlarının azalması, verimsizleşmesi ve tarımda makineleşme hareketlerinin yavaş yavaş başlamasıyla birlikte, hem kırsal alandan şehir merkezine doğru göç hareketleri başlarken hem de il bazında göç alma ve göç verme hareketleri yoğunlaşmaya başlamıştır.



Harita 2: Malatya ilinde Nüfusun İlçelere Göre Dağılışı, 2000 Yılı

Tablo 5'te Malatya ilindeki ilçelerin 1955-2000 yılları arasındaki dönemde kır ve şehirli nüfusları verilmiştir. Tabloya göre her nüfus sayım döneminde hem kır hem de şehir nüfusu fazla olan ilçe Merkez ilçesidir. Merkez ilçesinin 1955 yılında şehir nüfusu 64 bin kişi iken 2000 yılında şehirli nüfus 381 bin kişiye yükselmiştir. Kır nüfusu ise 1955 yılında 66 bin kişi iken 1980 yılında 107.821 kişiye yükselmiş ve bu tarihten itibaren de kır nüfusu sürekli azalmaya devam ederek 2000 yılında 76 bin kişiye gerilemiştir. Merkez ilçesinde şehirli nüfus 1960 yılında kırsal nüfusu geçerek ilçede şehirli nüfus daha fazla olmuştur. Merkez ilçesinde şehirli nüfus sürekli artarken kırsal nüfusta 1980 yılından sonra gerilemeye başlamıştır. Verilen tüm yıllarda diğer ilçelerde kır ve şehir nüfusu pek fazla değişim yaşamamıştır. Bu ilçelerde ise hem kırsal hem de şehirselleşme nüfusu artmaya başlamış fakat şehirselleşme nüfusun oranı ve nüfusu daha fazla artmıştır. Ayrıca OSB'nin (Organize Sanayi Bölgesi) Malatya Merkez'de bulunması da bu bölgenin aşırı nüfuslanmasında etkili olan diğer bir faktör olmuştur.

Tablo 5: Malatya'nın İlçelerinde, 1955-2000 Yıllarında Kır-Şehir Nüfusu

YILLAR		Merkez	Akçadağ	Arapkir	Arguvan	Darende	Doğanşehi	Hekimhan	Pütürge	Yeşilyurt
1955	Şehir	64.519	4.552	6.431	1.189	6.591	2.238	3.035	2.327	----
	Kır	66.373	32.760	14.436	17.546	25.831	23.884	35.781	35.338	----
1960	Şehir	83.692	5.121	6.865	2.205	6.930	3.284	3.546	2.532	6.303
	Kır	55.617	37.114	15.664	18.694	28.203	26.973	38.458	39.386	13.585
1965	Şehir	104.428	5.995	7.056	2.407	7.643	4.944	4.288	2.843	7.436
	Kır	70.044	41.041	16.046	19.294	30.449	32.077	40.260	41.513	14.860
1970	Şehir	128.841	7.540	7.793	2.439	7.929	5.974	7.849	3.715	7.567
	Kır	82.282	45.899	16.498	19.412	33.902	33.513	41.755	42.299	15.772
1975	Şehir	154.505	7.366	8.436	2.461	8.055	10.283	11.818	4.878	7.451
	Kır	105.000	47.097	15.380	19.161	39.449	36.433	39.512	41.809	15.468
1980	Şehir	179.074	9.548	8.630	2.144	8.941	10.172	11.255	4.550	7.146
	Kır	107.821	47.915	14.004	17.138	41.637	38.384	37.469	45.206	15.862
1985	Şehir	243.138	10.285	8.531	2.101	9.093	11.242	11.579	4.256	7.398
	Kır	91.169	47.353	12.663	16.500	49.869	41.406	32.527	43.664	23.035
1990	Şehir	281.776	10.839	10.420	1.827	11.488	11.046	13.612	4.359	9.184
	Kır	51.225	40.387	10.255	12.080	37.124	37.150	28.855	30.960	22.165
2000	Şehir	381.081	13.432	10.180	2.730	13.908	13.517	13.206	4.795	11.998
	Kır	76.485	35.238	6.445	7.864	40.530	47.191	29.309	23.587	33.553

YILLAR		Battalgazi	Kale	Kuluncak	Doğanyol	Yazihan
1990	Şehir	14.994	818	2.240	3.723	2.862
	Kır	11.671	7.746	12.138	7.755	13.356
2000	Şehir	15.154	3.966	6.101	5.360	4.285
	Kır	12.931	5.603	14.781	5.418	15.010

Kaynak: BİGM, 1955-1990, TÜİK, 2000

Tablo 6'da ise Malatya ilinde nüfusun kır ve şehirlere göre yüzdelik dağılımı verilmiştir. Kır nüfusu 1955 yılında %74 iken takip eden süreçte kır nüfusu hem oransal hem de sayısal olarak azalmaya devam ederek 2000 yılında %41'e gerilemiştir. Malatya ilinde kır nüfus oranı ilk kez 1990 yılında şehirsiz nüfus oranının altına düşmüştür. Şehirli nüfus oranı ise verilen yıllar içerisinde sürekli artarak 1955 yılında %26 olan oranını, 2000 yılında %59'a yükseltmiştir. Yani şehirli nüfus oranı 45 yılda %33 artarken, kırsal nüfus oranı da %33 azalmıştır.

Tablo 6: Malatya’da Nüfusun 1955-2000 Arası Dönemde Kırsal ve Kentlere Dağılışı

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000
KIR	%74	%70	%68	%65	%63	%60	%54	%46	%41
ŞEHİR	%26	%30	%32	%35	%37	%40	%46	%54	%59

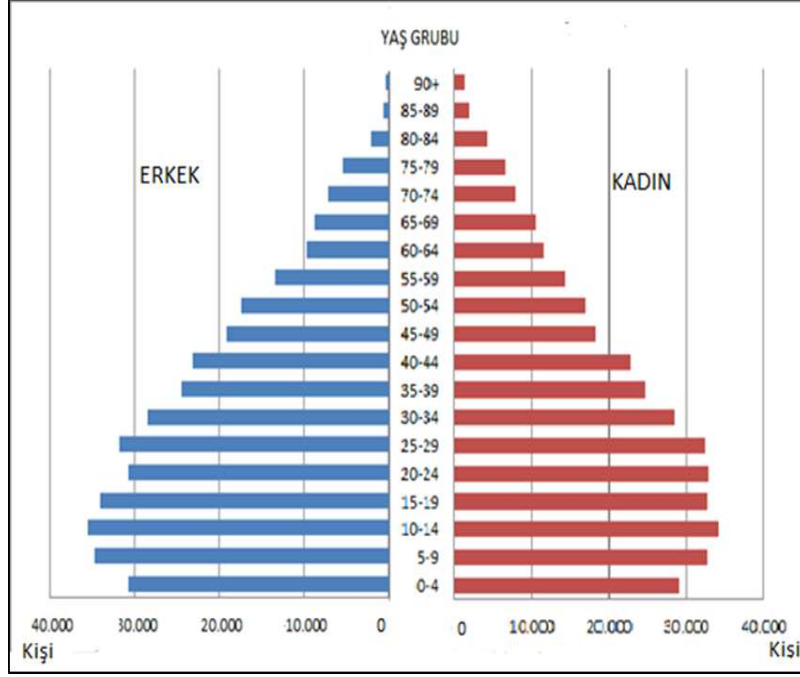
Kaynak: BİGM, 1955-1990, TÜİK, 2000

Şehir ve kırsal nüfus oranlarında büyük bir değişim söz konusu olduğu görülmektedir. Bu değişimi tetikleyen ana faktörler kırsal alanlarda makineleşme, tarım arazilerinin verimsizleşmesi, sulama imkânlarının azalması ve tarlaların aileler arasında bölüştürülmesiyle birlikte geçim kaynaklarının kısıtlanması etkili olmuştur. Şehir merkezlerinin çekici olmasını sağlayan ve kırsal kente göçü yönlendiren esas faktörler ise şehir merkezlerinde iş olanaklarının fazla olması, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık koşullarının kırsal alanlara göre daha iyi koşullar sunması, sanayileşmeyle birlikte insanların tarımı bırakıp fabrikalarda çalışmak için şehre göç etmeleri ve ayrıca Malatya ilinin şehir merkezinde yer alan arazilerin verimli olması insanların bu bölgelere göç etmesinde etkili olmuştur.

Şehir merkezinin bu denli fazla nüfuslanmasında bu bölgedeki kırsal alanlarda yaşanan terör olayları ve Malatya etrafında yapılan Çat, Keban ve Atatürk barajlarının altında kalan köylerin özellikle Battalgazi ve Yeşilyurt ile Malatya Merkez ilçesine yerleştirilmesi etkili olan bir başka faktördür. Buna karşın kırsal alanların nüfusu 1955 yılında yaklaşık 252 bin kişi iken 2000 yılına gelindiğinde bu rakamın 354 bin kişiye yükseldiği görülmektedir. Yani kırsal alanların nüfusunda bir azalma söz konusu değildir. Aksine köy ve kasaba nüfusları da artmıştır. Ancak şehir nüfusunun bu denli yükselmesi kırsal nüfusunun oranlarının değişmesine neden olmuştur.

Grafik 6’da da Malatya ilinin 2000 yılındaki nüfus piramidi verilmiştir. Bu asimetrik şekilli nüfus piramidi gelişmekte olan ülkelerin nüfus piramidini yansıtmaktadır. Bu nüfus piramidine göre Malatya ilinde doğum oranları yüksek ancak son yıllarda gerilemeye başladığı görülmektedir. Yaşlı nüfusun artmaya başladığı ve ortalama yaşam süresinin de arttığı görülmektedir. 25-35 yaş aralığındaki nüfusun azalmış olması dikkat çekmektedir. Bu yaşta nüfusun az olmasının sebebi Malatya ilinden diğer illere ve yurt dışına verilen göç yüzündendir. Yaşlı nüfusun en yaşlı olan 85 ve üzeri nüfusta özellikle kadın nüfusu belirginleşmeye başlamış yani ortalama yaşam süresi yükselmiştir. 10 yaşın altındaki nüfus azalmaya başladığı görülmektedir. Bu da Malatya’da doğum oranlarının düştüğünü dolayısıyla nüfusunun da azalmaya başladığının göstergesidir.

Tablo 7’de Malatya ilinin 1955-2000 yılları arasındaki nüfus yoğunluğu verilmiştir. 1955 yılında Malatya ilinde km² ye 25 kişi düşerken 2000 yılında bu rakam 64 kişiye yükselmiştir. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yer ise Malatya Merkez ilçesidir. Malatya ilinde nüfus yoğunluğu 1960 yılında 31, 1965 yılında 33, 1970 yılında 37, 1975 yılında 47, 1980 yılında 51, 1985 yılında 54, 1990 yılında 57 ve 2000 yılında da 64 kişiye yükseldiği görülmektedir.



Grafik 6: Malatya İlinin 2000 Yılındaki Nüfus Piramidi

Tablo 7: Malatya İlinde 1955-2000 Yılları Arasında Nüfus Yoğunluğu

YILLAR	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Nüfus Yoğunluğu	25	31	33	37	47	51	54	57	64

Kaynak: BİGM, 1955-1990, TÜİK, 2000

Malatya ili " mevcut olan avantajlar sayesinde sanayi, ticari, sosyal ve kültürel faaliyetlerin zenginlik kazanması çok çeşitli ekonomik faaliyetlerin hayata geçebilmesi için birçok imkânın varlığı doğal nüfus artışı yanı sıra çevre bölge ve illerden de nüfusu kendine çekmiştir" (Akova, 2002:103). Tablo 8'de de Malatya ilinde 1975-2000 yılları arasında gerçekleşen göç hareketleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde Malatya ilinin hem göç alan hem de göç veren bir il olduğu görülmektedir. Malatya iline göçle gelen nüfusun çoğunluğu Adıyaman ve ilçelerinden gelmiştir. Buna karşın Malatya'dan göç eden insanların çoğu ise İstanbul ve Ankara'ya göç ederken, yurt dışına gidenlerin çoğu ise Almanya, Belçika ve Fransa'ya göç etmişlerdir. İşin tuhaf yanı hem bu ile göç edenler hem de bu ilden göç edip gidenlerin göç etme sebebi çoğunlukla ekonomik kaynaklı sebeplerdir. Adıyaman ili ve ilçelerinden gelen göçlerin çoğunluğu kayısı hasadı döneminde bu ile gelen mevsimlik işçiler olup daha sonra ise burada kalıcı olarak yerleşen mevsimlik işçi aileler bu göç hareketlerinin çok önemli bir kısmını oluşturmuştur. Malatya ilinin çevresindeki diğer illere göre daha fazla iş olanaklarının bulunması insanların buraya göç etmesinde çekici bir faktör olurken aynı zamanda Malatya'dan başka şehre ya da başka ülkelere göç edenler de aynı sebepten göç etmişlerdir. Yaşanılan bu göç hareketlerinde etkili olan diğer sebepler ise eğitim, ulaşım, sağlık, güvenlik gibi etmenlerdir.

Tablo 8: Malatya İlinde 1975-2000 Yılları Arasında Göç Hareketleri

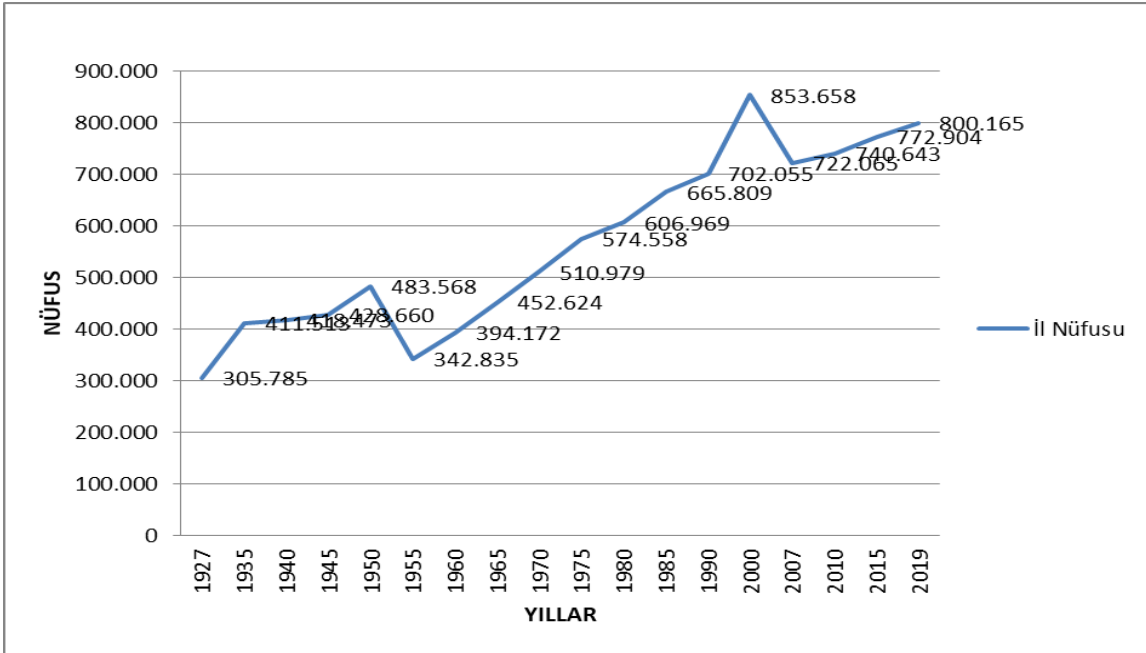
Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
1975-1980	606.969	25.106	48.289	-23.183	-43,2
1980-1985	665.809	33.149	46.093	-12.944	-22,0
1985-1990	702.055	36.364	71.571	-35.207	-54,2
1990-2000	853.658	49.192	66.015	-16.823	-21,5

Kaynak: BİGM, 1975-2000

1975-2000 yılları arasındaki 25 yılda Malatya iline göçle gelen kişi sayısı 143 bin 832 kişi iken, Malatya'dan göç eden kişi sayısı da 25 yılda 231 bin 968 kişidir. Yani 25 yılda il nüfusuna 143 bin 832 kişi eklenirken, 231 bin 968 kişi de il nüfusundan ayrılmıştır. Bu yıllar arasındaki net göç -88.136 kişilik bir nüfus kaybıdır. Bu yıllar arasında Malatya'nın en fazla göç aldığı yıl 1990-2000 dönemi olup, on yılda 49.192 kişi Malatya'ya göç etmiştir. En fazla göç kaybının yaşandığı dönem ise 1985-1990 arasındaki dönem olup, 71.571 kişilik bir nüfus kaybı yaşamıştır. 1985-1990 yıllarında bu denli bir nüfus kaybının yaşanmasında siyasi istikrarsızlık, sokak olayları, terör faaliyetleri gibi birçok nedenler etkili olmuştur. 25 yıllık bu dönemde net göç 1985-1990 yılları arasında -35.207 kişilik bir nüfus kaybı ile en fazla nüfus kaybının yaşandığı dönem olmuştur. Net göç hızının en yüksek olduğu yıllar da aynı şekilde binde (%) -54,2 ile 1985-1990 yılları arasındaki dönemdir.

2.4. 2000 Sonrası Dönem

2007 yılında yapılan sayıma göre Malatya'nın bütün ilçelerinin nüfusu azalarak 2000 yılındaki rakamların çok aşağısına düşmüştür. Ancak burada önemli olan esas faktör değişen nüfus sayım sisteminin etkileri olduğunu düşünmekteyiz. Ancak 2007 yılıyla birlikte yapılmaya başlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin bilgileri neredeyse yüzde yüz doğruluk payı vermektedir. Çünkü nüfusla ilgili bir yıl içinde gerçekleşen bütün aksiyonlar sistem tarafından kayıt altına alınmaktadır. Dolayısıyla nüfus sayım sonuçlarında hem doğruluk hem de kesinlik payı yüksektir.



Grafik 7: Malatya İlinin 1927 Yılından 2019 Yılına Kadar Nüfus Gelişimi

Grafik 7’de görüldüğü üzere 1927 yılında Malatya il nüfusu 305.785 kişi iken, 2019 yılında nüfus 800.165 kişiye yükselmiştir. Arada geçen 92 yılda Malatya’nın nüfusu yaklaşık 500 bin kişi artmıştır. Malatya ilinin nüfus artış grafiğinde iki önemli düşüş yaşandığı dönemin olduğu görülmektedir. 1950 yılından sonra Adıyaman ve ilçelerinin Malatya’dan ayrılması, Malatya ilinde büyük bir nüfus kaybına neden olmuş ve grafikte de görüldüğü gibi nüfus keskin bir düşüş yaşamıştır. 1990 yılı ile 2000 yılı arasında nüfusta ciddi bir yükseliş yaşandıktan sonra 2007 yılında il nüfusu ikinci bir keskin düşüş yaşamıştır. Bu düşüşün sebebi ise yeni nüfus sistemidir. Buna göre Malatya il nüfusu 2007 yılında 722.065 kişiye gerilemiştir. 2000 yılında yapılan nüfus sayımında il nüfusu 853.658 kişi iken 2007 yılında bu nüfusun yaklaşık 131 bin kişilik bir kayıp yaşadığı görülmektedir. 2000-2007 yılları arasındaki dönem incelendiğinde bu ilden herhangi bir ilçenin ayrılmadığı ve aynı şekilde göçle gerçekleşen bu denli bir nüfus kaybının da yaşanmadığı anlaşılmıştır. Yedi yıl içinde yaşanan bu nüfus kaybının sebebinin eski nüfus sayım sisteminden kaynaklanan sorunlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Çünkü eski nüfus sayım sistemi devlet memurları tarafından ev ev gezilerek ülke ve il nüfusu kayıt edilirken hesaplamalarda kasten ya da yanlışlıkla il ve ülke nüfuslarına fazla nüfus eklenmiştir. Ancak 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçilmesiyle beraber bu hatalar ortadan kalkmış ve fazladan eklenen nüfus verileri de il kütüğünden düşürülmüş ve ilin gerçek nüfusu ortaya çıkarılmıştır. 2012 yılında Malatya ilinin Büyükşehir Belediye olmasına karar verilmiş, 2012 yılından sonra da Merkez ilçesinin hem sınırları hem de nüfusu Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri arasında bölüştürülmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan 2012 yılına kadar geçen sürede Malatya ilinin en fazla nüfusu olan ilçesi Merkez iken bu tarihten sonra nüfusu en fazla olan ilçeler Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri olmuştur. 2012 yılında Malatya ilinin büyükşehir olarak kabul edilmesinden sonra Malatya Merkez, kendisine yakın olan Yeşilyurt ve Battalgazi Belediyeleri arasında bölüştürülerek, yaklaşık 455 binlik nüfus bu iki ilçe nüfusuna eklenmiştir.

Tablo 9: Malatya’nın İlçelerinin 2007 -2019 Yılları Arasındaki Nüfusu

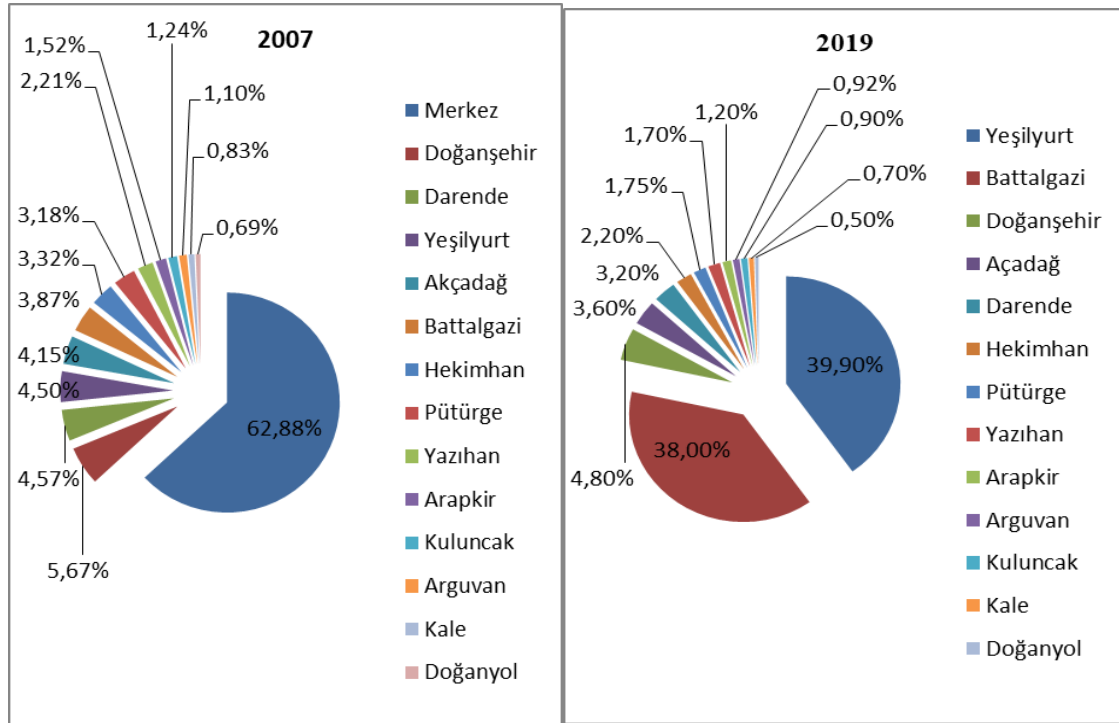
İLÇELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Merkez	454.272	449.333	456.813	469.650	488.247	494.918	*	*	*	*	*	*	*
Akçadağ	29.940	33.431	31.983	30.114	29.858	28.206	32.260	29.573	27.437	26.561	26.058	35.359	29.064
Arapkir	11.470	11.311	11.112	11.054	11.128	10.972	11.041	10.796	10.623	10.419	10.109	10.868	10.275
Arguvan	8.379	8.711	8.549	8.289	8.010	9.285	9.038	8.162	7.757	7.575	7.350	8.157	7.626
Battalgazi	27.643	29.509	29.696	29.688	29.827	29.891	297.806	299.863	301.483	304.397	307.067	295.821	304.787
Darende	33.514	35.341	35.075	32.192	31.153	29.386	28.978	28.060	26.656	26.240	25.510	29.045	26.166
Doğanşehir	40.688	43.856	42.113	41.464	41.325	40.832	41.006	40.064	39.391	38.972	38.637	39.454	38.690
Doğanyol	5.026	5.251	5.105	4.886	4.686	4.713	4.720	4.440	4.196	4.071	3.981	4.420	4.051
Hekimhan	23.739	25.479	25.548	24.354	25.105	25.629	22.181	19.946	18.616	17.584	16.735	22.867	18.345
Kale	6.286	6.874	6.729	6.341	6.160	5.917	5.975	5.677	5.384	5.234	5.133	6.100	6.085
Kuluncak	9.099	9.457	9.771	9.100	8.951	9.521	8.885	8.320	7.748	7.462	7.209	8.384	7.783
Pütürge	22.810	22.201	21.334	20.262	19.361	18.261	17.986	16.612	15.709	15.217	14.392	15.049	13.889
Yazhan	15.993	17.806	17.211	16.398	15.568	14.919	15.297	14.315	13.452	13.204	12.731	16.673	13.786
Yeşilyurt	33.206	35.229	35.845	36.852	38.551	39.916	267.365	283.716	294.452	304.369	311.764	304.839	319.618

TOP. NÜFUSU	722.065	733.789	736.884	740.643	757.930	762.336	762.538	769.544	772.904	781.305	786.676	797.036	800.165
-------------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

Kaynak: TÜİK, 2007-2019

***2012 yılından sonra Malatya İlinin Büyükşehir Belediyesi olmasıyla birlikte Merkez İlçesi de ortadan kalktı, sınırları ve nüfusu da Malatya'nın Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerine eklenmiştir.**

2013 yılından sonra nüfusu en fazla olan iki ilçesi, Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleridir. 2019 yılında Battalgazi ilçesinin nüfusu 304.787 kişiye yükselirken, Yeşilyurt ilçesinin nüfusu da 319.618 kişi olarak kalmıştır. Bu sonuçla birlikte Yeşilyurt ilçesi nüfusu en fazla olan ilçe unvanını ele geçirmiştir. Tablo 9'a göre, 2009 yılından 2018 yılına kadar Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri hariç geriye kalan bütün ilçelerin nüfusu sürekli azalmıştır. Ancak 2018 yılında diğer bütün ilçelerin de nüfusu artarken, Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinin nüfusu ciddi bir şekilde azalmıştır. Battalgazi ilçesi 2018 yılında 307.067 kişiden, 295.821 kişiye gerilerken, Yeşilyurt ilçesi 311.764 kişiden, 304.839 kişiye gerilemiştir. Bir yılda iki ilçe toplam 19 bin nüfus kaybetmiştir. 2019 yılında ise Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinin nüfusu artarken diğer bütün ilçelerin nüfusu yine azalmıştır. Bunun sebebi, 2014 yılında Malatya ili büyükşehir belediye olabilmesi için yeteri nüfusa sahip değildi. Malatya ilini büyükşehir statüsüne çıkarmak için İnönü Üniversitesi'nde kayıt olan öğrenciler Malatya il nüfusuna kaydedilmiştir. Ayrıca Adıyaman ilinin Çelikhan ilçesine bağlı olan Porga Köyü de Malatya'nın Yeşilyurt ilçesine bağlanmıştır. Bu sayede Malatya ili büyükşehir belediyesi olabilmesi için yeterli nüfusa sahip oldu ve nihayetinde de ülkemizde ki büyükşehir belediyelerinden biri oldu. Böylece bütün ilçelerin nüfusu artmış oldu. Ancak 2018 yılına gelindiğinde üniversite öğrencileri mezun oldu ve Malatya il nüfusundan ayrıldı, aynı şekilde Porga Köyü de Yeşilyurt'tan ayrılıp tekrar Adıyaman ili Çelikhan ilçesine bağlandı ve Malatya'nın Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri de nüfus kaybetmiş oldu.

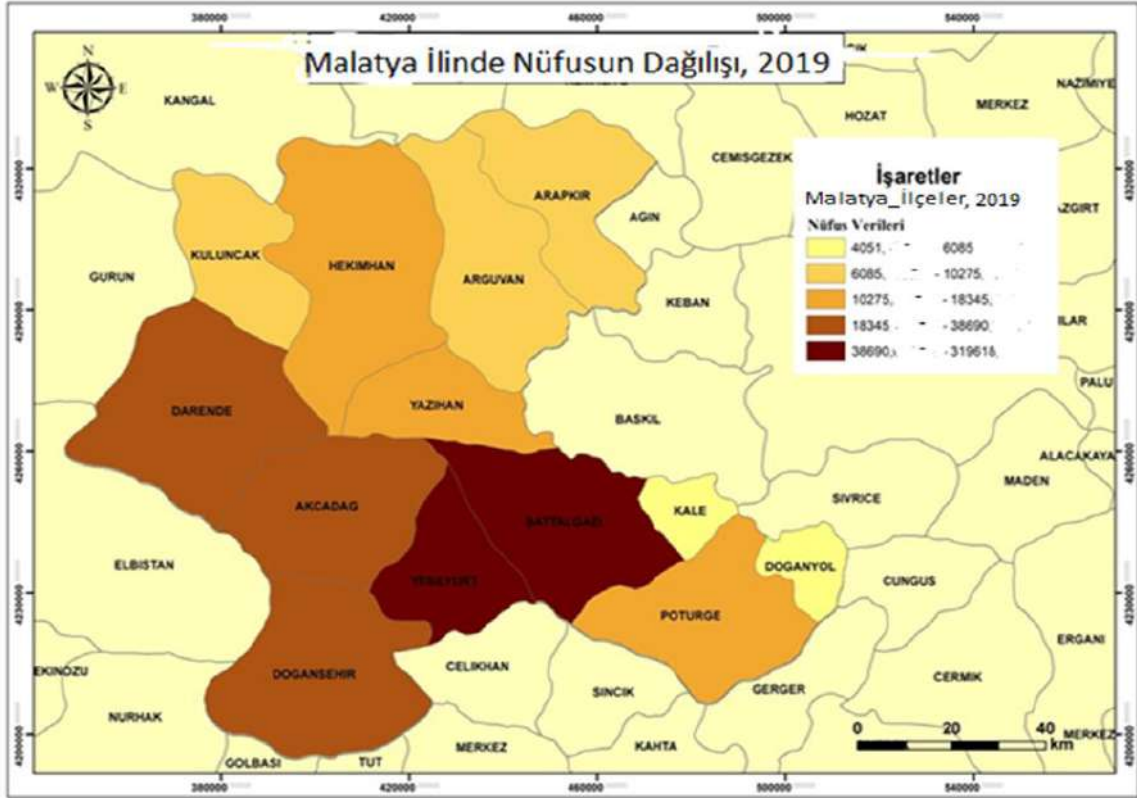


Grafik 8: Malatya'nın İlçelerinde Nüfusun 2007-2019 Yıllarında Dağılımı

Grafik 8'e bakıldığında Malatya'nın ilçelerinde nüfusun 2007 ve 2019 yıllarındaki dağılımı görülmektedir. 2007 yılında Merkez ilçesi toplam nüfusun %62,88'ine sahipken, 2013 yılından sonra bu ilçenin ortadan kalkmasıyla bu nüfusun da Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerine eklendiği görülmektedir. Merkez ilçesinde nüfus oranının bu denli yüksek olmasında iki adet OSB (Organize Sanayi Bölgesi) bu

ilçede bulunması dolayısıyla da iş olanaklarının çok fazla olması çevre ilçe ve iller için çok çekici bir cazibe merkezi olmuştur. Merkez ilçesinin Yeşilyurt ve Battalgazi arasında bölüştürülmesiyle bu avantajlı durumlar da bu iki ilçeye geçmiştir. Dolayısıyla Yeşilyurt ilçesinin nüfusunun payının 2007 yılında %4,50'den, 2019 yılında %39,90'a yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde Battalgazi ilçesinin de 2007 yılında nüfusunun payı %3,87'den, 2019 yılında %38'e yükseldiği görülmektedir. Diğer ilçelerde nüfusun yüzdelik oranı ise iyice azalmıştır. Arguvan, Kuluncak, Kale ve Doğanyol ilçelerinde nüfusun oranının %0'ın altına düştüğü görülmektedir.

Harita 2'de ise Malatya ilinde 2019 yılında nüfusun dağılışı verilmiştir. 2000 yılına göre haritada ciddi bir değişiklik yaşanmıştır. 2000 yılı nüfus dağılışı haritasında Merkez ilçesi nüfusun büyük bir kısmını bünyesinde barındırırken, 2019 yılı nüfus dağılışı haritasında Merkez ilçesi ortadan kalkmış ve sınırları da Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri arasında bölüştürülmüştür. Nüfusun ilçelere göre dağılışında ise Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri nüfusun yüzde %80'ini bünyesinde barındırmıştır. Doğanyol ve Kale ilçelerinin nüfusu azalarak neredeyse bir mahalle nüfusu kadar olmuştur. Darende, Doğanşehir ve Akçadağ ilçelerinin nüfusu nispeten fazla olduğu buna karşın Pütürge, Yazlıhan ve Hekimhan ilçelerinin nüfusu ise 2000 yılına göre ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Aynı şekilde Arapkir, Arguvan ve Kuluncak ilçelerinin de nüfusunun azaldığı dolayısıyla nüfus dağılışı haritasında da renginin değiştiği görülmektedir.



Harita 3: Malatya İlinin 2019 Yılındaki Nüfus Dağılışı Haritası

Tablo 10'de Malatya ilinin nüfus artış hızı 2000 yılında %22 olarak artarken, 2007 yılında %15 olarak azalmıştır. Verilen diğer yıllarda ise nüfus artışı dengeli ve artış oranı da yüzdelik olarak azdır. Şehir ve kırsal nüfusa bakıldığında; şehir nüfusunun durmadan yükseldiğini buna karşın kırsal nüfusunun ise her nüfus sayım döneminde biraz daha azaldığı göze çarpmaktadır. Şehir ve kırsal nüfusunun oransal olarak dağılışına bakılacak olursa; şehir nüfus oranının 2000 yılında %59'dan, 2012 yılında %66'ya yükseldiği, kırsal nüfusunun da 2000 yılında %41'den, 2012 yılına %34'e gerilediği görülmektedir. Nüfus

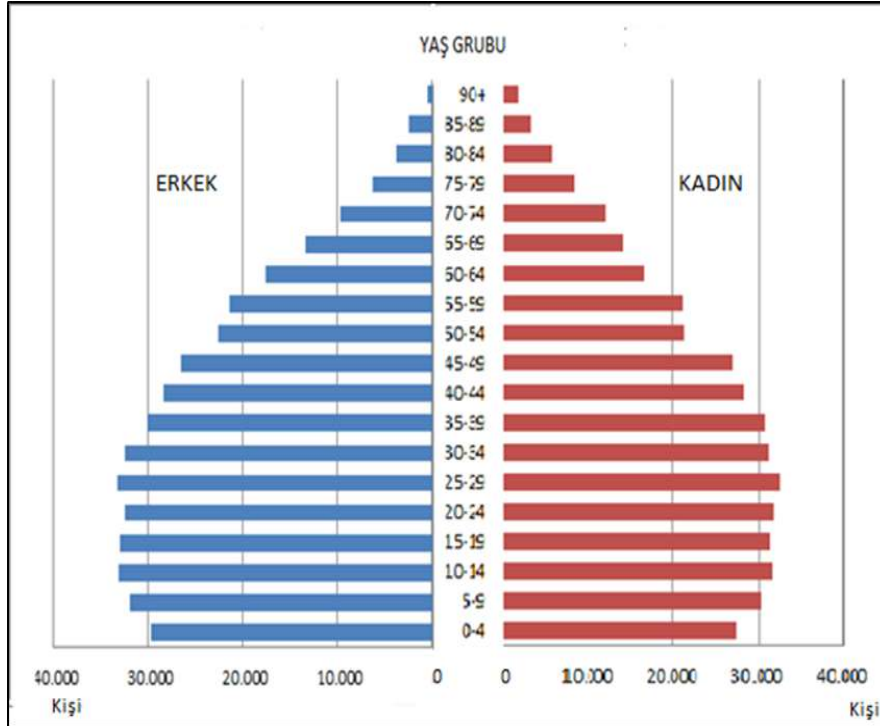
yoğunluğunda ise 2007 yılında km² ye 101 kişi düşerken, 2010 yılında 105 ve 2012 yılında ise 103 kişi olmuştur.

Tablo 10: Malatya İlinin 2000-2012 Yılları Arasındaki Kır-Şehir Nüfusu

Yıllar	Nüfus	Nüfus Artışı	Nüfus Artış	Şehir Nüfusu	Şehir Nüfus Oranı	Kır Nüfusu	Kır Nüfus Oranı	Nüfus Yoğunluğu
2000	853.658	%22	----	499.713	%59	353.945	%41	--
2007	722.065	-%15	----	462.569	%64	259.496	%36	101
2008	733.789	%2	%16,1	492.411	%67	241.378	%33	101
2009	736.884	%0	%4,2	468.310	%64	268.574	%36	102
2010	740.643	%1	%5,1	480.144	%65	260.499	%35	105
2011	757.930	%2	%23,1	498.588	%66	259.342	%34	102
2012	762.366	%1	%5,8	504.793	%66	257.573	%34	103

Kaynak: TÜİK, 2000-2012

2012 yılında çıkarılan büyükşehir yasasıyla birlikte Malatya ilinde, şehir ve kır nüfusunu ayırt etmek artık pek mümkün olmamıştır. Büyükşehir yasasıyla birlikte ildeki bütün köy, kasaba, bucak ve beldeler büyükşehir belediyesine bağlanarak, belediye sınırları il sınırı olarak belirlenmiştir. Bu sebepten ötürü şehirdeki bütün yerleşmeler şehir olarak kabul edildiği için ilde, şehir ve kır ayrımı da ortadan kalkmıştır. Bu tarihten sonra yapılan bütün nüfus sayımlarında artık şehir ve kır nüfusu ile buralardaki nüfus oranlarının yüzdeliği ortadan kalmış, bucak, kasaba ve köy yerleşmeleri mahalle statüsüne çevrilmişlerdir. Dolayısıyla Malatya ilindeki bütün nüfus artık şehir nüfusu olarak kabul edilmiş ve köy-şehir ayrımı da ortadan kalkmıştır.



Grafik 9: Malatya İlinin 2019 Yılındaki Nüfus Piramidi

Grafik 9'da ise Malatya ilinin 2019 yılındaki nüfus piramidi verilmiştir. Doğum oranlarının azaldığı ve 0-10 yaş aralığında bulunan çocuk nüfusun da azalmaya başladığı görülmektedir. 15-35 yaş aralığında bulunan genç nüfus grubu yani faal nüfus oranı yüksektir. Buna karşın 65 yaş üstü bağımlı olan nüfusun ise oransal olarak artmaya başladığı ve dolayısıyla ortalama yaşam süresinin de arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 11'e göre, 2007-2019 yılları arasında Malatya iline göçle gelen nüfus miktarı 338.000 kişi olduğu görülmektedir. 2007-2019 yılları arasında Malatya'dan toplam 365.408 kişi de göç ederek ayrılmışlardır. Yani 12 yılda ildeki toplam net göç farkı -27.408 kişidir. Verilen tabloda en fazla göç aldığı yıl 2018 yılında, toplam 36.901 Malatya'ya kişi göç etmiştir. Aynı şekilde 2018 yılı da en fazla göç verdiği yıldır. Bu yılda toplam 35.234 kişi Malatya'dan göç etmiştir. Net göç farkının en fazla olduğu yıl ise 2013 yılı ve net göç farkı da -7.318 kişidir. Net göç hızının en yüksek olduğu yıl ise yine 2013 yılında binde -9,6'dır. 2007 yılından sonra Malatya'dan göç edenlerin gittiği ile bakıldığında bunların %23'ünün İstanbul, %10'un Ankara, %5'inin Elazığ, %5'inin Adıyaman, %4'ünün İzmir ve geriye kalan %53'nün ise diğer illerimize göç ettiği anlaşılmıştır. Aynı şekilde 2007 yılından sonra Malatya'ya göç edenlerin geldikleri ile bakıldığında bunların %17,7'sinin İstanbul, %11,8'inin Elazığ, %7,3'ünün Adıyaman, %5,2'nin Ankara, %3,8'inin Gaziantep ve %52,2'sinin ise diğer illere kayıtlı olduğu görülmektedir.

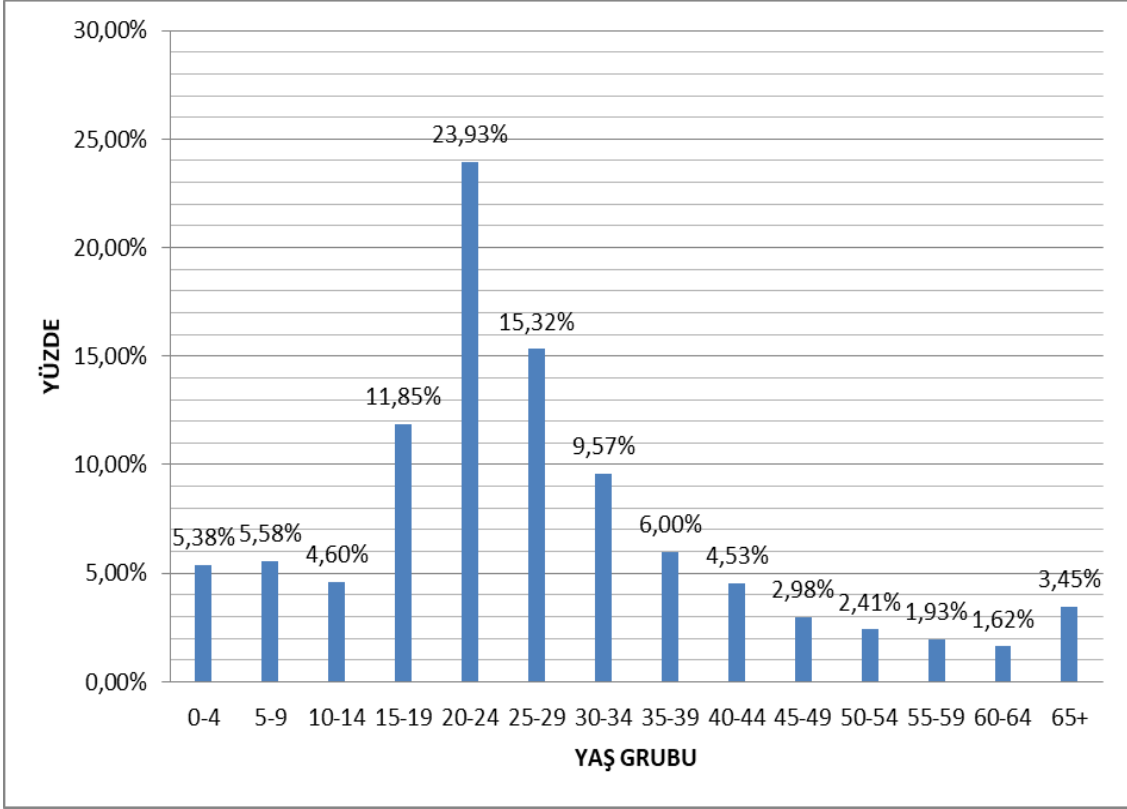
Tablo 11: Malatya İlinde 2007-2019 Yıllarında Göç Hareketleri

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı %0
2007-2008	733.789	25.500	27.830	-2.330	-3,2
2008-2009	736.884	25.806	28.208	-2.402	-3,3
2009-2010	740.643	25.320	30.931	-5.611	-7,5
2010-2011	757.930	32.925	29.515	3.410	4,5
2011-2012	762.366	24.270	28.545	-4.275	-5,6
2012-2013	762.538	25.876	33.194	-7.318	-9,6
2013-2014	769.544	29.285	31.476	-2.191	-2,8
2014-2015	772.904	26.925	31.368	-4.443	-5,7
2015-2016	781.305	27.777	27.613	164	0,2
2016-2017	786.676	27.523	28.222	-699	-0,9
2017-2018	797.036	36.901	35.234	1.667	2,1
2018-2019	800.165	29.880	33.272	-3.392	-4,2
Toplam		338.000	365.408	-27.408	

Kaynak: TÜİK, 2007-2019

Grafik 10'da Malatya ilinin 2007-2019 yılları arasında yaş grubuna göre verdiği toplam göç oranı verilmiştir. Verdiği göçün yaş grubu oranlarına bakıldığında en fazla çalışma çağındaki bulunan yani 15-35 yaş arası insanların Malatya'dan göç ettiği görülmektedir. 20-24 yaş aralığında göç edenlerin toplam oranları %23,93 iken, bunu %15,32 ile 25-29 yaş grubu ve %11,85 ile de 15-19 yaş grubunda bulunan insanların bu göçe katıldığı görülmektedir. Bu yaşlardaki insanların çoğu da erkek ve çalışmak amacıyla İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerimize göç etmişlerdir. Bir başka dikkat çeken detay ise 0-10 yaş grubunda yer alan çocuk nüfusunda bu göç katıldığıdır. Bunun sebebi yeni evlenen

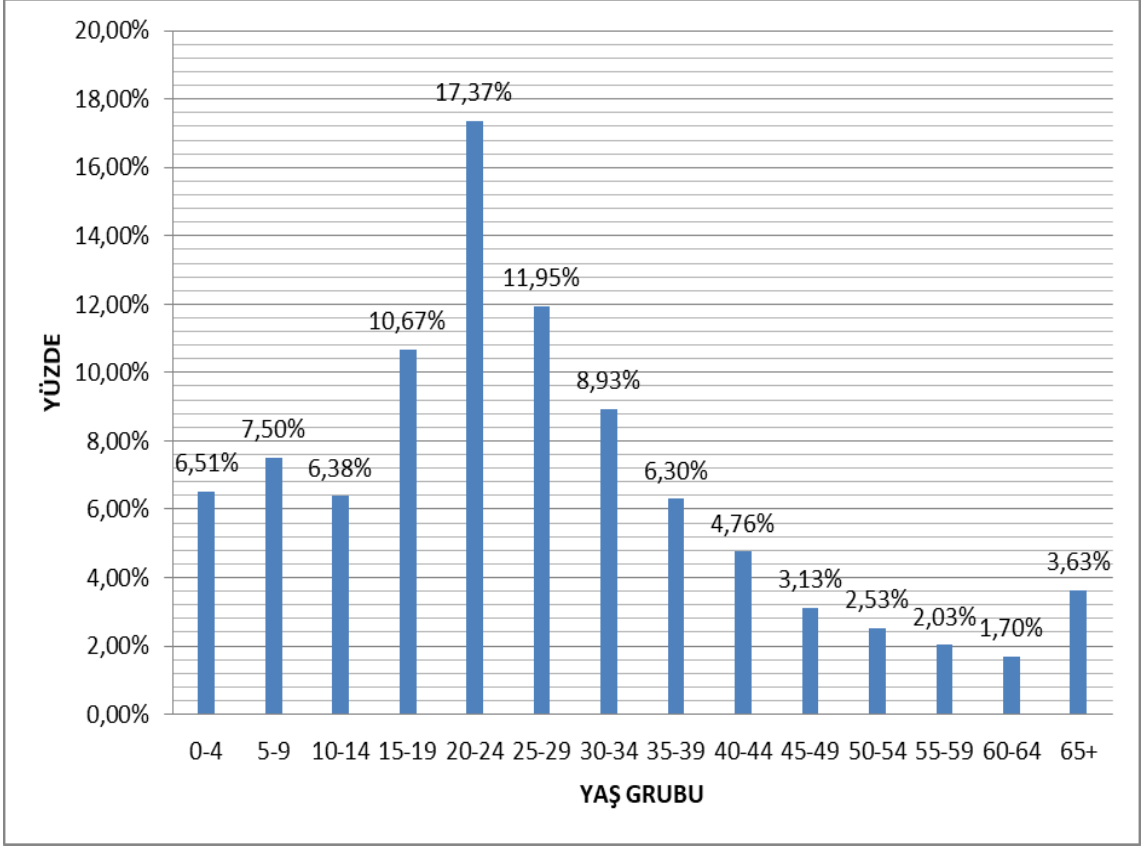
bireylerin ailece göç ederek başka bir şehre yerleşmesidir. 45 yaş grubu üzerinde bulunan insanlarda göç edenlerin toplam oranı ise %16'dır. Yaşlı nüfusta göç katılanların sebebi ise genelde ailece bu ile göç etmeleridir.



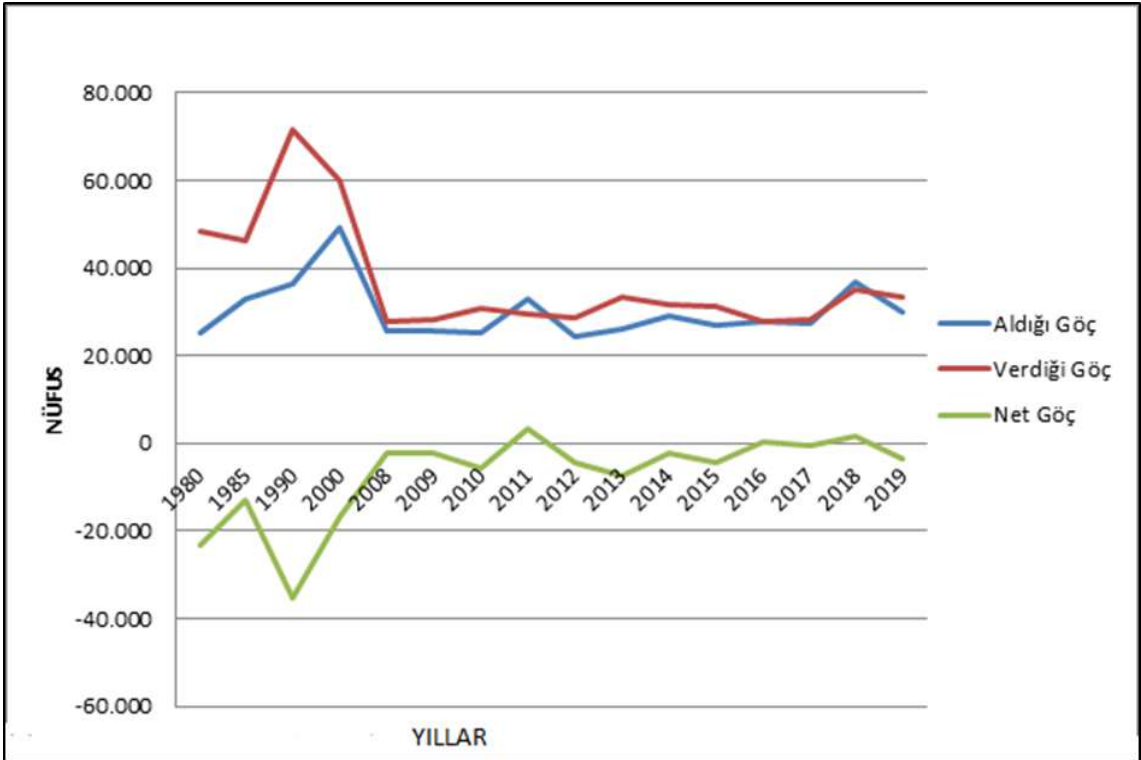
Grafik 10: Malatya İlinin 2007-2019 Yılları Arasında Verdiği Toplam Göçün Yaş Gruplarına Göre Oranı

Grafik 11'de ise Malatya ilinin 2007-2019 yılları arasında aldığı toplam göçün yaş grubunun yüzdelik oranları verilmiştir. Aldığı göçün yaş grubu oranlarında da yine benzer bir durum söz konusudur. Çalışma çağındaki bulunan 15-35 yaş aralığındaki insanların Malatya'ya daha fazla göç ettiği görülmektedir. Bu bilgiye dayanarak da Malatya ilinde iş olanakları fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilimize göç edenlerin en fazla 20-24 yaş grubunda bulunduğu ve oranının ise %17,37 olduğu, ikinci olarak ise 25-29 yaş grubunda olanlar ve oranı da %11,95 olduğu görülmektedir. 15-19 yaş grubunda bulunanların oranı ise %10,67, 30-34 yaş grubunda bulunanların oranı ise %8,93'tür. 0-15 yaş grubunda bulunan nüfusun ise toplam %20,39'u bu yıllar arasında Malatya'ya göç ettiği görülmektedir. Bu da aynı şekilde göç katılanların yeni evli olduğu ve ailece göç ettiğini göstermektedir.

Grafik 12'de ise Malatya ilinin 1980-2019 yılları arasında aldığı, verdiği ve net göçün oranları verilmiştir. Grafikte bir keskin yükseliş ve bir keskin düşüş yaşandığı görülmektedir. 1985-1990 yılları ile 2000-2007 yılları arasında çok ciddi göç olayları gerçekleşmiş. Bu tarihte bu bölgelerde Atatürk, Keban, Karakaya ve Çat barajlarının yapılmasıyla Malatya iline ciddi bir göç olayı gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 1985-1990 yılları arasında Malatya ilinden büyük bir göç hareketinin yaşandığı görülmektedir. Bu göç hareketinde ise çalışmak amacıyla yurt dışı ve il dışına yapılan göçler etkili olmuştur.



Grafik 11: Malatya İlinin 2007-2019 Yıllarında Aldığı Göçün Yaş Gruplarına Oranı



Grafik 12: Malatya İlinin 1975-2019 Yılları Arasındaki Göç Hareketleri

2012 yılından sonra ise Suriye iç savaşından kaçan mülteciler Malatya Akçadağ ilçesindeki MABEK (Malatya Beydağı Konteyner Kenti) Çadır kentine yerleştirilmişlerdir. 2019 yılında bu kampta 8.964 ve kamp dışında, şehir içinde yaşayan yaklaşık 11 bin Suriyeli mültecilerle birlikte toplam 20.000 kişilik bir göç hareketi daha gerçekleşmiştir (Tapan, 2019: 101). Bu göç hareketi Malatya ilinde Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanmış en büyük yabancı göçüdür. Dolayısıyla şuan bu ildeki en fazla yabancı göçmen Suriyelilerdir. Grafik 12'de 2011-2012 yılındaki keskin yükselişin sebebi de budur. Bu tarihte, 1980 yılından sonra ilk defa Malatya ilinin aldığı göç, verdiği göçten daha fazla olmuş ve dolayısıyla da nüfusu da göç hareketlerinde artışa geçmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de nüfusu en fazla olan 28. ili konumundaki Malatya ili ve ilçelerinin nüfusunun 1927 yılında yapılan nüfus sayımından 2019 yılına kadar geçen sürede yaşadığı değişim, gelişim ve dağılışı araştırılmıştır. Nüfusun artışı ve dağılışı ile ilgili değerlendirmeler yapılırken bu ilde gerçekleşen göç hareketleri de irdelenmiştir. Çalışmada Malatya il nüfusunun gösterdiği gelişim ve değişim hareketleri üç ayrı döneme ayırarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İlk dönem olarak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı ile 1950 yılına kadar geçen süreçte yaşadığı değişim ve gelişim hareketleri ele alınmıştır. Bu dönemde Malatya ilinin ilçeleri; Merkez, Adıyaman, Akçadağ, Arapkir, Kemaliye, Besni, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Kâhta ve Pütürge'dir. Ancak Kemaliye ilçesi 1938 yılına Erzincan iline bağlanmıştır. Ayrıca Besni ve Darende 1935 genel nüfus sayımında ilçe olurken, Doğanşehir ise 1947 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur. 1927 yılı ile 1950 yılları arasındaki 23 yıllık süreçte Malatya ilinin nüfusunda toplamda 178 binlik bir nüfus artışının söz konusu olduğu tespit edilmiş ve bu süreçte nüfusunu en fazla arttıran ilçenin ise Malatya Merkez olduğu ve nüfusunu da 75 binden 132 bine yükselttiği yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Besni ilçesinin de nüfusunu 14 bin, Pütürge ilçesinin ise nüfusunu yaklaşık 11 bin kişi arttırdığı tespit edilmiştir. Diğer ilçelerde ise nüfus artışı dengeli ve düşük olmuştur. 1927 yılında Malatya ilinde nüfusun %24'ü Merkez ilçesinde yaşarken, 1950 yılına geldiğinde bu oranın %28'e yükseldiği buna karşı diğer bütün ilçelerde ise nüfusun dağılışının yüzdelik payı olarak azaldığı tespit edilmiştir. Kemaliye ilçesinin Malatya ilinden ayrılması, Malatya'da 18 bin kişilik bir nüfus kaybına neden olmuştur. Ayrıca 1940-1945 yılları arasında süren II. Dünya Savaşı yüzünden oluşan koşullardan dolayı il nüfusunun artışında önceki yıllara göre azalmaların olduğu tespit edilmiştir. 1935 yılında Malatya ilinde nüfusun %17,2'sinin şehirde, %82,2'sinin ise kırsal alanlarda yaşarken 1950 yılına gelindiğinde ise nüfusun %20'sinin şehirde, %80'ninin ise hala kırsal alanlarda yaşamaya devam ettiği öğrenilmiştir. Yani bu dönem içerisinde kır-şehir nüfusunda çok ciddi değişimlerin yaşanmadığı, ildeki nüfusun 4/5'inin hala köylerde kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu süreçte Malatya ili hem göç almada hem de göç vermede ciddi bir değişim yaşamamakla beraber kırdan kente göç olayları da henüz başlamamış ve kırsal alanlar yoğun nüfusa sahiptir. Ayrıca Malatya Merkez ilçesi hariç diğer ilçelerin şehir merkezlerinde kayda değer bir nüfus da yoktur. Bu dönemde Malatya ilinde nüfus yoğunluğu 1935 yılında km²'ye 19 kişi düşerken 1950 yılında bu sayı 24'e yükselmiştir. Ancak Merkez ilçesinde nüfus yoğunluğunun Malatya ilinden daha fazla olduğu görülmektedir. Merkez ilçesinde 1935 yılında nüfus yoğunluğu 32 iken 1950 yılında bu sayı 34'e yükselmiştir.

Çalışmanın ikinci dönemini oluşturan 1950-2000 dönemi Malatya ilinde tam anlamıyla gelişim ve değişim hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde öncelikle 1954 yılına kadar Malatya ilinin bir ilçesi olan Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılıp ayrı bir il olması ve beraberinde Besni ve Kâhta

ilçelerinin de yine Malatya'dan ayrılıp Adıyaman'a bağlanmasıyla Malatya ili hem nüfus bakımından hem de yüzölçümü bakımından çok ciddi kayıplar yaşamıştır. Yine bu yıla kadar Malatya ilçesine bağlı olan Sincik, Tut, Çelikhan, Samsat ve Gerger gibi yerleşim yerlerinin de Adıyaman'a bağlanmasıyla Malatya ili nüfus kaybı yaşamıştır. Bu dönemde Malatya ilinin ilçeleri ise; Merkez, Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan ve Yeşilyurt'tur. Arguvan ilçesi 1954 yılında ilçe olurken, Yeşilyurt 1960 genel nüfus sayımında ilçe olmuş, geriye kalan Battalgazi, Doğanşol, Kale, Kuluncak ve Yazıhan ise 1990 yılında yapılan genel nüfus sayımında ilin ilçelerine eklenmiştir. 1950 yılında yapılan genel nüfus sayımında Malatya il nüfusu 483.528 kişi iken, 1955 yılında Adıyaman'ın il olmasıyla bu nüfusu 342.832 kişiye gerilemiştir. Yani ildeki toplam nüfus kaybı yaklaşık 141 bin kişidir. Buna rağmen Malatya ili bu dönemde 45 yıllık süreçte nüfusunu 511 bin kişi arttırarak 2000 yılında 853.658 kişiye yükseltmiştir. Bu dönemde nüfusunu en fazla arttıran ilçe ise yine Merkez ilçesidir. Merkez ilçesinin 1955 yılında 130.892 kişilik bir nüfusu varken, 2000 yılında bu nüfus 457.566 kişiye yükselmiştir. Merkez ilçesinin bu denli fazla nüfuslanmasında sahip olduğu ekonomik potansiyel, verimli tarım alanları ve iş olanaklarının fazla olması etkili olmuştur. Ayrıca bu dönem içinde çevre iller ve ilçelerle birlikte Malatya ilinin diğer ilçelerinden de Merkez ilçesine doğru çok ciddi göç hareketleri meydana gelmiş, bununla beraber, Karakaya, Keban ve Çat Barajlarının yapılması sırasında bu bölgelerde su altında kalan köylerdeki nüfusun büyük bir kısmı da Merkez ilçesi ve civarlarına yerleştirilmiştir. Bu ilçenin bu denli nüfuslanmasında bu etmenler başlıca rol oynamıştır. Ayrıca bu dönemde Malatya ilinin Arapkir, Arguvan ve Pütürge ilçeleri nüfus kaybederken, Doğanşehir ilçesi, Merkez ilçesinden sonra nüfusunu en fazla arttıran ilçe olmuştur. Doğanşehir ilçesinin 1955 yılında 26 bin kişilik bir nüfusu varken, 2000 yılında bu nüfusunu 60 bin kişiye yükseltmiş ve Merkez ilçesinden sonra nüfusu en fazla olan ikinci ilçe olmuştur. Malatya Merkez ilçesi 1950 yılında nüfusun %28'ine sahipken, 1955 yılında bu oran %38,19'e yükselmiş, 2000 yılına gelindiğinde ise il nüfusunun %53 gibi çok büyük bir kısmını sınırlarında barındırmıştır. Yani 2000 yılına gelindiğinde il nüfusunun yarısından fazlası Merkez'de ikamet etmiştir. Geriye kalan diğer bütün ilçelerin ise nüfusun yüzdelik payı iyice azalmıştır. 1950 yıllarından sonra Malatya ilinde kırdan-kente doğru yoğun göç hareketleri yaşanmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren de kırsal nüfus oranı hızla azalırken, şehirli nüfus oranı da hızla yükselmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllardan itibaren Malatya ili hem göç almaya hem de ciddi bir şekilde göç vermeye de başlamıştır. 1955 yılında kır-şehir nüfusunun yüzdelik dağılımına bakıldığında kır nüfusu oranının %74 düştüğü, şehir nüfusu oranının ise %36'ya yükseldiği tespit edilmiştir. 1950 yılında bu oran kırdan %80, şehirde ise %20'di. Beş yıl gibi kısa bir sürede il nüfusunun %6'sının kırsal alandan şehirsal alanlara geçtiği tespit edilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise kır-şehir nüfus oranlarında kır nüfusu %41'e gerilerken, şehir nüfusu %59'a yükseldiği tespit edilmiştir. 1950 yılından 2000 yılına kadar geçen 50 yıllık süreçte kır nüfus oranı %39 azalırken, şehir nüfusunun oranı ise %39 arttığı tespit edilmiştir. Malatya ilinde şehir nüfus oranı ilk kez 1990 yılında %54'lük oran ile kırsal nüfus oranının üstüne çıkmıştır. Merkez ilçesi ise 1960 yılında ilk kez şehir nüfusu kır nüfusundan daha fazla olmuştur. Malatya ilinin bu yıllardaki nüfus yoğunluğu ise 1955 yılında km²'ye 25 kişi düşerken, 2000 yılında bu rakamın 64 kişiye yükselmiştir. Bu ilde gerçekleşen göç hareketlerinin ise özellikle 1960 yılından sonra başladığı yapılan araştırmalarla öğrenilmiştir. Malatya iline en fazla göç veren il Adıyaman olurken, bu ilden göç edenlerin ise gittikleri illerin genellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirler olduğu buna karşın yurtdışına yapılan göçlerin ise daha çok Almanya, Fransa ve Belçika ülkelerine doğru gerçekleştiği yine

yapılan araştırma ve incelemelerle ortaya çıkarılmıştır. Bu dönem içerisinde en fazla göç aldığı yılların 1990-2000 yılları arasında 49.192 kişi ile gerçekleştiği, en fazla göç verdiği yıllar ise 1985-1990 yılları arasında 71.571 kişi ile gerçekleştiği tespit edilmiştir. Net göç hızının en yüksek olduğu yıllar ise yine 1985-1990 yılları olduğu ve net göç hızının da %0-54,2 ile gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmayı oluşturan üçüncü ve son dönem ise 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte yaşadığı değişim ve gelişim hareketleridir. Bu dönem 19 yıl gibi kısa bir süreç olduğu için ilde çok ciddi değişimler meydana gelmemiştir. Ancak ülkemizde 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçilmesiyle birlikte tüm Türkiye’de olduğu gibi Malatya ilinde de genel nüfus sayımlarında yapılan çeşitli hata ve yanlış hesaplamalar yüzünden il nüfusuna fazladan eklenen nüfus düşürülmüş ve ilin gerçek nüfusu ortaya çıkartılmıştır. Nitekim 2000 yılında il nüfusu 853.658 kişi iken 2007 yılında yeni sistemle yapılan nüfus sayımında il nüfusunun 722.065 kişiye gerilediği tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde 2000-2007 yılları arasında Malatya ilinden başka bir yere gerçekleşen göç hareketlerine bakıldığında bu denli yüksek oranda bir göç kaybının yaşanmadığı aksine çevre illerden bu ile göç hareketlerinin devam ettiği tespit edilmiştir. Bu durumda bize eski nüfus sayım sisteminde ciddi hataların yapıldığını göstermektedir. Malatya il nüfusu 2007 yılında 722.065 kişi iken 2019 yılına gelindiğinde bu nüfus 800.165 kişiye yükselmiştir. Yani il nüfusu 12 yılda 78 bin kişi artmıştır. Bu dönemde nüfusunu en fazla arttıran ilçelere bakıldığında ise diğer dönemlerden farklı bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. 2000 yılına kadar Malatya ilinde nüfusu en fazla olan Merkez ilçesi, 2012 yılında çıkarılan büyükşehir yasasıyla birlikte ilçe nüfusuyla birlikte Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri arasında bölüştürülmüştür. 2013 yılından itibaren de Malatya ilinde nüfusu en fazla olan ilçeler Yeşilyurt ve Battalgazi ilçeleri olmaya başlamıştır. Günümüzde bu iki ilçenin toplam nüfusu 600 bin kişinin üzerinde ve il nüfusunun da %39,90’ı Yeşilyurt’ta, %38’i ise Battalgazi ilçesinde yaşamakta olduğu yapılan araştırma ve incelemelerle tespit edilmiştir. Geriye kalan diğer ilçelerin nüfus oranı ise yok denecek kadar azdır. 2012 yılında Malatya ilinde kır nüfusunun oranı %34’e gerilemiş, şehir nüfus oranı ise %66’ya yükselmiştir. Ancak 2012 yılından itibaren Malatya ili büyükşehir olunca köy, kasaba gibi yerleşmeler yerini mahallelere bırakmış ve kır-şehir nüfus ayrımı da ortadan kalkmıştır. Bu dönemde bu ilde gerçekleşen göç hareketleri incelendiğinde ise 2007-2019 yılları arasında 12 yıllık bir süreçte Malatya iline çevre illerden toplam 338.000 kişinin göç ettiği, aynı zamanda bu süre zarfında bu ilden de 365.408 kişi ise ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu süre zarfında Malatya iline yurt dışından göçle gelenlerin en büyük kısmını 2012 yılında Suriye iç savaşından sonra ülkemizdeki çeşitli illere göç eden ve Malatya ilinde de sayıları 30.000’i bulan Suriyeliler oluşturduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.

Kaynakça

- Akova, Süheyla Balcı (2002). *Akdeniz Kıyılarında Coğrafi Araştırmalar* (Cilt 1), İstanbul.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1945). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*. Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> > images > pdf
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1961). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı Vilayet, Kaza, Nahiye Ve Köyler İtibariyle Nüfus*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> > images > pdf

- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1963). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı İl, İlçe, Bucak Ve Köyler İtibariyle Nüfus*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1970). *23 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı: İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak Ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1977). *26 Ekim Genel Nüfus Sayımı: İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak Ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1986). *20 Ekim 1985 Genel Nüfus Sayımı: İdari Bölünüş*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1991). *Genel Nüfus Sayımı: İdari Bölünüş*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başvekalet İstatistik Genel Müdürlüğü. (1928). *28 Teşrin-i Evvel 1927 Ümumî Nüfus Tahrîri, Vilayet, Kaza, Şehir Ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu*. Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başvekalet İstatistik Genel Müdürlüğü. (1935). *20 İlk Teşrin Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu 1935 Vilayet, Kaza, Şehir Ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar*. Ulus Basımevi, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Başvekalet İstatistik Genel Müdürlüğü. (1950). *22 Ekim 1950 Ümumi Nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye Ve Köyler İtibariyle Nüfus*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, <https://bnk.institutkurde.org> › images › pdf
- Sertkaya Doğan, Özlem (2009). "Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri." *Marmara Coğrafya Dergisi*(20), 4. s. 1-19, İstanbul, <https://dergipark.org.tr> › pub › marucog › issue
- Tapan, İrfan (2019). Suriyeli Mültecilerin Malatya'da Coğrafi Dağılımları Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 1-211, İstanbul.
- TÜİK. (tarih yok). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Malatya İli Ve İlçelerinin Nüfusu: 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019*. TÜİK, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)<https://www.tuik.gov.tr> ›
- TÜİK. (tarih yok). *Genel Nüfus Sayımları: 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000*. TÜİK, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)<https://www.tuik.gov.tr> ›



FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

NİETZSCHE: ÜSTİNSAN'IN ÖLÜMÜ

NİETZSCHE: DEATH OF THE
SUPERMAN

Yazar

Ferhat KUTLUAY

Dr.Öğr.Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, email:
ferhatkutluay@siirt.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-7403-8675

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 15 Mart 2021

Kabul Tarihi: 15 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Kutluay, F. (2021). Nietzsche: Üstinsan'ın Ölümü. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.54-68.

Öz

19. yüzyılın önemli ve etkili simalarından Nietzsche, öğretisiyle ön plana çıkan düşünürlerdendir. Tanrı, Güç İstenci, Üstinsan, Bengi Dönüş ve Amor Fati gibi kavramlar, onun öğretisinin temelinde yer alan önemli kavramlardır. Bilhassa Tanrı ve Üstinsan ikilisi, çalışmamızın temelinde yer almaları itibarıyla ayrı bir öneme sahiptir. Nietzsche öncelikle insanları; sürü insanı, özgür insan ve üstinsan olarak üçe ayırmaktadır. Ona göre insanlar uzun bir müddet, sürü insanı olarak yaşamlarına devam etmiştir. Ama böyle bir yaşam tarzı, insanın asli doğasına uygun bir yaşam biçimi değildir. Bu nedenle insanın bu yaşam biçiminden bir an önce kurtulması ve daha üst bir aşama olan üstinsan mertebesine yükselmesi gerekir. Bunu yapabilmesi ise ancak Tanrı'yı öldürmesi ve onunla ilgili olan tüm ahlaki değerlerden kurtulması ile olanaklı olabilir. Çünkü Tanrı, insanın kendisini aşmasının önündeki en büyük engel teşkil etmektedir.

Nietzsche; 'Tanrı Öldü' ve 'Yaşasın Üstinsan' diye haykırarak, artık üstinsanın zamanı geldiğini ilan etmektedir. Ama Tanrı inancı ve onunla bağlantılı olan her tür ahlaki değerler, insan yaşamında gerek bireysel ve gerek toplumsal birtakım önemli işlevler yerine getirmektedir. Bu işlevler insan yaşamında önemini korumaya devam ettiği süre içinde, Tanrı'yı öldürüp onun yerine geçmek söz konusu olamaz. Bu nedenle Nietzsche'nin Tanrı Öldü! ve Yaşasın Üstinsan! söyleminin hiçbir olgusal tarafının olduğu söylenemez. O halde Nietzsche'nin üstinsan doktrini; bir beklentinin, bir umudun, bir düşün veya bir kurgunun dışavurumundan öteye geçen başka bir şey değil diye yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Tanrı, Güç İstenci, Üstinsan, İnsan.

Abstract

Nietzsche, one of the important and influential figures of the 19th century, is one of the thinkers who prominent with his teaching. Notions such as God, the will to power, Superman, eternal recurrence, and amor fati (love one's own destiny) are important concepts that underlying at the basis of his teaching. Because they are at the core of our work, especially the duo of god and superman, has a special importance. Nietzsche primarily divides the people into three groups as a herd man, a free man, and a superman. According to Nietzsche, people continued their lives as a herd man for a long time. But such a way of life is not a appropriate lifestyle for human nature. Therefore, a person should get rid of this lifestyle as soon as possible and rise to the status of superhuman, which is a higher stage. This can only be possible by killing God and getting rid of all moral values associated with him. Because God is the greatest obstacle that prevents man from challenging himself.

Nietzsche; Shouting "God is dead" and "Long live the superman", he declares that it is time for the superman. But belief in God and all moral values associated with it fulfill some important functions both individually and socially in human life. As long as these functions continue to be important in human life, it is out of the question to kill God and replace him. For this reason, it cannot be said to have any factual side of Nietzsche's expressions: "God is dead!" and "Long live the Superman!". So Nietzsche's superman doctrine can be interpreted as nothing more than the manifestation of an expectation, a hope, a dream, or a fiction.

Keywords: Nietzsche, God, Will to power, Superman, Human.

Giriş

Antik Yunan dünyasının önemli düşünürlerinden olan sofist Protagoras, “Bütün şeylerin ölçüsü insandır: Var olanların var oldukları ve var olmayanların var olmadıkları” (Laertios, 2003:441) şeklinde olağan dışı bir ifade de bulunuyordu. Çünkü Protagoras bu sözü, artık felsefi ilginin varlık, fizik ve metafizikten insana doğru kaydığı bir dönemde ortaya atmaktaydı. Şüphesiz bu söz, artık makro kozmosun değil mikro kozmos olan insanın daha öncelikli ya da araştırmaya ve bilinmeye daha değer olduğunun bir delili niteliğindedir. İnsan, artık evrenin ve yaşamın merkezine yerleşmeye başlamış ve düşünürlerin büyük bir ilgi odağı haline gelerek dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Kısaca söylenildiğinde insan artık sahne arkasında bekleyen bir figüran değil, sahnede olan bir başroldür. Peki, felsefi tartışmaların ana odağına yerleşecek ve aynı zamanda her şeyin ölçüsü olacak kadar değerli olan bu insan, nasıl bir insandır ya da nasıl bir insan olmalıdır? Bu sorunun cevabını, farklı birçok filozofun düşüncesinde bulmak pekâlâ mümkündür.

Felsefe tarihinde, insanın ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği ile ilgili konuyu ciddi ölçüde ele alan ve bu bağlamda özellikle diğer düşünürlerden farklılığıyla dikkatleri üzerine çekmeyi başaran önemli ve etkili bir filozof vardır. Bu filozof; modern zamanlarda insan varlığının, yaşamın değerini hiçe indirgeyen Batı metafizik düşünce geleneğinin nihilistik eğilimlerini karşısına alıp, öncelikli olarak onun kurgu ve mistifikasyonlarını temelden yıkmakla işe başlayan ve tam anlamıyla hiçbir sistemi olmayan yıkıcı bir filozof olarak karşımıza çıkan 19. Yüzyıl düşüncesinin ya da modern düşüncenin en önemli düşünürlerinden olan Friedrich Wilhelm Nietzsche'dir (Danto, 2002:19).

Nietzsche'nin yıkıcılığını ve farklılığını, Deleuze daha net sözcüklerle şöyle ortaya koyar; “Nietzsche ve okuyucusu arasında hiçbir olumlu bağ kurulamaz ve Nietzsche ya bir nihilist veya daha kötüsü bir faşist, en iyi ihtimalle de anlaşılmaz, dehşet saçan bir peygamber”dir. Ama en iyi ihtimalle Nietzsche'yi, “sadece basit bir ateizmi benimsemenin ötesinde, ilahi adaletin, Tanrısal inayetin ve dini aşkınlığın varoluşunu bir bütün olarak kişisel bir biçimde ve içtenlikle yadsıyan biri olarak da görebiliriz” (Magee, 2000: 242). Bu sözler, aslında Nietzsche ile birlikte felsefi düşünün ne kadar tehlikeli bir boyuta evrildiğini göstermektedir. Çünkü Nietzsche'den daha önceki yüzyıllarda felsefe, daha çok filozoflar için tehlike arz etmekteyken, oysa Nietzsche'yle beraber herkes için tehlikeli olmaya başlamıştır (Strathern, 1998:4).

Felsefe tarihinde İlkçağın etkin felsefe anlayışı, tümüyle doğanın bilinmesi ve açıklanması üzerineydi. Sofistler ve aynı şekilde sofist bir düşünür olan Sokrates ile birlikte bu anlayış kökten bir değişime uğramış, insana dönük bir felsefe anlayışının emareleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Eyleyen, bilen özne olarak insana dönük bir felsefe daha sonra Descartes'in (1984:33), “Cogito Ergo Sum” ile daha da belirginleşmişti. Her ne kadar ilk olarak İlkçağda ve daha sonra Descartes ile birlikte insana dönük bir felsefi anlayış belirlemeye başlamış olsa da ama asıl 19. yüzyılın ortalarına doğru insan problemi kimiler de yeni ve daha köklü bir şekilde kendini göstermeye başlamıştı ve bunun için insan kendine yabancılaştığı için, kim olduğunu ve anlamının ne olduğunu ortaya çıkarmalı veya yeniden keşfetmeliydi (Barrett, 2003:181).

Büyük keşfe çıkanlardan biri de elbette Nietzsche'ydü. İnsanın özü itibarıyla ne olduğu ve en önemlisi onun nasıl olması gerektiği ile ilgili problem, Nietzsche'nin zihnini fazlaca meşgul etmekteydi. Bu nedenle Nietzsche'nin düşüncesinin temelinde güç istenci, Tanrı'nın ölümü, bengi dönüş, Amor Fati, üstinsan gibi terimler ve özellikle bu terimlerin önemli bir yansıması olan ideal bir insan nedir ile onun nasıl olması gerektiği büyük bir

yer teşkil etmiştir. Daha net bir ifadeyle onun için önemli olan problem, “hangi tip insanın daha değerli olduğu, yaşamaya daha değerlidir, geleceği daha sağlamdır diye yetiştirilmesi gerektiği, istenmesi gerektiğidir” (Nietzsche, 2008:10).

Nietzsche insan ile ilgili görüşlerini serimlerken tek tür bir insandan değil, aynı zamanda farklı insan türü olduğunun vurgusunu yapar ve buradan hareketle insanı sürü insanı, özgür insan ve üstinsan olarak üçlü bir sınıfa tabi tutar. Daha sonra hangi tür insanın, yaşamaya değer anlamında daha önemli olduğu üzerinde durarak görüşlerini berraklaştırır. Ortaya çıkan üçlü sınıflamada önemli olan ya da diğer bir anlamıyla ideal insan tipi, Nietzsche için Üstinsandır. Ona göre Üstinsan daha önceleri de sık sık ortaya çıkmış olsa da, bu çıkış durumu istenerek olan bir şey olarak gerçekleşmemiştir. Tam tersine Üstinsan türünden hep korkulmuş ve bu nedenle bilerek onun karşısı insan tipi evcil hayvan, sürü hayvanı ya da hasta hayvan olan tip yani sürü insan yetiştirilmiştir (Nietzsche, 2008:10). Ama Nietzsche'ye göre tüm engellemelere rağmen, Üstinsan bir şekilde ortaya çıkmış ve artık istenirse de bu çıkışın karşısında durmak mümkün olmamıştır.

Üstinsan türünün ortaya çıkması, tamamen Tanrı'nın ölmesine bağlı bir olgudur. Doğal olarak Nietzsche'nin Üstinsan fikri bir yandan artık aşkın bir varlığın olmadığı yani onun (Tanrı) öldüğü iddiasını taşırken, diğer yandan ölen Tanrı'nın yerine Üstinsanı ve ondan tevarüs eden yeni değerlerini geçirdiği anlamını taşımaktadır. Özetle söylenildiğinde Nietzsche her fırsatta; “Tanrı öldü! Tanrı ölü! Onu öldüren de biziz” (Nietzsche, 2003:130) ve “Yaşasın Üstinsan” (Nietzsche, 2016:290) diye deklare ediyordu. Nietzsche bu sözcükleri, özellikle birçok eserinde defaatle vurgular. Nitekim burada Tanrı'nın ölümünü doğal bir ölüm olarak değil, aksine üstinsanın onu öldürdüğü şeklinde okumak daha doğru olacaktır. Ayrıca buradaki öldürme hadisesinin fiziksel değil, tinsel olduğunun altını da çizmek gerekir. Yani Tanrı'nın ölümü olayı basit bir olgu veya belirli bir zamanda ve mekânda tanık olunan pozitif bir tarihsel hadiseden ziyade, tinsel bir hadiseye tekabül etmektedir (Roney, 2013:309).

Nietzsche'ye göre Tanrı'nın ölmesiyle, Üstinsan gibi bir tür ile birlikte yeni bir düzen ve buna bağlı olarak da yeni değerler biçimi ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaşam biçiminde yaşamın temelinde yer alan iyi ve kötü olarak karşımıza çıkan her tür ahlaki şeyin ölçütü, belki de bunların yaratıcısı demek daha doğru olur, artık Tanrı'nın kendisi değil, adı geçen üstinsan denilen insan türüdür. Zaten Nietzsche'nin de en temel amacı, mevcut değerleri tersyüz ederek yeni bir düzen ve değerlerin inşasının peşinde olmasıdır. Çünkü mevcut değer yargılarının hiçbirinin rasyonel bir tarafı yoktu ve bunlardan bir an önce kurtulmak gerekirdi. Bu inşayı yapabilecek de sadece üstinsan gibi bir varlık olabilir. Ancak mevcut olan tüm ahlaki değerlerin yaratıcısı olan Tanrı'nın ölmesi ya da öldürülmesi ile bu amaca ulaşılabilir. Nihayetinde Tanrı'yı öldürebilecek kadar güce sahip olan bu insan türünün, alışagelmış tüm yaşam biçimini de alt üst edecek kadar güce sahip olabilmesi de gayet doğal olacaktır.

Tanrı'yı öldürebilen ve yaşamın alışlagelmış tüm dengesini köklü bir değişikliğe uğratabilen ya da yaşamın dengesini tümüyle alt üst edebilen bir güce sahip olabilen Üstinsan ne türden bir insandır ve insanlık tarihinin herhangi bir döneminde bir mevcudiyeti söz konusu olmuş mudur? Bu soru, Nietzsche'ye yönelik sıkça sorulan sorular arasındadır. Ama sorulması gereken başka sorular da vardır; eğer Üstinsan herhangi bir zaman diliminde mevcut olmuşsa bile, varlığını halen devam ettiriyor mu? Yoksa Üstinsan öldü mü? Ve Üstinsan öldüyse neden öldü? Tanrı yaşıyor mu? Bu çalışmanın amacı, Nietzsche'nin görüşleri doğrultusunda burada ortaya atılan soruların

cevabını aramak ve cevaplar doğrultusunda Nietzsche'nin iddia ettiği üzere Tanrı'nın değil, üstinsanın öldüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

1. İnsan ve Tanrı

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Tanrı ile insan arasında yakın bir ilişkinin söz konusu olduğu aşıkârdır ve buna mukabil bu ilişki içerisinde şüphesiz her zaman başat rol oynayan da Tanrı'nın kendisi olmuştur. Çünkü insan nezdinde ilkin Tanrı, üstün ve aşkın bir varlık olarak tezahür etmiştir ve bu vesileyle Tanrı, insan yaşamına dâhil olmaya başlamıştır. Üstün ve aşkın bir varlık olarak giderek zihinlerde güçlü bir şekilde yer edinen Tanrı'nın, insan yaşamının tüm yönlerine hâkim olması ise artık kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca buna paralel olarak Tanrı'nın hâkimiyeti de sürekli yukarı yönlü bir ivme içindedir. Tanrı'nın ivmesel hâkimiyetine, pratik yaşamın günlük dildeki yansımalarıyla sürekli karşılaşmak mümkündür. Özellikle insanın doğum, evlilik ve ölüm gibi durumlarda kullandığı simgelerde ya da depresyon, sel ve kıtlıklardan korunma gibi doğal afetlerden korunmada kullandığı dilde tümüyle görebiliriz. Bunun yanında insanın günlük yaşamındaki görüşmelerinde, ziyaretlerinde, selam alışverişlerinde kullandığı terminolojide de pekâlâ görebiliriz. Hatta bu hâkimiyet, giyim kuşamda ve hangi gıdaların tüketileceğine dair alanı da kapsamaktadır. Kısacası hayatın her alanında Tanrı'nın hâkimiyetine tanık olmak pek muhtemeldir.

İnsanlar, hayatın tüm alanlarında karşılaşılan ve aynı zamanda hayatın her alanına bu denli hâkim olmaya başlayan bu varlığı hayal ederek başlamadılar. İnsanların sosyal hassasiyetler yüzünden kendilerini Tanrılara bağlı hissetmeleri, Tanrıları hayallerinde belli bir şekilde canlandırmaları sebebiyle değildi. İnsanlar kendilerini kullandıkları veya acı çektikleri şeylerle ilişkilendirerek başladılar, tıpkı kendilerini birbirleriyle ilişkilendirdikleri gibi, kendiliğinden, düşünmeksizin ve hiçbir olur olmaz yorum ve sorgulama yapmaksızın. Bu şekilde oluşmuş olan alışkanlıkları izah edecek veya onlara anlam verecek teori, bu ilkel vicdanlara ancak daha sonradan gelmiştir. Bu hassasiyetler kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerinde gözlediği şeylere aşağı yukarı benzer olduğu için, tabiatın bu güçlerini insan hayalinde, kendi gibi varlıklar diye canlandırdı ve aynı zamanda da, onları kendinden ayırıp o sıra dışı varlıklara, kendilerine mahsus nitelikler atfetti ki bu nitelikler onları birer Tanrı'ya dönüştürdü. O halde dini fikirler, daha önceden varolan sosyal hassasiyetlerin bir tür yorumundan doğar (Peterson vd. 2013:40). Öyleyse Tanrı, sonradan ortaya çıkmış toplumun ürünü olan başka bir şey değildir. Çünkü Tanrı ile toplum birdir ve bu nedenle (Durkheim, 2005:27) din de, sosyal bir fenomendir. Dolayısıyla tüm dinlerin kaynağını toplum oluşturur. Ama aynı zamanda toplumun hassasiyetleri ve hassasiyetlerden doğan bazı karşılanamayan temel ihtiyaçlar, insanları bir tür kendine yetememezlik ya da acizlik duygusuna itmiştir. Acizlik duygusuna kapılan insan, kendisinden üstün olduğunu düşündüğü varlıklar yaratmaya başlamıştır. Bu varlıkların en başında, Tanrı'nın kendisi gelmektedir.

O halde Tanrı'nın yaşama, neredeyse kuşatıcı bir şekilde dâhil olması, öncelikle insanın kendini yetersiz olarak görmesinden, hissetmesinden ileri gelmektedir. Netice itibarıyla kendini yetersiz gören insan, kendisi gibi yetersiz olmadığını yani güçlü olduğunu düşündüğü bazı varlıkları yaratmış ve bu varlıklara derinden bir inanç besleyerek, giderek onları yaşamına dâhil etmeye başlamıştır. Zira ilkel insanların da en önemli özelliklerinden biri de, dünyayı sayısız manevi varlıkların donatmış olduğuna dair bir fikre sahip olmasıdır. Bu varlıklar iyi ya da kötü niyetlidir. Üstesinden gelinemeyen karmaşık doğa olaylarının nedenlerini, kötü niyetli olan hayaletlere ve ruhlara atfederler. Sadece hayvan ve bitkilerin değil, dünyadaki cansız nesnelere de bu hayalet ve kötü

ruhlar sayesinde yaşadığına ve onlardan etkilendiğine inanırlar. Dolayısıyla din, insanlarca kontrol edilemeyen bir dünya karşısında ortaya çıkan nevrotik çaresizlik hislerine bir cevap olarak kendini göstermiştir (Freud, 2003:154).

Doğa olaylarının karşı konulamaz karmaşası karşısında içine düştüğü zayıflığın farkına varan insan, bir yaratıcı fikrine giderek sempatiyle bakmaya başlamıştır. Bu bağlamda din, insanın çare bulamadığı ve kendisine içten gelerek mucizevi bir biçimde yardım edilen bir aczin ifadesidir. İşte insanın tam da burada bulduğu dindir (Akt. Mario Erdheim, 2003:17). Din, kişinin birliğinden bir kuşkunun doğurduğu bir ucubedir, kişiliğin değişmesidir. Buna göre insandaki bütün büyük ve güçlü yan, insanüstü ve yabancı olarak tasarlandı. Böylece insan giderek kendini küçülttü. O çok zavallı ve zayıf ve çok güçlü ve şaşırtıcı yanını iki alana ayırdı, ilki insan diye adlandırıldı, ikincisi 'Tanrı' diye isimlendirildi (Güç İstenci, 2002:88). Bu nedenle daha çok zayıf yönünün doğrultusunda hareket eden insanın Tanrılar yaratması, sürekli yaptığı bir şey olmuştur. Tanrılar, insanlık tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır ve insanoğlunun yarattığı gelmiş geçmiş en büyük düşünsel tasarımlardan birisidir (Armstrong, 2017:26).

Düşünsel bir tasarı olarak Tanrı'nın, insan yaşamına önemli oranda dâhil olmasının ve giderek artan oranda bir rolünün olmasının uzak bir geçmişi olduğunu söylemek de gerekir. Bu geçmişi, insanlık tarihinin başlamasına denk düşecek kadar eski bir geçmiş olarak telakki etmek muhtemelen yanlış olmayacaktır. Aslında bu bir nevi insanoğlunun, daha başlangıçta her şeyin İlk Nedeni, gökyüzü ve yeryüzünün hâkimi olan bir Tanrı yarattığını söylemek manasına gelmektedir (Armstrong, 2017:25). Bunu çok eski tarihten bize intikal eden ilkel kabilelerin törensel ya da ayinlerle dolu ritüel yaşamlarında, Âdem ile Havva'nın hikâyesinde, Nuh Tufanı'nda, Babil Yaratılış Mitosunda, Gilgamiş destanında ve benzeri daha birçok destanlarda ya da Eski Ahit (Tevrat), Zebur, Yeni Ahit (İncil) ve Kur'an gibi kutsal addedilen kitaplarda görmek mümkündür. Dolayısıyla Nietzsche de haklı olarak insan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi, insanlığın ilk zamanlarına kadar geri götürmektedir. Bu nedenle Nietzsche, uzak geçmişten gelerek özellikleri itibarıyla insan türünü kendi içerisinde bir sınıflamaya tabi tutarak açıklamaya çalışır.

Nietzsche sürü insanı, özgür insan ve üstinsan olarak üç insan türünü sınıflandırır. Bu üçlü sınıflamada özgür insan, diğer ikisi arasında bir köprü vazifesi görmesi itibarıyla önemli olsa da, Nietzsche asıl dikkatini daha çok sürü insanı ve üstinsan arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştırır. Nietzsche, öncelikle burada Tanrı ile yakın bir ilişki içerisinde olan 'sürü insanı' olarak nitelendirdiği insan türü üzerinde durur. Nietzsche'ye göre sürü insanı, bütün değerlerin insanla ilgili her şeyin değerlendirilmesi kendisinden önce yapılmıştır ve kişinin yapacağı tek şey bunlara göre yaşamak, yaptıklarını bu değer yargılarına göre düzenlemektir. Sürü insanın burada herhangi bir özgürlüğü söz konusu olmadığı gibi, özgür olabileceğinin farkında bile değildir ((Kuçuradi, 1967:45-46). Kısacası Tanrı ve onun adına ortaya çıkan her tür ahlaki değer, ne özgür olan ne de herhangi bir şeyin farkında olan sürü insanın içgüdüsünün bir sonucudur.

Nietzsche insanın Tanrı'yı ve Tanrı adına oluşturduğu her tür ahlaki değeri yaşamına dâhil etmesinin en temel gerekçesini, insanın özünü oluşturan içgüdülerine karşı bir yabancılaşma (Decadence) ya da onlardan uzaklaşma içerisine girmesi olarak açıklamaya çalışır. Nietzsche bir eserinde bununla ilgili şöyle demektedir; "İçgüdülerle savaşmak zorunda olmak – budur dekadansın formülü: yaşam yükseldiği sürece, mutluluk eşittir içgüdü" (Nietzsche, 2010:17). Çünkü Nietzsche için hayatın anlamı gelişme ve oluşturma. Onun anahtar kavramlarından biri olan 'kendini aşma' – şahsın ahlaki

şartlanmasını aşma anlamına geldiği gibi- tabiattaki dinamik haslet; gelişme ve oluş anlamına da gelir. Her yaşama sürecinin özü gelişme ve büyümedir. Bunun için ise organizmalar enerji alıp kendilerini tazelerler ve artık maddelerini atarlar. Decadent bir toplum köhnemiş ahlak telakkileri, baskıcı eğitim zihniyeti, hayat karşı dini inançları ile şahısların tabiatla enerji alış-verişini engeller, onları tıkar, hatta boğar. Sonuç olarak, bu tip toplumlarda insanlar duyguları ve içgüdüleriyle yani yaşama fonksiyonları ile temaslarını yitirir; kendi özlerine yabancılaşırlar (Baykan, 2008:17).

İnsanın kendi özüne yabancılaşması, sahip olduğu akli melekesini kullanmayışına/kullanamayışına sebep olmaktadır. Çünkü insanın en önemli özelliği onun rasyonel bir varlık oluşudur ve onun kendine yabancılaşması, rasyonel bir varlık oluşuna tümüyle aykırı bir durumdur. Bu durum insanı, içerisinde bulunduğu toplumun ahlaki değer yargılarını dogmatik bir tavırla benimsemeye ve bunlara göre bir yaşam sürmesine itmektedir. Nietzsche'ye göre dogmatizme yol açan ahlaki değer yargılarının oluşmasının temelinde, elbette insanın kendisinin yarattığı Tanrı yer almaktadır. Bunun içindir ki Nietzsche Tanrı'yı yaşamın temeline alanlara karşı saldırıda bulunur ve onlar hakkında; dürüstlükle en ufak alışverişi olan kişi, bugün bilmek zorundadır ki, bir tanrıbilimci, bir rahip, bir papa, söylediği her tümceyle, yalnızca yanılıyor değil, aynı zamanda yalan söylüyordur ve bu nedenle bugün Hıristiyan olmak, en büyük namussuzluktur (Nietzsche, 2008:52) der.

Nietzsche'nin spekülatif tavrı, ilk bakışta sadece Hıristiyanlığa yönelik bir saldırı olarak görülebilir ama bu tavır sadece Hıristiyanlık'a özgü değil, tüm inançlara yönelik bir tavidir. Diğer bir ifadeyle Nietzsche "Tanrı öldü" derken, Hıristiyan Tanrısından söz ettiğini açıkça gösteriyor olabilir ama "Tanrı öldü" sözündeki Tanrı adı aslında duyuyüstü dünyayı gösteren tüm ülkülere yöneliktir (Heidegger, 2001:17-18). Bu durumda Nietzsche'yi sadece Hıristiyanlığa karşı olumsuz duygular besleyen biri olarak düşünmemeli, tüm inançlar için aynı olumsuz duygulara sahip biri olarak görmelidir. Keza bu yöndeki radikal düşüncesini de; inançların, hakikatin yalanlardan daha tehlikeli düşmanları olduğunu söyleyerek ortaya koymaktadır (Nietzsche, 2007:483).

Kendisine yabancılaşarak Tanrı'yı yaşama dâhil eden insan türü, sürü insanıdır. Bu da insanın, genel olarak gelenek ve göreneklerin etkisi altında olan bağımlı yani özgür olmayan sıradan, basit bir yaşam biçimine sahip olduğu ve bu yaşam biçimini ısrarla sürdürdüğü anlamına gelir. Bu yaşam tarzı, insanı köleleştiren hatta deyim yerindeyse küçülten bir yaşamdır. Böyle bir yaşam tarzına sahip olmayı sağlayan şey, daha önce söylenildiği üzere insanın kendi eliyle, Tanrı gibi bir varlığı yaratmış olması ve onu yaşamının her alanına fazlasıyla dâhil etmiş olmasıdır. Çünkü insan için Tanrı, her tür ahlaki değerlerin kaynağı ve aynı zamanda her türden şeyi anlamlı kılan yegâne gerçekliktir. Bu bağlamda insan, gerek ahlaki bir varlık olarak ve gerek ontolojik varoluşunu da tamamen Tanrı'nın kendisine bağlı kılarak büyük bir hata yapmaktadır. İnsanın Tanrı ile böylesine sıkı bir ilişki içerisinde olması, haliyle onun kendine özgü eylemde bulunması bağlamında en büyük engeli teşkil etmektedir. Diğer bir manada insanın kendi özgürlüğünü bilerek ya da bilmeyerek yok etmesidir.

Nietzsche daha net ifadeyle sürü insanını; onların aşırı küçük erdemlere, küçük ve sıradan kurnazlıklara, sefil bir huzura sahip günümüzün efendileri olan küçük insanlar olarak resmeder. Haliyle bu özellikler üstinsanın ortaya çıkmasındaki en büyük tehlikeyi teşkil etmektedir (Nietzsche, 2016:291). Ama sürü insan türünü, gerçek manada tüm insanların doğasına uygun ortak bir özellik olarak görmek yanlış olacaktır. Aynı zamanda tüm insanların ortak bir yazgısı olması da söz konusu olamaz. Zaten bu durumu,

Nietzsche'nin daha önce yaptığı üçlü insan türü (sürü insanı, insan ve üstinsan) sınıflaması göz önüne aldığımızda rahatlıkla görebiliriz. Bu nedenle bazı insanların doğasına uygun hareket ederek, kendisine uymayan sürü insan yaşam biçiminden bir an önce de kurtulması yani onu aşması yerinde olacaktır. Bu aşmayı gerçekleştirebilen insan türü de haliyle üstinsan türüdür.

2. İnsandan Üstinsan'a

Felsefe tarihinde filozofların büyük çoğunluğuna göre insanın yaşamdaki temel gayesi, minimal düzeyde mutlu olabilmektir. Mutlu olabilmek adına insan, sürekli bir arayış içerisine girmekte ve hatta bunun için büyük bir çaba sarf etmesi de söz konusu olabilmektedir. Bunu en net Augustinus (2010:319-320) şöyle ifade etmektedir; “Bu yaşam herkesin isteyeceği, yani hiç kimsenin asla istememezlik edemeyeceği mutlu bir yaşam değil mi? Bu yüzden onu seviyoruz ve mutlu olabilmek için onu elde etmek istiyoruz.” Bu arayışı da dışarıda bir yerlerde değil, kendisini bulması bağlamında, bizzat kendine yönelerek yapması gerekir. Doğası gereği insanın kendisini tanımaya yönelik bir potansiyele sahip olduğu kuşku götürmez. Bu nedenle öncelikli olarak insan, bilmeye yönelmeli ve bu bilinç sayesinde ancak başkalarının onun adına yarattığı ve dikte ettiği değer yargıları yerine, kendi değer yargılarını inşa edebilecek ve yaşayabilecek bir güce sahip olabilir. Bu güç sayesinde de insan, özgür ve mutlu olabilir ve böylelikle yaşamdaki temel gayesini, minimal düzeyde yerine getirmiş olur.

Yukarıdaki sözcükler bir bütün olarak, Sokrates felsefesinin ünlü ‘kendini bil’ önermesinin bir özeti olarak okunabilir. Ya da aynı şekilde presokratik filozoflardan olan Herakleitos’ un düşünceleriyle benzerlik taşıdığı da söylenebilir. Herakleitos’a göre insanların büyük bir bölümü, logos’u anlayacak bir kapasiteye sahip olmadığı ya da logos’a erişemediği için sıradan, basit bir hayat sürmekte iken ancak çok az bir kısmı ise hakikati anlayabilme yetisine sahiptir ve bu sayede de azınlık özgür ve mutludur. Bununla birlikte insanın özgür ve mutlu olabileceği, ”İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir ama insan yaradılışının bir sonucu olarak istediğinde prangalardan kurtulup, kendisinin efendisi olabilir” (Rousseau, 2013:4-5) şeklindeki söylemde tam karşılığını bulur. Daha başka bazı filozofların da bu ve buna benzer yönde görüşleri paylaştığından kuşku yoktur. O halde insanı, istediğinde özgür ve bu sayede mutlu da olabilecek bir potansiyele sahip olabilen bir varlık şeklinde değerlendirebiliriz. Ama bunun isteyebilecek ya da başarabilecek insan sayısı çok sınırlıdır.

Gerçekten insan kendini bilebilecek bir potansiyele sahip bir varlık mıdır ve bu insan, kendi öz bilincinin farkına vardığında özgür ve mutlu olabilir mi? Nietzsche felsefesi genel hatlarıyla dikkate alındığında, her ne kadar az bir kısmı için de geçerli olsa da, onun bu soruya cevabı genel manada evettir. Çünkü insan, şimdiye kadar her türlü kalıp ahlaki değer ve yargıların baskısı altında yaşayarak özgürlükten mahrum kalmıştır ve bununla bağlantılı olarak salt bir manada mutlu olması da hiçbir şekilde söz konusu olamamıştır. Ama insan asgari düzeyde bazı şartları yerine getirmek koşuluyla, özgür ve mutlu olmayı başarabilir. Bunu da ancak evrenin her yerine hâkim olan ve aynı zamanda kendi doğasının da asli unsuru olan güç istemi ile gerçekleştirmesi söz konusu olabilir.

Güçlü olma isteği, kozmosun her yerinde hüküm sürmekte ve doğal olarak aynı güç istemi, insan yaşamın da asli bir unsura sahiptir. Çünkü insan varlığındaki temel ilke, insanların daha fazla güç elde etmek için yaşamlarını zaman zaman tehlikeye atmaları olgusunun da ifade ettiği gibi, yaşama isteğinden çok, güç istemidir. Savaşta zafer

kazanma, rekabette üstün olma, başkalarını etkileme, sanatsal yaratım, filozofun evreni entelektüel bakımdan fethetmesi, söz konusu güç istemini gözler önüne seren birkaç örnektir. İnsanlar daha güçlü olmak için, bilerek ve isteyerek birtakım hazlardan kaçıp, birtakım acılara katlanırlar. İfadesini yaratıcı faaliyette bulan güç, tüm insanların peşinden koştukları en yüksek mutluluğu sağlar. Mutluluk haz dolu saatlerin yoğunluğundan değil de, gerçek bir güce sahip olmaktan ve bu gücü yaratıcı bir biçimde hayata geçirmekten oluşur (Cevizci, 2013:732-733).

Bütün sürükleyici gücün kudret iradesi olduğu, hiçbir fiziki, dinamik ya da psişik gücün bunun dışında mevcut olmadığı çok belirgindir. Aynı şekilde hayatın kendisi de güce yönelik iradenin sadece tekil halidir (Nietzsche, 2002:341-343). Bununla birlikte insan için de, en gizli anlarımız için de, en güçlü olanlarımız için de, en gözü pek olanlarımız için de, en yarı gecemsi olanlarımız için de, kısacası her şey için bu dünya kudrete yönelik bir iradedir ve bunun dışında bir şey değildir. Biz kendimiz de kudrete yönelik bu iradeyiz ve bunun dışında hiç bir şey değiliz (Nietzsche, 2002:501). Dolayısıyla Nietzsche evrenin özünü teşkil eden güçlülük istencini, canlılığın ya da yaşamın olduğu her yerde bulur ve böylece yaşama istencini tümüyle güçlülük istencine indirgemiş olur (Akarsu, 1979:47). Üstün olmak, isteyerek iyinin ve kötünün ötesinde durmak anlamına gelir. Sürünün anladığı anlamda ahlakın ötesinde (Pearson, 1998:138) ve güçlü olmak demektir. O halde insan da iyi veya kötü bir varlık olmasının ötesinde, ahlaki emirlerden bağımsız olan ve gücü isteyen bir varlıktır. Böylelikle tamamen güç istemi ile beslenen ve aynı zamanda onunla hareket eden kişi, üstinsan olabilmektedir.

Nietzsche'nin üstinsanın nasıl olduğu ile ilgili görüşleri, onun birçok farklı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Nietzsche evvela üstinsanı, insanın ne olduğu üzerinden yola çıkarak açıklamaya çalışır, "İnsan bir iptir, hayvan ile Üstinsan arasında gerilmiş bir ip ki uzanır bir uçurumun üzerinde. Tehlikeli bir öteye geçiş, tehlikeli bir yolda oluş, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir ürperiş ve duraklayış. İnsanı büyük yapan onun bir amaç değil, bir köprü olmasıdır. İnsanın sevebilecek yanı bir öteye geçiş ve bir batış olmasıdır" (Nietzsche, 2016:8). Burada insanın, gerek kendisini hayvan mertebesine düşürecek kadar alçaltma ve gerek kendisini insan olarak aşma bağlamında çift karakterli bir varlık olduğuna vurgu yapılmaktadır. Daha sarıh bir ifadeyle insan, yeri geldiğinde alçalabilen ve yeri geldiğinde yükselebilen bir varlıktır.

Şimdiye dek tüm varlıklar kendilerinden üstün bir şey yarattılar ve onlar bu büyük taşkının cezri olmak ve insanı aşmak yerine hayvan olmayı tercih ettiler. Ama tıpkı madalyonun iki tarafı olması gibi, güç istemi bağlamında insanın da iki tarafı vardır. Çift taraflı bir varlık olarak insanın asli yönü ise, onun kendisini aşması gereken güçlü bir varlık olmasıdır. Bu nedenle alçalan değil kendisini aşan insan, ancak üstinsan olabilir (Nietzsche, 2016:6).

Sürü insanı toplumun, öncelikle Tanrı dâhil olmak üzere, tüm kalıp değer yargılarını kırdığında yani tüm değerleri kendi yaratan büyük adam olan üstinsan hüviyetine bürünebilir. Bu üstinsanın Nietzsche'deki karşılığı; söz konusu olan gerek Tanrıdan sıyrılma gerekse insanı aşma anlamında üstinsandır (Wisser, 1990:87). Çünkü Nietzsche Tanrı'nın artık toplum için gerekli olmadığını; inancın, türlerin varlığını sürdürmesine hiçbir şekilde katkıda bulunmadığını aksine ket vurduğunu belirtir (Jackson, 2012:57). Neticede itibarıyla insanın, alışlagelmiş sıradan sürü insanını aşarak üstinsan mertebesine ulaşması gayet mümkündür.

Üstinsanın en önemli özeliği ise; onun büyük aşğılamaların içinde batıp gittiği bir deniz ve çılgınlık olarak addedilen bir yıldırım olmasıdır. Kısacası o yeryüzüne değer

katan ve yeryüzünün yegâne anlamı olan varlıktır (Nietzsche, 2016:6-8). Kuçuradi'nin deyişiyle bu insan tipi, olduğu gibi olan, kendi kendisi olan yapıp ettikleri ve başarılarıyla insana ve geleceğe yön veren büyük çapta yaratıcı insan, 'benim' diyen insandır (Kuçuradi, 1967:43).

Tanrı'nın ölümüyle birlikte insanın bizzat kendisinin efendisi, Üstinsan olmasına imkân tanır. Üstinsan, insanoğlunun potansiyelinin farkına varan ve bir sonraki hayat inancıyla avunmayandır. Üstinsan, insanların güç istenci'ni nasıl faydalı kılabileceğinin ifadesidir. Bu muğlak kavram güdülerimizi kontrol etme ve yönetme yetisine sahip olduğumuzu ileri sürer; bir kendi kendini güçlendirme biçimidir. Ayrıca Üstinsanı diğerlerinden, yani sürüden ayıran, kişinin aynı hayatı tekrar tekrar yaşamak durumunda kalması anlamına gelse bile hayatı kucaklayabilme yeteneğidir. Herkesin içinde, her biri üstünlük arayışında olan güdüler vardır. Üstinsan bu güdülere yenik düşmektense onları yönetme yetisini taşıyan bireyi temsil eder. Aynı zamanda kendi güç istençlerini yöneten ve yaşayacakları hayatı olumlayan değerleri yaratan insanlar, seçkinlerdir. Ama en önemlisi yaratıcı bağlamında üstinsan, her şeyden çok büyük bir sanatçıdır (Jackson, 2012:69-71).

Şimdiye kadar insan, Antik Yunan'da insan az da olsa zincirleri kırmıştı, Platon'un karanlık mağarasında zincirlere bağlı olan ve deyim yerindeyse burada kör ve sefih bir yaşam süren bir varlık olmuştur. Bu vaziyet içerisinde olmasının en önemli sebebi de kendisinin efendisi olup değerler yaratmak yerine, kendisinden üstün olduğuna inandığı varlıkları yaratıp onun adına ürettiği değerler nezdinde bir yaşam sürmesidir. Nitekim böyle bir yaşam ise, insanın doğasına tümüyle zıt bir yaşamdır ve bunun için zincirlerini kırıp bu yaşam biçiminden bir an önce kurtulması gerekmektedir. Böylelikle insan kendi çabasıyla iyi ve mutlu bir hayata ulaşabilir. Bunu da ancak daha önce kendi eliyle yarattığı Tanrı'yı öldürmekle ve onun adına yarattığı ahlaki değerlerden kurtulmakla yapabilir. Nitekim bu asli görevi yapabilecek kişi de üstinsandır.

3. Üstinsan'ın Ölümü

Zerdüş; size doğaüstü umutlardan söz edenlere inanmayın. Zehir saçar onlar, farkında olsalar da olmasalar da. Bu yüzden yalvarıyorum kardeşlerim, yeryüzüne sadık kalın (Nietzsche, 2006:6) diye ısrar eder ama bu ısrarına pek de karşılık bulamadığı söylenebilir. Çünkü insandan üstinsana doğru giden hakikat yolunda insanların çoğunluğu metafiziksel, aşkın olana yönelerek yeryüzüne bağlı kalmadıkları için kendisini aşip üstinsan mertebesine ulaşamamış ve daha önemlisi insanların çoğunluğu, sürü insanı olarak yaşamlarına devam etmiştir. İnsanların sürü içgüdüsüne yönelik sıradan bir yaşam biçimini sürdürdüklerini; 'Böyle Söyledi Zerdüş' adlı eserin daha başında ortaya konulan, "İşte oradalar," dedi yüreğine, "gülüyorlar işte; beni anlamıyorlar işte; ben bu kulakların dinleyeceği ağız değilim" (Nietzsche, 2016:10) şeklindeki dramatik söylemden çıkarabiliriz. Bu tam da Herakleitos'un insanların çoğunluğu için kullandığı, "bunlar budalalardır ve dinlerken sağdırlar, 'varken, yoklar' gibidirler" (Herakleitos, 2018:101) söylemine tekabül etmektedir. Zaten Herakleitos'u hatırlarsak, onun felsefesinde de insanların çoğunluğuna karşı bir küçümseme ve hatta onları aşağılama vardır.

Bilindiği üzere Nietzsche'nin esinlendiği kişilerin başında İlkçağın önemli filozoflarından olan Herakleitos gelmektedir. Bu nedenle iki düşünürün insanlara yönelik genel görüşlerinde de bir paralellik söz konusudur ve dolayısıyla ikisinin görüşleri dikkate alındığında karşımıza önemli ortak bir nokta çıkmaktadır; insanların çoğunluğunun, farkında olarak ya da olmayarak sürü insanı içgüdüsüne sahip bir yaşam biçimine rıza göstermektedir. Daha önemlisi iki düşünürün insanlara yönelik savları; aslında

Herakleitos'tan Nietzsche'ye kadar geçen uzun zaman zarfı dikkate alındığında (yaklaşık 2200 yıl), insanların çoğunluğunun yaşamda, sürü insanı dışında bir şey olmadıklarının en iyi örneğini sergiler. Özetle söylenildiğinde Herakleitos'tan Nietzsche'ye kadar geçen uzun zaman dilimi içerisinde, sürü insanı olmaları itibarıyla insanlarda bir şeyin değişmediğidir. İnsanların bu yazgıyı değiştirmek için çaba sarf etmiyor olmaları da, ayrı bir tartışma konusu olduğunu söyleyebiliriz. Herakleitos'tan Nietzsche'ye kadar geçen zaman içerisinde insanların değişmeyen sürü psikolojisi yazgısı, üstinsan türünün yeryüzünün topraklarında çok az yeşerdiğinin ya da daha doğrusu bu topraklarda hiç yeşermediğinin bilgisini vermektedir. Bunu en iyi gerek Herakleitos'un kendisi, 'bunlar sağdırdılar' söylemi ile gerek Zerdüş'tün kendisi "beni anlamıyorlar" söylemi arasında kurulacak bağıntıdan da rahatlıkla çıkarsayabiliriz.

Zerdüş'tün insanların büyük bir kesimi tarafından kendisinin anlaşılmadığı ya da işitilmediği yönündeki söyleminden ziyade eserin tamamı göz önüne alındığında, aslında Zerdüş'tü hiç kimsenin anlamadığı ya da işitmediği trajedisi ile karşı karşıya kaldığımızın özellikle altını çizmek gerekir. Çünkü üstinsan olan Zerdüş'tün kendisini anlayacak ve onu takip edecek birilerini bulmak umuduyla mağarasından indikten sonra başladığı uzun yolculuğu esnasında karşılaştığı bazı kişiler, kendisini bir şekilde takip etmiş ve muhtemelen bu kişiler, kendisinde onların üstinsan olabilecek bir potansiyele sahip olduğu algısına yol açmıştır. Ama bir süre sonra onu peşi sıra izleyen insanların ortadan bir anda yok olması (Nietzsche, 2016:334), bizi onların üstinsan olabilecek bir potansiyele sahip olmadıkları şeklinde bir düşünceye sevk etmektedir. Aynı şekilde bu durum, Zerdüş için de büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Bu durumda üstinsan türü, 'Böyle Söyledi Zerdüş' adlı eserden yola çıkıldığında sadece tek bir kişi olan Zerdüş ile sınırlı kaldığı düşünülebilir. Ama buna rağmen bazı Nietzsche okurlarına göre Nietzsche'nin üstinsan kişiliği, tarihte bazı gerçek kişilere tekabül etmekte ve bu hususta bazı isimler zikredilmektedir. Ama bunlar tarafından her ne kadar tarihte birbirinden farklı isimler zikredilse de, bu kişilerin Nietzsche'nin üstinsan tarifine uyduğu yönünde genel bir konsensüs de yoktur. Çünkü tarihte büyük insanlar, filozoflar, sanatçı ve azizler gibi örnekler olsa da onlar 'insanca, pek insanca' kalmıştır. Nietzsche bu alanda Goethe, Beethoven, Caesar, Napolyon ve Michelangelo gibi isimlere yer verir. Ama bunların hiçbiri 'Üstinsan' değildir ancak her biri kendinin efendisi olma, bireysellik ve karizma gibi güç istencini oluşturan belli bazı özellikleri temsil eder. Ancak sonuçta bu figürlerin hepsi, onların kusurlarının hemen farkına varan Nietzsche'ye göre hala 'insanca, pek insanca'dır. Hatta Zerdüş bile Üstinsan'ın ancak habercisidir, kendisi değil (Jackson, 2012:101).

Nietzsche'nin üstinsanına, Zerdüş de olmak üzere tarihte tıpatıp bir benzerinin olmadığını özellikle altını çizdik. O halde Nietzsche'den önce ve ondan günümüze geldiğinde, umut edilenin aksine üstinsan kişisine hiç rastlanmadığı söylenebilir. En azından yakın bir tarihte hiç rastlanmadı denilebilir. Bu durumda Nietzsche'nin üstinsanı hiç doğmadı ya da doğmuş olsa bile çoktan öldü demek daha doğru bir sav olmaz mı? Eğer bu sav doğru ise; Üstinsan öldü! Yaşasın Tanrı! demeliyiz. O halde Nietzsche'nin üstinsan doktrinini; bir beklentinin, bir umudun, bir düşün veya bir kurgunun dışavurumundan öteye geçen başka bir şey değil diye yorumlamak zorunda kalırız. Tıpkı Megill'in de (1998:108) söylediği gibi, "Zerdüş bir edebiyat yapıtı; Nietzsche'nin kriz ve 'dönüş' vizyonunun en yüksek ifadesini bulduğu düş ürünü, estetik bir yaratımdır".

Peki, üstinsan neden doğmadı ya da üstinsan doğduysa neden öldü? Tanrı inancının, uzun tarihsel bir arka planı vardır. Bu Tanrı kimileri için hiçten yaratan bir

varlık ya da bazılarında sadece maddeye şekil veren bir varlıktır. Tanrı kimileri için de maddi bir varlık veya kimileri için tinsel bir varlıktır. Ama ne olursa olsun neticede Tanrı çoğu insan nazarında, üstün ve aşkın bir varlık olarak tezahür eder. O halde Üstinsanın doğmayışı veya Üstinsanın ölüm nedenini; ilk insanlardan günümüze kadar geçen asırlar boyunca, insanın hücrelerine kadar kök salmış herhangi türden bir Tanrı anlayışının hâkim olması ve bu inanç anlayışını kökünden söküp atmanın basit olmayışında aramak gerekir. Çünkü her inananda farklı bir tezahürü söz konusu olsa da, inancın önemli derecede işlevsel bir yönü söz konusudur.

Kabul edilsin veya edilmesin Tanrı'ya olan inancın, insan için gerek günlük yaşamda ve gerek yaşamının bütününde çok önemli işlevler yerine getirdiği aşikârdır. Çünkü Tanrı inancı kimi insanların nazarında, sosyal hislerin ve duyguların şahsi yorumlarından oluşan toplumsal fayda işlevini yerine getirmektedir ya da daha sarıh bir ifadeyle, günlük yaşamda onun kullanımının getirdiği önemli faydaları bakımından işlevsel bir yönü vardır. Kimileri için onun getirdiği psikolojik sağlık bağlamında, pragmatik bir yönü vardır. Kimilerine göre, nevrotik çaresizlik hislerine bir cevap olma işlevini yerine getirmektedir. Kimileri için, cahil ve yanlış bilgilere sahip halkı kontrol etmekten fayda sağlayan seçkinler tarafından beslenen bir yönü olduğundan önemli bir işlevselliğe sahiptir. Kimileri için ise onun bu dünyanın acı ve kötülüklerin varlığı karşısında, iyiliklerle dolu olan ebedi bir cennet yaşamını vaat eden cezbedici bir yönü vardır. Kimileri için, bu dünyada uğranılan haksızlık ve hukuksuzluklara karşı tecelli etmeyen adaletin, öbür dünyada tecelli edeceğine dair bir teselli sunma özelliği vardır. Kimileri için, insanların başa çıkamadığı korkulardan dolayı sığınılacak bir liman işlevi görmektedir. Özetle söylenildiğinde inanç; bunlardan hangi işlevi yerine getiriyor olursa olsun, bunlar Tanrı'ya olan inancın insanlar nazarında birbirinden farklı ama etkili işlevler yerine getirdiğinin empirik örnekleridir.

İnsanlar nezdinde Tanrı inancının ve onunla birlikte ortaya çıkan her tür ahlaki değer yargılarının, birbirinden farklı derecede olsa da, etkili işlevleri yerine getirdiğinin söz konusu olduğu ve aynı zamanda bu işlevsel etkilerin tarihinin çok eskilere dayandığı bir yerde, üstinsan türünün ortaya çıktığını ve çıkmış olsa da onun yaşayacağını beklemek, ancak bir tür umut ve hayalden ibaret olur. Ya da Platon idealizminin, Nietzsche'deki farklı radikal bir tezahürü olur. Kısacası Nietzsche'nin üstinsan fikri ve muhtemelen ona eşlik eden üstantropoloji, radikal bir düş idealizmini cisimleştirir. Onun savunduğu mit bir tür mistisizmdir, tamamen bireyci, hatta tekbenci bir yaratımdır. Dahası mutlak ütopyacılığı yüzünden varolduğu haliyle dünyayı bulanıklaştırmak zorunda kalan bir yaratımdır. Dolayısıyla Nietzsche'nin bu düşüncesinin bizim gerçek dünyayla hiçbir ilgisi yoktur (Megill, 1998:163).

Sonuç

19. Yüzyılın en özgün ve yaratıcı düşünürlerinden olan Nietzsche ortaya koyduğu Tanrı, Güç İstenci, Üstinsan, Bengi Dönüş ve Amor Fati kavramları, kendisinden sonra birçok düşünürün ilgisini fazlasıyla çeken kavramlardır. Hatta bu kavramlara dayalı felsefe, çağdaş felsefeye büyük ilham kaynağı olmuştur. Özellikle onun Tanrı ve üstinsan kavramları, ayrı bir öneme haiz olan kavramlardır. Birinin varlığı diğerini tümüyle dışlamaktadır. Nietzsche de Tanrı'yı dışlayarak, yerine üstinsanı koymakta ve onunla bağlantı içerisinde olan yozlaşmış ahlaki değerlerin yerine de, insani olan yenilerinin inşa edilmesi gerektiğinin güçlü bir savunusunu yapmaktadır. Çünkü insanlar, yozlaşmış ahlaki değerlerin etkisi altında kendisine yabancılaşmış ve bu doğrultuda bir yaşam sürerek sürü içgüdüüne sahip olmuştur. Bunun kaynağında, Hıristiyanlık özelinde de

olsa genel bir Tanrı inancı yer almaktadır. Dolayısıyla insan yozlaşmış ahlaki değerlerle, kendi gerçek özünün farkına varamayıp kendi benliğini icra edememektedir. İnsanın özüne aykırı olan, Tanrı olmak üzere, her tür değerden imtina etmesi gerekir ve insan bunu başardığında özüne dönmüş olacaktır. Özüne dönen insanın Nietzsche'deki karşılığı, üstinsandır. Böylelikle üstinsan, diğer insan türlerinden ya da sürü insan türünden bu manada ayrılmış olacaktır.

Güç ile beslenen, hareket eden bir kozmos vardır ve doğal olarak kozmosun bir parçası olan insan da, aynı şekilde bu güç ile beslenmektedir. Nietzsche, buna güç istenci ismini vermektedir. İşte insan, doğasında varolan güç istencini harekete geçirdiğinde üstinsan olur. Aynı zamanda bu güç, Tanrı'yı öldürebilecek kadar büyük bir güçtür. Gerçekten insanın Tanrı'yı öldürebilecek ve onun yerine geçip, kendi değerlerini yaratabilecek kadar bir gücü var mıdır? Olduğundan Nietzsche'nin bir kuşkusu yoktur. Nietzsche, 'Tanrı Öldü' ve 'Yaşasın Üstinsan' diyerek bundan kuşkusunun olmadığını özellikle belirtmektedir.

Öncelikle insanı fizyolojik, biyolojik, ruhsal ve psikolojik bir varlık olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda ele aldığımızda, onun zayıf bir varlık olduğunu görebiliriz. Örneğin ilk önce o, zayıflığını ebedi bir varlık olmayarak hemen göstermektedir. İkincisi; o zayıflığını, temel ihtiyaçlara sahip ve bunlara tek başına ulaşamayan bir varlık olarak da göstermektedir. Üçüncüsü; zayıflığını, onun toplumsal bir varlık olmasıyla diğerlerinin yardımına ve işbirliğine ihtiyaç duymasında görebiliriz. Dördüncüsü; onun zayıflığını, çoğunlukla karşı koyamadığı doğa olayları karşısında düştüğü dehşetin boyutunda fark edebiliriz. Beşincisi; onun zayıflığını, herhangi bir şeyi kaybetmenin sonucunda yaşadığı ağır ruhsal çöküntülerde görebiliriz. İnsanın zayıflığını, daha birçok örnek vererek de görebiliriz.

Üstesinden gelemediği ya da kendini yetersiz gördüğü olaylar karşısında insan, karşı konulamaz bir boyun eğme hissiyatı içerisine girmektedir. Bu nedenle inanç, onun için bir nevi dayanak ya da dayanma işlevi görmektedir. Diğer bir ifadeyle insan bireysel, ailevi, toplumsal, çevresel, ekonomik, kültürel ve siyasal kaygılar neticesinde birçok problemlerle karşı karşıya kaldığı bir yaşam sürmekte ama çoğunlukla bunların üstesinden gelemediğini görmekte ve yine de yola devam etmek zorunluluğu hissettiği için bir tür güven duyabileceği sığınak aramaktadır. En önemlisi, o sığınakın kendisinden güçlü ve güvenilir olması gerekmektedir. İşte o sığınak, ancak üstün bir güç olduğu ve yardım edebileceği düşünülen Tanrı'nın kendisi olmaktadır. Bu ister insanın doğası gereği olsun, ister bir an içinde bulunduğu yetersizliğin verdiği duygu olsun, neticede itibarıyla insanın böyle bir yapıya sahip olduğu aşikârdır. Keza insanın böyle yapıya sahip bir varlık olduğunu kim yadsıyabilir? Dolayısıyla basit bir yapıya sahip olan insanın, kendi eseri dahi olsa, bir anda Tanrı'yı bir kenara atması ve üstinsan olabilmesi akla yatkın gelmemektedir.

Kaynakça

Akarsu, Bedia (1979). Çağdaş Felsefe. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ansell-Pearson, Keith (1998). Kusursuz Nihilist. Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Armstrong, Karen (2007). Tanrı'nın Tarihi. Çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan ve Kudret Emiroğlu, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Augustinus (2010). İtiraflar. Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Nietzsche: Üstinsan'ın Ölümü

- Baykan, Fehmi (2008). Nietzsche'nin Felsefesi. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Cevizci, Ahmet (2013). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Danto, Arthur (2002). Nietzsche; Hayatı, Eserleri ve Felsefesi. Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Deleuze, Gilles (1983). Nietzsche and Philosophy. Çev. Hugh Tomlinson, London: The Athlone Press.
- Descartes, René (1984). Metot Üzerine Konuşma. Çev. K. Sahir Sel, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Durkheim, Emile (2005). Dini Hayatın İlkel Biçimleri. Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, Emile (2013). "Sosyal Bir Fenomen Olarak Din", Çev. Rahim Acar, Din Felsefesi Seçme Metinler, ed. Michael Peterson vd. İstanbul: Küre Yayınları, s. 39-40.
- Freud, Sigmund (2003). Totem ve Tabu. Çev. Akın Kanat, İzmir: İlya Yayınevi.
- Heidegger, Martin (2001). Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı. Çev. Levent Özçoşar, Bursa: Asa Yayınları.
- Herakleitos (2018). Fragmanlar. Çev. Çengiz Çakmak, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Jackson, Roy (2012). Nietzsche-Kilit Fikirler. Çev. Nevra Yaraç, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Kuçuradi, İonna (1967). Nietzsche ve İnsan. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Laertios, Diogenes (2003). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri. Çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Magee, Bryan (2001). Büyük Filozoflar-Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi. Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Marx, Karl (2009). Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- Megill, Allan (1998). Aşırılığın Peygamberleri- Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida. Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (2003). Şen Bilim. Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi.
- Nietzsche, Friedrich (2002). Güç İstenci. Çev. Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, Friedrich (2007). İnsanca Pek İnsanca 1. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (2016). Böyle Söyledi Zerdüşt. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (2008). Deccal. Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (2010). Putların Alacakaranlığı. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Nietzsche: Üstinsan'ın Ölümü

Roney, P (2013). "Aşknlık ve Yaşam: Nietzsche ve Tanrının Ölümü Üzerine", Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S. 20, s. 305-322.

Rousseau, J. J (2013). Toplum Sözleşmesi. Çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Strathern, Paul (1998). 90 dakikada Nietzsche. Çev. Mehmet Ukşul, İstanbul: Gendaş Yayınları.

Wisser, Richard (1990). "Friedrich Nietzsche: Üstün İnsan Görünürde mi?", Felsefe Arkivi, o (27), s. 75-97.



FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK ROMANI
ÜZERİNE BAZI DİKKATLER

SOME REMARKS ON TO KILL A
MOCKINGBIRD NOVEL

Yazar

Nurgül KÖKSAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, email: kkslnrgl@gmail.com ORCID NO:
0000-0002-6548-016X

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20 Mart 2021

Kabul Tarihi: 10 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Köksal, N. (2021). Bülbülü Öldürmek Romanı Üzerine Bazı Dikkatler. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.69-85.

Öz

Bülbülü Öldürmek romanı yayınlanmasının ardından yazarına büyük başarı getirmiş bir kitaptır. Bu başarısında romanın farklı konulara değinmesi etkili olmuştur. Dünyada etnik ayrımcılık devam ederken bir çocuğun masum kalbiyle olaylar anlatılmıştır.

Bir insanı anlayabilmek için hayata onun bakış açısıyla bakmamız gerektiğini bize anlatan Atticus, inandıkları uğrunda mücadele etmiştir. Bir zencinin de diğer insanlar gibi eşit haklara sahip olması için emek vermiştir. Bütün insanlar eşit yaratılmış olmasına rağmen eşitlik için savaş vermek zorunlu hale gelmiştir. Suçsuz olan bir zencinin kendini kanıtlamak zorunda kalması ve çaresizliği yansıtılmıştır. Çocuklar, vicdanlarını henüz susturmamışlardır ve yaşanan durumun en yakın tanıklarındırlar. Büyüdükçe güzel duygular ve masum tarafımızı kayıp mı ediyoruz, sorusu da kitapta cevaplanmaya çalışılmıştır. Romanın geri planında yer alan savaş sonrası yoksulluk ve sınıf mücadelesi o dönemi ayna gibi yansıtmıştır. Bir insanın kendisine çizdiği psikolojik sınırlar ele alınmıştır. Aslında bu sınır bir şeylerden kaçmak ve dünyadaki kötülüklerden korunmak için toplumun bize dayatması mıdır? Bu soruya roman kendisi cevap vermiştir. Birçok yönden ders verici özelliğe sahip olan romanda çocuk eğitimi üzerinde de durulmuştur. Atticus'un çocuklarına karşı yaklaşımı, insanlara karşı adaletli yaklaşımı romanın önemli konularından biri haline gelmiştir. Roman günümüzde de en çok okunan eserlerden biridir, insanlığın ortak duygularına ve sorunlarına değinmesi açısından gelecekte de okunacak eserlerden biri olacaktır. Bir çocuk kalbinin masumluğuyla dünya nasıl anlatılır, bunları görmemiz açısından bize yol gösterici ve aydınlatıcı eser sunulmuştur. Her insan bir zamanlar çocuktur, bize bunu hatırlatan eserlerden biridir.

Anahtar kelimeler: Adalet, çocuk masumiyeti, esaret, sınır, eğitim, sınıf mücadelesi

Abstract

Bülbülü Öldürmek is a novel which brought big success to his its writer after having been published. In this success, touching on various subjects played a big role. The story is told by an innocent heart of little kid while the ethnic discrimination goes on in the world. Atticus, telling us that so as to understand one, we need to see the life from his eyes, fights for the things he believes in. He struggles for a black person to have equal rights with others. Although all people are equal by birth, it has been become a compulsory thing to fight for equality. The helplessness of an innocent black person to prove that he is blameless is reflected. Kids are still conscientious and are the witnesses of the events. The question of "Are we losing our nice feelings and innocent sides" is tried to be answered in this book as well. The poverty of post war time and the class struggle in the background of the book reflect the life of the time like a mirror. The psychological boundaries that a person draws for himself are addressed. Are those boundaries actually impositions of the societies to run away from something and be protected against evils? The novel answers this question. Child nurture is also stressed in this book which has the property of giving various lessons in many ways. One of the most important features of the novel is the attitude of Atticus towards children and the fair attitude towards people. This novel is still among the most read books at the present time and because of its touching on the common feelings and problems of humanity, it will be read in the future as well. It is a pathfinder for us to understand how the world can be told by an innocent heart of a little child. Each person is once a child and this book is reminder for that reality.

Key Words: Justice, Child, Innocence, Bondage, Border, Education, Class Struggle

*“İstediğin kadar saksağanı vur vurabilirsen
ama unutma bülbülü öldürmek günahdır.”*

Giriş

Harper Lee, 28 Nisan 1926 yılında Amerika'nın Alabama eyaletinde doğmuştur. Lise eğitimini Huntington Kolejinde bitirmiş, üniversiteyi ise Alabama Üniversitesinde okumuştur. Okulu bitirdikten sonra Eastern Hava Yolları'nda işe girmiştir. Ama bu işle birlikte yazı işlerini yürütememiş bu nedenle de işi bırakmak zorunda kalmıştır. Arkadaşlarının ona yılbaşı hediyesi olarak bir yıl yetecek kadar para göndermeleri sayesinde kendisini yazmaya yermiştir. Harper Lee'nin arkadaşları doğum günü hediyesiyle birlikte bıraktıkları notta ne olursa olsun yazmaya ara vermemesi yazmasını istememişlerdir.

Harper Lee'nin kitapları dünyada çok satan romanlar arasında yer almıştır. En büyük destekçisi Truman Capote'dir. Yazı yazmayı çocukluk arkadaşı Truman Capote'den öğrenmiş ve eserlerinde ondan ilham almıştır. Harper Lee'nin ikinci ve son kitabı olan Tespih Ağacının Gölgesinde eserinde ilk kitabı kadar beğenilmiş ve Bülbülü Öldürmek romanının devamı niteliğindedir. Kitapta tarihsel dönemleri ve o zamanın sosyal yapısını gerçekçi bir tarzda aktarmıştır. Kendi dönemini aşan ve çağlar ötesine seslenebilen bir yapıt olmuştur. Günümüz eserler arasında klasik romanlar arasına girmeye aday olarak gösterilmiştir.

Harper Lee'nin yakın arkadaşı olan Truman Capote komşuları ve çocukluk arkadaşıydı. Ondan esinlenerek Bülbülü Öldürmek romanında yer alan Dill Harris'i yaratmıştır. Romanın karakterlerinden biri olan Dill, Truman Capote 'yi temsil etmektedir. Scout ise Harper Lee'nin kendisidir. Truman Capote, yazara her zaman destek olmuştur. Kendisinde yazar olan Truman Capote, Harper Lee kadar başarılı bir yazar olamamıştır. Eserleri birçok dile çevrilmiş ama Bülbülü öldürmek romanı kadar ses getirmemiştir. Aralarındaki yakınlıktan dolayı Bülbülü Öldürmek romanını Truman Capote'nin yazdığı söylentileri de oluşmuş. Bunun üzerine iki yazarın eserinden de dil analizi istenmiştir. Bu düşüncenin nedenlerinden biri de Harper Lee'nin uzun yıllar roman yazmamış olması ve Tespih Ağacının Gölgesinde romanın uzun bir süreden sonra yayınlanmış olması etkili olmuştur.

3 Şubat 2015 tarihinde kamuoyuna, Go Set a Watchman (Tespih Ağacının Gölgesinde) adlı romanını 14 Temmuz 2015 tarihinde yayımlanacağını bildirmiştir. İkinci romanın bu kadar geç yayınlanmasında editörü ile yaşadığı anlaşmazlıklar neden olarak gösterilmiştir. Bülbülü Öldürmek romanının devamı olan Tespih Ağacının Gölgesinde romanında Scout artık büyümüştür ve üniversitede okumak için şehir dışına gider. Scot aradan geçen yıllara rağmen çocuk kalbindeki masum duyguları yok etmemiştir. Kasabaya döndükten sonra babasının düşüncelerinin değişmiş olması onun hayal kırıklığına uğramasına neden olur. Yıllar sonrada zencilerin haklarını savunmak için önemli görevlerde yer alır.

Bülbülü Öldürmek romanı 11 Temmuz 1960 yılında yayınlandı. Yayınlandıktan sonra en çok satan eserler arasında yer almıştır. Kitap iki

bölümden oluşmaktadır: birinci bölümde Scot ve Jem çocuktur ve çevresindeki olup bitenlerden haberdar değildirler. İkinci bölümde Scout ve Jem ergenlik dönemine girerler ve babalarının üstlendiği dava hayatlarını etkiler. Harper Lee'nin hayatından izler taşıyan romanda kendi hayatını ve gözlemlerini anlatmıştır. Roman, Ülker İnce tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Pulitzer ödüllü romanı Horton Foote'un senaryaya uyarlamıştır. Filmi Robert Mulligan yönetmiş, başrollerinde Gregory Peck, John Megna ve Frank Overton oynamışlardır. Müzikleri Elmer Bernstein'e aittir. Filmin yapımcısı Alan J. Pakula'dır. Film özgün müziği ile Altın Küre ödülü kazanmıştır. Harper Lee'nin yazmış olduğu eserin filme uyarlanmış hali de çok beğenilmiş ve birçok dalda ödül almıştır. Bunda oyuncuların başarısı da önemlidir. Atticus, Tom Robinson karakterini canlandıran oyuncular ve özellikle Scot karakterini canlandıran oyuncu başarılı bir performans sergilemiştir.

Bülbülü Öldürmek Romanı

Olay geriye dönüş tekniği ile başlar, Jem'in kolu dirseğinden fena halde kırılmıştır ve bir kolu diğerine göre daha kısa kalır, buna rağmen futbol oynamaya devam eder. Küçük yaşta annelerini kalp krizinden dolayı kaybetmişlerdir. Scout zaman zaman Jem'e annesini nasıl biri olduğunu sorar. Yazın teyzesinin yanına gelen Dill ile tanışır. Yaşından daha küçük gösteren beyaz saçları olan bir çocuktur. Tiyatro ve sinemaya merakı vardır, etrafındaki insanlara babasıyla ilgili efsanevi hikâyeler anlatır. Mahallelerinde oturan Radleyler kendilerini dünyaya kapatmış pazar günü kiliseye bile gitmeyen insanlardır. Oğulları Arthur, bir çeteye katılır ve halkı rahatsız ettiği için Meslek Lisesinde okuma cezası alır, fakat gururlu bir insan olan Bay Arthur buna karşı çıkar, hâkimle konuşup oğlunu eve kapatır. Cramford'a göre çok dürüst bir adamdır. Büyük oğlu kendisi vefat ettikten sonra yerine geçer. Bunlar Jem'in ağzından Dill'e anlatılıyor. Onlara göre Arthur; uzun boylu bir canavar olarak görülür. Jem ve Dill onu dışarı çıkarmak için uğraşırlar ve yazın oynadıkları tiyatrolarda bu konu üzerinedir. Scout ve Dill okula başlar, Scout birinci sınıfa yeni başlamasına rağmen okuma yazma bilmektedir. Bu nedenle de öğretmenleri tarafından azarlanır. Atticus onunla anlaşma yapar ve okula gitmesi karşılığında akşamları kitap okuyabileceklerini söyler.

Chunnigham insanları fakirdir ve kimseden karşılıksız bir şey almazlar. Babaları Atticus, bu insanlara yardım etmesi karşılığında onlardan yiyecek alırlar. Maycomb'da yaşayanlar fakir insanlardır. Doktorlar, dişçiler, avukatların nakit para ihtiyacı olsa da çiftçilerin parası olmadığını bildikleri için borçlarını yiyecek, yakacak malzemesi olarak ödemelerini isterler. Onlardan biri olan Walter; öğle yemeğini getiremez, okulda Scout onu savunduğu için öğretmen tarafından azarlanır. Walter, evlerine yemeğe gelir fakat onlar gibi beslenemediği için yemek yemesi Scout'a tuhaf gelir. Jem ile Dill planlar yapıp Arthur'u dışarı çıkarmaya çalışırlar. Atticus ise çocukları insanları rahatsız etmemeleri konusunda uyarır. Fakat çocuklar, Arthurların bahçesine girer ve Jem kaçarken pantolonu bahçenin teline takılır, almak için geri döndüğünde pantolonu dikilip bırakılmış olarak bulur. Jem ve Scout her gün okula giderken ağaç kabuğunda hediyeler bulurlar. Bir gün Bayan Maude'nin evi yanar.

Romanın asıl önemli olan bölümü Atticus'un bir zencinin davasını üstlendiği bölümdür çünkü hayatları bu olaydan sonra değişir. Okuldakiler, halaları,

komşuları bir zenciye savunduğu için onları dışlarlar. Çocuklar babalarının yaşlı olduğunu onun bir şey yapamayacağını söylerler. Bir gün mahallelerinde kuduz bir köpek görüp şerife haber ederler. Şerif, köpeği vurması için Atticus'ı ikna eder ve o köpeği vurur. Bu çocukların babalarına olan güvenlerinin artmasını sağlar. Bir gün yolda giderlerken Dubose adında yaşlı bir kadın çocuklara babalarının bir zenciye savunduğunu söyleyip hakaret etmesi üzerine Jem kadının bahçesine zarar verir. Atticus ceza olarak o kadına her gün kitap okuması için ceza verir.

Halaları babaları yokken onların evine yerleşir ve onları düzeltmek için uğraşır. Atticus'un davasını gizlice izlemeye gelen Jem ve Dil babalarıyla bir kez daha gurur duyarlar. İyi bir savunma yapmasına rağmen Tom Rabinson ceza alır ve hapisten kaçmaya çalışırken vurulup öldürülür. Jem ve Scout okulun düzenlediği cadılar bayramı için bir akşam okula giderler. Scout ayakkabılarını unuttuğu için geri döner, eve giderlerken biri onları takip edip çocukları öldürmeye çalışır. Olayı gören Arthur onları kurtarır ve Jem'i eve getirir.

Yapbozun Parçalarını Birleştirerek Bütüne Ulaşabilmek

Bülbülü Öldürmek romanını senaryo haline getiren Horton Foot, en iyi senaryo dalında Oscar ödülünü almıştır. Roman filme göre daha kapsamlı anlatılmıştır ama geçişler ani olmuş bazen bir olay bitmeden diğeri başlamıştır. Film'de sürenin kısıtlı olmasından dolayı birçok bölüm çıkarılmak zorunda kalmıştır. Bazı bölümlerin çıkarılmış olması filmde bir kopukluk yaşanmasına neden olmamıştır.

Film bir çocuğun kutuya sakladıklarını açmasıyla başlar. Kutunun içindeki oyuncaklar iki tahta bebek, bozuk bir saat, sakızdır. Bunlar Arthur'un onlar için ağacın gövdesindeki boşluğa koyduklarıdır. Film, çocuğun resim yapıp bilyelerle oynamasıyla başlar. Bu da bize olaylara bir çocuğun dünyasından bakacağımızın ipuçlarını vermektedir. Filmin başında çalan müzik, çocuklar için yapılan kar küreleri ve müzik kutularındaki müziktir. Film müzikleriyle de Altın Küre ödülünü almıştır.

Film ve Romanın Arka Planı

Romanın arka planında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da yaşanan ekonomik bunalımlar, sınıf mücadelesi ve zenci halkın yaşadıkları yer almaktadır. Küçük bir çocuğun gözünden anlatılan olaylar, içimizde güzel duyguları ve insani tarafımızı yok etmememiz üzerine kurgulanmıştır.

İnsanlık Davası

Romanda ve filmde özellikle vurgulanan Atticus'un Tom Rabinson'u savunduğu mahkeme sahnesidir, ama film de özellikle uzun bir süre bu sahneye ayrılmıştır. Bu nedenle en iyi avukat filmlerinden biri olarak da kabul edilmiştir. Atticus mahkemede sorduğu sorularla jürinin olayların altındaki gerçekleri görmesini sağlamıştır. Tom Robinson isimli sanığın, kasaba sakinlerinden Mayella Violet Ewell'e tecavülden suçlanması sebebiyle yargılandığı dava olayın asıl sahnesidir. Robinson'u savunmak üzere avukat olarak Atticus'un atanmasıyla, Finch ailesinin ve kasabanın yaşamı tamamıyla değişir. Bu yargılama süreci hayatlarının bir parçası haline gelmiştir. Kasabalılar Atticus'un söz konusu yargılamada savunmayı üstlenmesini hiç hoş karşılamazlar.

Atticus'ın çocukları Jem ve Scout hem psikolojik hem de toplumsal baskıya maruz kalırlar.

Atticus, doktor çağırıp çağırmadıklarını sorduğunda şerif doktor çağırmadıklarını söyler. Mayalle'nin ve Bay Erwell'in sözleriyle şerif kızı saldıranın Tom Robinson olduğuna karar verir. Şerif, olay günü kızın sağ gözünün mor olduğunu söyler. Tom Robinson bunu yapmaz çünkü sol kolu sakattır ve o kolunu kullanamaz. Bay Erwell adını yazarken sol kolunu kullanır. Bunlar kızı döven kişinin Tom Robinson olmadığını gösterir. Tom Robinson olay günü Mayalle'nin kendisinden yardım istemesi üzerine onların bahçesine girmiştir, fakat kızı herhangi bir zarar vermemiştir.

Davada Tom Robinson'a suçlu gözüyle bakılmaktadır çünkü sanık bir "siyah" tır ve bu nedenle başkaca hiçbir delil aranmaksızın, sadece suçlamayı yapanların beyanlarına dayanılarak suçlu olarak nitelendirilmiştir. "Niçin korktun? Bay Finch, ben gibi bir zenci olsanız siz de korkardınız" (Lee, 2014: 246). Tom Robinson'un bu sözü aslında zencilere bakışın bir özetidir. Suçu olmadığı ve Mayalle'nin saldırısına kendisi uğramış buna rağmen kaçmak zorunda kalmıştır. Bir zencidir ve zencilerin hukukta yer alan ama gerçek hayatta uygulanmayan hakları vardır.

Atticus durumun özetini şu şekilde yapar: "Kendisi bir beyazdı ve bir zenciye baştan çıkarmıştı. Bizim toplumumuz da ağza alınmayacak bir şey yaptı, bir zenciye öptü. Yaşlı bir amcağı değil, güçlü ve genç bir zenciye öptü. Bir ahlak yasasını çiğnerken yasa masa kızın umurunda değildi ama iş olup bittikten sonra yaptığı şeyin ağırlığı altında ezildi." (Lee, 2014: 257) Bir zenciye öpmeye çalışmak yaşlı bir adamı öpmekten daha ahlaksız ve toplumda kabul görülmeyecek bir davranıştır. Zencilerin toplumsal, hukuksal ve insani hakları o dönemin toplumunda bir öneme sahip değildir.

Toplum tarafından oluşan önyargılar insanların haksız yere suçlanmasına neden olabilir. "Peşin hükümlü yargılama, yeterli bilgi olmadan edinilmiş hatalı fikir veya öğrenme, bir gruba, bir kişiye ya da bir ırka karşı mantıklı/rasyonel olmayan düşmanca tutum biçiminde tanımlanan önyargı ve toplumsal olarak müştereken ve kolektif olarak paylaşılan veya bir kişinin zihninde bireysel olarak bulunan ve müşterek olmayan kanılar şeklinde açıklaması yapılan kalıp yargılarla önemli bir ilişkiye sahiptir ." (2020: 4) İnsanların kafasında oluşan kalıp yargılar, suçsuz birinin idama mahkum edilmesine neden olur. Tom Robinson delil yetersizliklerine rağmen bir ülkenin kanunlarıyla değil, insanların kafasındaki kalıp yargılarla değerlendirilir. Kalıp yargıların değişebilmesi atomun parçalanmasından daha zordur. "Bütün zenciler yalan söyler, bütün zenciler temelde ahlaksız yaratıklardır, kadınların yakın çevresinde hiçbir zenciye güven olmaz." (2014: 257) O dönemin zihniyetini anlatır, çünkü zenciler öteki olan alt sınıftan kendilerinin dengi olmayan insanlardır. Kalıplaşmış düşünceler etrafında yaşayan insanlar, gerçeği göremez ve ona kendi karanlık pencerelerinden bakarlar. Tom Robinson, beyaz olarak değil zenci olarak doğmuştur, bu onun doğumdan beri suçlu olduğunun en büyük kanıtıdır ve cezası da değişmez. Suçu işlemek için bir eylem yapmaya gerek yoktur, insanların kafalarındaki düşünceler zaten bir mahkûmiyet yaratır. "Bizim ülkemizde mahkemeler insanlar arasında en üst düzeyde eşitliğin gözetildiği kurumlardır, bizim mahkemelerimiz açısından insanlar eşit yaratılmıştır " (2014: 259) . Atticus, bu sözleri söyler

çünkü adalet önünde din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit olması gerektiğini hatırlatmak ister. Başarılı bir savunma gerçekleştirmiş ve insanların göremedikleri konulara değinmiştir.

Mayelle, fakir ve alt sınıftan bir insan olduğu için toplum tarafından dışlanmış ve ötekileştirilerek yalnızlığa itilmiştir. Sadece fiili olarak bir yere hapsedilmemiş ama toplumun dışına itilerek yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Mayelle “...siz kibar beyler ve hanımlar bu konuda hiçbir şey yapmak istemiyorsanız, o zaman hepimiz pis, kokuşmuş birer korkaksınız ...” (Lee, 2014: 237) Onun iç dünyasında diğerlerine olan bastırılmışlığının dışı vurulmuş halidir, herkese bir öfke yöneltir. Sözlerine kibar beyler ve hanımların kulak vermesini bir değer ifade etmesinin isteğidir. Çünkü Mayalle ailesinde ve çevresinde görmediği değeri görmek istemektedir. Ötekileştirilen insanlar, çevresine öfke ve kin duyabilir. ” Ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalmaları onların mutsuz olmalarına, umutsuzluk ve karamsarlığa kapılmalarına, öfke, kin ve nefretle dolmalarına yol açabilmektedir. “ (2020: 220) Yaptığı hatanın farkındadır ama bir insanın suçsuz yere hapse atılmasına göz yumar. Yaptığı hatayı başka bir hata ile kapatmaya ve bu durumda masum rolü oynamaya çalışır. Freud’un son dönemlerinde üzerinde çalıştığı ölüm iç güdüsünde Tom Robinson’ a iftira atmasına neden olmuştur. Aslında Mayalle’ ye şiddet uygulayan babasıdır, bu durumdan kurtulanilmek içi Tom Robinson’u suçlu gibi gösterir. “Ölüm içgüdüsi, insanoğlunun kendine ya da başkalarına dair yol açtığı tahribatı anlatmak için ortaya konmuş bir kuramdır.” (Turna, 2020: 5)

“Bana öyle geliyordu ki Mayella dünyanın en yalnız insanıydı. Hatta evinden yirmi beş yıldır çıkmamış Öcü Radley’den bile yalnızdı. Ona Atticus’un arkadaşı olup olmadığını sorduğu zaman ne demek istediğini bile anlayamamış gibiydi, kendisiyle alay edilmiş olduğunu zannetmişti.” (2014: 242) Mayella’nın durumuda Tom Robinson gibidir, Mayella bir zenci değildir, fakat toplum tarafından dışlanmış ve yalnızlığa itilmiştir. Bu yalnızlık ve beğenilmek amacıyla hata yapmıştır. Toplum tarafından dışlanmak ve ötekileştirilmek için zenci olmaya gerek yoktur, insanlar kendilerinden farklı kişileri ötekileştirebilir. “Bazı gruplar kaybolabilir ya da diğerleriyle birleşebilir; bazılarıysa parçalanır ve yenileri doğar. Fakat her zaman ‘zenci’ olan birileri vardır. Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenciler’ icat edilebilir” (2020: 6) Mayella’yi hata yapmaya iten nedenlerden biriside bulunduğu topluma ait olamamasıdır.

Mayelle en önemli değerlerden biri olan vicdanını yok ederek Tom Robinson’a suçsuz yere mahkûm ettirmiştir. Zenci birini suçlamak herkes için daha kolay olmuş o gün orada bulunanlarda vicdanlarını susturmuşlardır.

Romanda çocukların masum dünyası ve olaylara çocuk kalbiyle bakabilmek sürekli vurgulanmıştır. Mahkeme sahnesinde Dill olaylara ve yapılan haksızlıklara daha fazla dayanamamıştır. Dill midesi bulandığı için dışarı çıkmıştır. Bir gün onunda büyüyeceği ve vicdanını yok edeceği vurgulanmıştır. “Bazı insanların hayatlarını cehenneme çevirmelerine ağlamazsın. Beyaz insanların, bir an olsun onlarında insan olduklarını düşünmeden siyah insanların hayatlarını cehenneme çevirmelerine ağlamazsın” (2014: 253)

Tom Robinson , Atticus’un tüm çabalarına rağmen jüri üyeleri tarafından suçlu bulunur. Romanın sonunda Tom Robinson tüm umutlarını kaybeder ve

hapishaneden kaçmaya çalışırken vurulur. Atticus, bu duruma üzülür, en azından kendisine güvenip umudunu kaybetmemesini ister. Ama toplumda Atticus gibi insanlar azdır ve Tom Robinson da daha fazla bulunduğu duruma dayanamaz. “Evet iyi insanlar, gerçekten seni anlamak isteyenler var, ama hemen her yerde varlığından rahatsız olanlar da çıkıyor karşına [...] Seni ezmek, yok etmek için fırsat kolluyorlar adeta. Davranışları ve sözleriyle yapmasalar, bakışlarıyla belli ediyorlar bunu[...] Sanki ilan edilmemiş soğuk bir savaş yürütüyorlar sana karşı “ (2020: 213) Toplum tarafından ötekileştirilen ve adaletin koruyamadığı Tom Robinson ölür.

Romanın Arka Planındaki Gerçekler

Romanın arka planında 1960 sonrası Amerika'nın genel durumu verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkede hâkim olan ekonomik bunalım vardır. Atticus iyi bir avukattır ve birçok insanın davasını üstlenir. Savaş sonrası yaşanan ekonomik bunalımlardan dolayı insanlar Atticus'a para verecek durumda değildir. Romanda okuduğumuz ve filmde de tanık olduğumuz gibi Atticus'a olan borçlarını yiyecek ve yakacak getirerek öderler. Atticus; filmin başında Scout'u uyarır, bir daha birisi bir şey getirdiğinde kendisini çağırması gerektiğini söyler. İnsanların paralarını ödeyemedikleri için yiyecek getirmelerinden dolayı incinebileceklerini dile getirir.

Scout'un sınıf arkadaşı Walter öğle yemeğini getirmez. Bu durumu üzülen öğretmen, Walter'e borç olarak para vermek ister. Çocuğun borç parayı geri ödeyecek durumu olmadığını için almak istemez. Öğretmen bu duruma anlam veremez, bunun üzerine Scout öğretmene durumu açıklar. Öğretmen Scout'a öfkelenir ve onu azarlar. Scout, öğretmenin kendisini azarlamasından Walter'i sorumlu tutar ve okul çıkışında Walter ile kavga eder. Jem ikisini ayırır ve Walter'i öğle yemeği için evlerine davet eder. Walter fakir bir ailenin çocuğudur ve yeri kadar beslenemez. Filmde bazen fare yediklerini söyler. Atticus'un evinde hoşuna gidecek yemekler gören çocuk şerbeti yemeğine döker. Walter'in bu şekilde yemek yemesi Scout'un tuhafına gider çünkü daha önce hiç böyle birinin yemek yediğini görmemiştir. Scout çocuğun yemek yeme şekliyle dalga geçer. Bu olay üzerine Calpurnia, Scout'u azarlayarak mutfakta yemek yemesi gerektiğini söyler. Calpurnia, Scout'ı uyararak “Bizim gibi beslenemeyen insanlar vardır.” der. (2014: 34) Üst sınıf zenginken alt sınıfta ise fakir bir hayat yaşar.

Alt sınıftan olan insanlar gibi fakir bir hayat süren zenciler de kanun önünde eşit değildir ve daha ağır işlerde çalışmak zorunda kalırlar. Amerika'da köle ticaretinin yoğun olduğu bir dönemdir ve insanlar bir eşya gibi alınıp satılmaktadır. Zenciler, insani hakları olmayan sadece yasalarda yazılan hakka sahip insanlardır. Ama Tom Robinson'da olduğu gibi bu haklarda beyazların lehine işlemektedir. Zenciler ise anayasada yazılı olan ama uygulamada görmedikleri haklara sahiplerdir. Zenciler, kendi topraklarından koparılmış insanlardır. “Afrika'dan topladıkları zavallı insanları gemilere doldurup Amerika'ya götürmüşler ve orada bu kara derili insancıkları beyaz patronlara, tıpkı bir mal gibi para karşılığında satmışlardır. Aşağı yukarı, beyaz tacirlerin insan alım satımı, köle ticareti 200 yıl sürmüştür.” (Alexsender, 1968: 102) Köle olarak yaşamak zorunda olan zenciler, kişisel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır.

Amerika'nın kuzeyinde sanayi gelişmiştir. Köle ticaretinde kullanılan zenciler genelde bu bölgeye yerleştirilmiştir. İlerleyen zamanlarda kuzeydeki zencilerin özgürlükleri için mücadele edecek ve beyazlarla aynı haklara sahip olmak isteyeceklerdir. Alexsander halanın verdiği bir davette bu konu geçer. "Kuzeydeki kölelere özgürlük verilmiş ama onların masasına beyazların oturduğunu görmüyorsun. Biz hiç değilse onları aldatmıyoruz. Tamam, siz de bizim kadar iyisiniz ama bizden uzak durun demiyoruz. Biz burada onlara sizde bildiğimiz gibi yaşayın, diyoruz." (2014: 195) Kuzey'deki köleler, özgürlüklerine kavuşmak ve beyazlar gibi eşit düzeyde haklara sahip olabilmek için mücadele başlatırlar. Doğal hakları olan bu durum Amerikalıları rahatsız etmiş ve eşit haklara sahip olmak istemeleri tuhaf karşılanmıştır. Filmde yer almayan ama romanda yer alan Alexsander hala zencilere karşı olumsuz bir şekilde tavır almıştır. Onların kendileri gibi olmadıklarını ve eşit haklara sahip olamayacaklarını vurgular.

E. B. Dubois (1895'de Harvard Üniversitesinde okuyarak hukuk alanında ilk doktora derecesini alan zenci), insanların rengine ve ırkına göre bir ayırım yapılmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Dr. Dubois'ye göre, insanın renginin ve ırkının değil zekâsının ve bilgisinin önemli olduğu üzerinde durmuş kendi yaşamında çektiklerinden dolayı da eşitliği savunmuştur. Anayasa ve diğer yasalarda zencilerin haklarıyla ilgili maddeler yer alsada uygulamada görülmez. Dubois, o zamanki yaşadıklarını: "Oy hakkımızı serbestçe kullanamıyorduk; jüriye üye olamıyorduk; en haklı davalarımız da bile savunma ya da savunulma haklarına sahip değildik; otobüslerde en arkada ve trenlerde ise bir sürü aylak ve serseri arasında ancak son vagona yolculuk yapabiliyorduk" (Alexsander, 1968: 103) sözleriyle dile getirmektedir. İkinci sınıf insan muamelesine uğramışlardır.

Romanda Atticus'ın yardımcısı Calpurnia bir zencidir, Bayan Duboise'nin yardımcısı bir zencidir. Calpurnia'nın oğlu Zeebo sokakların temizlenmesinden sorumludur. Çalışan zencilerin hiçbiri iyi mevkilerde değildir. "Zencilerin çoğu temizlik ve ev işlerinde çalışan gündelikçi kimselerdi. Kiliseleri ayırdır, bir gün Calpurnia çocukları kendi kiliselerine götürür." (1968: 105) Scout, beyazların gittiği kiliseye göre fakir bir yer olarak görür. Scout; her pazar gördüğü tanıdık kiliselerin eşyaları göremez, kilisede ne piyano ne org vardır, dua kitapları yoktur. Tom'un eşi için az miktarda istenilen para bile toplanamaz. Toplum içerisinde eşitsizlik vardır, kliseler üzerinden de bunu görebiliriz.

Calpurnia oğluna okuma yazmayı Attcus'un babasının verdiği eski bir kitaptan öğretir. Zeebo bu sayede okuma ve yazma öğrenir ama beyazlarla eşit bir şekilde eğitim alamazlar. "...Bütün bunların yanında, siyahilere okuma-yazma öğretilmesi de yasaklanmış, bu yasağa karşı gelenler sert bir şekilde cezalandırılmıştır." (Mızrak, 2020: 2) Calpurnia kendi imkanlarıyla oğluna okuma öğretir. Okuma ve yazma öğrenmelerine engel olunmasının en önemli nedenlerinden biriside sorgulamalarını ve okumalarını engellemektir. Okuyan insan tehlikelidir, düşünmeye ve hayatı sorgulamaya başlar. Sorgulamaya başlayan zenciler, insani haklarını alabilmek için kuzeyde ayaklanma başlatacaklardır.

Filmde yer almayan ama romanın en önemli kahramanlarından biri olan Alexsander Hala, sınıf farklılıklarını savunan en önemli karakterdir. Soylu insanların soylu insanlarla konuşması gerektiğini savunur. Scout'un, Walter ile oynamasına karşı çıkar, onları ayak takımı diye niteler. Scout'un Calpurnia'nın

evine gitmesini istemez, daha da ileri giderek çocukların yetişmesinde iyi bir örnek teşkil etmediği için Atticus'tan Calpurnia'nın evden göndermesini ister. Alexsander Hala dönemin zihniyetini yansıtan önemli biridir. Romanda çatışmalar genelde onun üzerinde yaşanır, bir yönden karşıt güç görevini görmektedir.

Esaret

Bir kişinin belli nedenlerden dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılarak sınırlandırılması esarettir. Esaret durumu bir süre sonra psikolojik sınır durumuna neden olur. Filmin en önemli karakterlerinden biri olan Arthur, genç yaşta bir çeteye dâhil olur ve savcı tarafından hücreye atılır. Babası onun ceza almasına engel olur ve oğlunun sorumluluğunu üstlenir. Bu olaydan sonra Arthurlar kendilerini dış dünyaya kapatırlar ve pazar günlerinde bile kilisedeki ayinlere katılmazlar. Scout, Dil ve Jem'in yazları oyunlarına konu olan Öcü Arthur'dur. Jem onu anlatırken sincapları yediğini ve çok çirkin bir canavar olduğunu söyler.

Öcü Radley yıllarca dışarı çıkmaz, babasının ölümünden sonra bile onu gören olmamıştır. Psikolojik esaret bireyin zihni ve düşünceleri ile ilgilidir. "Birey, farkında olmadan bazı düşüncelerin dışına çıkamaz belli bir düşünceye ve/veya duyguya tamamen bağlıdır. Bu esaret türünün zihinsel boyutta gerçekleşiyor olması, kişinin hayatı üzerinde büyük bir etki bırakacağını göstermektedir." (Hanhan, 2012: 4) Arthur, kendi karanlık dünyasında bir sınır çizer.

Psikolojik esaret birçok eserinde ana malzemesi durumundadır. Yeraltı filmindeki Muharrem, Gülün Adı romanındaki rahipler, Truman Show filminde Turuman, Çamur filmindeki insanlar kendilerine çizilmiş sınırlar içerisinde yaşarlar veya Muharrem gibi diğerlerinden farklı davranış sergileyerek adım atamazlar. Gülün Adı romanında rahipler çok istemelerine rağmen asla kendilerine yasaklanan kütüphaneye gidemezler.

Tom Robinson hapse atıldıktan sonra ailesi toplum tarafından dışlanır, eşine kimse iş vermek istemez. "Bu faktörlerin bireyin içinde bulunduğu ortamda azınlıkta olması bireylerin esaretine sebep olabilmektedir." (2012: 13) Mayelle için de esaret hayatı geçerlidir. O da fakirdir ve alt sınıftan bir ailenin kızıdır, kendi gibi birine âşık olup sevemez bu nedenle bir zenciye âşık olur. "Beyazların ona aldırış ettikleri yoktu. Çünkü Mayella domuzlar arasında yaşıyordu. Zenciler onunla ahabap olmazlardı, çünkü derisi beyazdı." (2014: 226) Jem ve Scout babalarının bir zenciyi savunduğu ve ötekilerin tarafına geçtiği gerekçesiyle insanlar tarafından dışlanırlar. Çünkü insanlar kendileri gibi düşünen ve kendilerine benzeyen kişilerle yakınlık kurmak isterler." Dolayısıyla kişi kendisini anlayan, ona güven veren ve benzeri özelliklere sahip insanlarla bir araya gelmek, onlarla beraber olmak, zaman geçirmek suretiyle her hangi bir gruba dahil olurken, aynı zamanda tersi özellikler barındırdığını düşündüğü, hissettiği ya da karşılaştığı insanlardan uzaklaşmak suretiyle onları ötekileştirdiği ifade edilebilir." (2020: 4) Mayella, zenci değildir ama diğerlerinden yetişme şartlarıyla farklıdır. Scout ve Jem hem kendilerinin hem de babalarının düşüncelerinden dolayı içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul görmezler. Tom Robinson ve onun gibi olan diğerleri toplum tarafından renginden dolayı dışlanarak esaret yaşarlar. Scout, Jem babalarının bir zenciyi savunduğu için ve Mayella fakir bir aileden geldiği için toplum tarafından esaret hayatı yaşar.

Ötekileşme sorunu sadece sinemada değil; roman, hikaye gibi kurgusal eserlerde de anlatılmıştır. Toplumun önemli sorunlarından olan ötekileşme hala geçerliliğini korumaktadır. Ötekileşme, bireysel ve toplumsal olabilmektedir. Arthur ve Mayella toplum tarafından ötekileştirilmiş insanlardır. “Ötekileştirme, kimlik farklılıklarının özelleştirilmesi, yani doğal farklılıklarımız gibi algılanması ilkesine dayanır. Ötekileştirme, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü, bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir “öz” teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul eder.” (2020: 2) Biz ve öteki arasında Çamur filminde olduğu gibi bir sınır çizilir. Çamur filminde insanlar tarafından konulmuş geçmişte bir olan ama şimdi iki bölgeye ayrılan bir sınır vardır. Kıbrıs’ın ikiye ayrılması ve insanların yaşadıkları anlatılır. Bülbül’ü öldürmek romanında ise insanın kendisine ve birbirlerine koydukları sınırlar yer alır.

“Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile ‘barbarların toprakları’ dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde ‘bizim’ olan tanıdık bir uzam ile ‘bizimki’nin ötesinde ‘onlara’ ait olan yabancı bir uzam belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu. Burada ‘keyfi’ sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız – barbarların toprağı’ dedirten imgesel coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihnimizde çizmek ‘biz’e yeter; ‘onlar’ böylelikle ‘onlar’ haline gelir, hem yurtları hem düşüncüleri, ‘bizimkinden’ farklı olmasıyla belirlenir.” (2020: 3)

Feminist Bakış

Scout, dönemine göre diğer kız çocuklarından farklı bir yapıya sahip erkekler gibi giyinir ve onlar gibi davranır. Scout, filmde ve romanda babasına zencileri savunduğu için kötü sözler söyleyenlerle kavga eder, hatta abisi Jem bile onun kadar kavga etmez. Halası onun diğer kızlar gibi olmasını kibar davranmasının ve kabarık elbiseler giymesini ister. Scout ise erkekler gibi pantolon giymeyi seçer. Halası eve tüm mahallenin kadınlarını davet eder ve Scout’ı kibar bir kız gibi davranıp bu şekilde konuşması için uyarır. Alexsander Hala, Scout’u bir kalıba sığdırmak ister. “Kadınlardan beklenen munis bir eş-titiz ev hanımı-fedakar anne üçlü rol kalıbı içinde yaşayacak.”(Şafak, 2007: 49) Scout, halasının istediği gibi biri olmaktansa kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilen biri olmak ister bu nedenle de çatışma yaşarlar. Halaları, Atticus’u onları rahat yetiştirmemesi ve disiplinli davranması konusunda uyarır. Atticus için Scout’un davranışlarında bir sorun yoktur ve o insanları ve çocuklarını belli kalıplara göre değerlendirmez. Romanda halalarıyla ilgili bölümler yer almasına rağmen filmde bunlardan bahsedilmez.

Jem ve Scout’un anneleri onlar küçükken vefat etmiştir. Scout, filmin başlarında Jem’e annesinin nasıl biri olduğunu sorar. Romanda ve filmde anneleriyle ilgili fazla bir bilgi verilmez. Erkek ve kız çocuklarının sevgilerini ilk yönettikleri kişi anneleridir. Daha sonra kız çocuklarının sevgisinde babaya kayma yaşanır, bunda iğdiş edilme korkusunda etkilidir. “Ne olursa olsun, anneye olan bu ilk bağlılık evresinin sonunda ona uygun bir penis vermediği – yani onu bir kadın olarak dünyaya getirdiği gerekçesiyle annesine duyduğu

suçlama kızın anneden uzaklaşmasına yönelik en güçlü güdü olarak ortaya çıkar.” (Freud: 1997, 367) Freud’un psikanaliz kuramına göre kız çocukları babayla özdeşim kurar, elektra kompleksi etkilidir. Scout’un hayatında en önemli kişi babasıdır. Büyüdüğünde de babası gibi olmak ister, babasıyla ilgili konuşan kuzeniyle tartışır. En yakın arkadaşıda Atticus’tur, onunla her şeyini paylaşır ve onun sözlerine değer verir.

Scout filmin başında okula giderken elbise giyinir ve giyindiği elbiseden rahatsız olur, kız gibi giyinmek alışık olmadığı bir durumdur. Romanın başkarakterlerinden biri olan Scout, okula başlamadan önce okuma ve yazma öğrenir. Çevresindeki olayları gözlemleyerek analiz edebilen bir çocuktur. Yeri geldiğinde babasını bile koruyabilecek kadar da cesurdur. Harper Lee aslında Scout’tur ve kendisini onun karakterinde anlatır. Scout’ı oynayan Mary Badham başarılı bir oyunculuk sergiler. Romanın ve filmin anlatıcısı Scout’tur. “Çünkü çocuklar, yetişkinlerin sahip oldukları tecrübelerle sahip olmadıkları için önyargılardan uzaktırlar. Eser, hiç kimsenin dil, din, ırk, renk, milliyet gibi konularda ayrılmaması gerektiğini bir çocuğun gözünden anlatmıştır.” (Şimşek, 2018: 84)

Çocuk Eğitimi ve Değerler

Film ve roman bize nasıl çocuk eğitilir ve nasıl iyi, vicdanlı biri olunur Atticus karakteriyle aktarır.

Kimse bir zenciye savunmak istemez hatta onlarla konuşmazlar, fakat Atticus böyle bir dönemde bir zencinin davasını üstlenir. Herkesin diğerleri, ötekiler gibi kavramlarla nitelendirdiği kişilerin tarafına geçer, bu adım sadece konuşmakla bazı şeylerin değiştirilmeyeceğini bunu için cesaretin olması gerektiğini bize anlatır. Zenci insanlar ötekileştirilerek toplumdan dışlanmışlardır. “Bireysel ve toplumsal yaşamda önemli konulardan biri olan göç ve göçmenlikle ötekileşme arasında önemli bir bağın olduğu söylenebilir. Farklı farklı gerekçelerle köyünden, şehrinden, ülkesinden, kıtasından ayrılarak başka bir mekâna yerleşen ve değişik bir sosyal, kültürel ortama giren insanların, söz konusu değişikliğin kendilerine de yansıtacağı ve bunun birden olmasa bile zamanla meydana geleceği muhakkaktır.” (Cihangir, 2020: 17) Amerikalı zenginler tarafından topraklarından koparılan zenciler, yeni kültüre uyum sağlayamazlar; yeme içme, giyim kuşam kültürleri yeni katıldıkları toplumdan tamamen farklıdır. Kendilerini bu topluma ait hissedemezler. Zaman geçtikçe gelecek olan yeni kuşakta kendi kültürel özelliklerine göre yetiştirildi için toplum arasında birliktelik sağlanamaz. Ötekileştirilme soyaçekim kanunu ile belirlenmez. Gelecek olan yeni kuşaklara kültürel ve sosyal çevre tarafından aktarılır. Biz ve öteki ayrımı kültürel yolla genç nesile benimsetilir. Günümüzde de zencilerin bazı konularda ikinci sınıf insan olarak görülmesi bu görüşleri destekler niteliktedir. Scout, Atticus gibi insana değer veren hümanis bir kişi tarafından yetiştirilmiştir, bu nedenle insanların renk, dil ve din gibi özelliklerine göre ayırım yapmaz. Scout’ta babası gibi renginden dolayı toplum tarafından dışlanmasına karşı çıkar. Atticus tüm insanlara eşit mesafede yaklaşır, onun dünyasında ırk, din, dil ırk ayrımı yoktur; o vicdanını kaybetmemiş biridir. “Avukatlarda bir zamanlar çocuktu bana kalırsa” (2014: 1) kitabın giriş sayfasında bu sözler yer alır, Atticus insanların büyüdüğü ve iyi mevkilere

geldikçe kaybettiği güzel duyguları, çocukların masum kalbini muhafaza edebilmiş nadir bir bulunan bir elmadır.

İnsan yalnız başına yaşayamaz mutlaka birilerine ihtiyaç duyar. Kendisini bir gruba ya da bir sınıfa dahil etmek ister. Kendisi gibi duygu ve düşüncelere sahip insanlarla biz kavramını oluşturur.. Fakat her bizim karşısında bir öteki vardır. “Ötekileştirme, farklılıklara olumsuzluk atfederek ötekini dezavantajlı konuma iterken bir yandan da ayrımcılığa zemin hazırlamaktadır. Öteki ile biz arasında mesafe açıldıkça da farklı olanların birlikte yaşaması, toplumsal uzlaşma güçleşmektedir.” (Sağlam ve Yaşar, 2017: 139). Öteki; bizim gibi düşünmeyen aynı duygu ve düşüncelere sahip olmayan kişilerdir. Bu aynı zamanda toplumda bir kopukluğun oluşmasına da neden olur. Beyazlar kendi renginden insanlarla bizi oluştururken aynı zamanda kendilerinden renkleri dolayısıyla farklı olan zencileri öteki olarak kendilerinden uzaklaştırırlar. Zenciler bir kimlik bunalımı yaşar. “ Kişi ve kişilerin kendilerine, toplumlarına, kültürlerine, kısaca aidiyetleri olan unsurlara yabancılaşmalarında kim ve nereli oldukları, kendilerini nasıl ve nereye konumlandıkları sorgulanması gereken önemli faktörlerdir.” (2020: 4) Ait oldukları topluluktan koparıldıkları ve yeni topluluk tarafından da kabul edilmedikleri için kimlik bunalımı yaşarlar. Tom Robinson ve onun gibi insanlar, beyazlardan uzakta yaşamaktadır, insanlar onların yaşadıkları bölgeye bile gitmek istemezler. “Ev sahibi ülke vatandaşları tarafından kültürlerinden, aidiyetlerinden dolayı aşağılanmaya hedef olmaları, hakarete uğramaları, fizikî ve sözlü saldırılara maruz kalmaları göçmenlerin kendilerinden başlayarak toplumlarına, kültürlerine karşı bir utanma hissine kapılmalarına ve bu yüzden ait oldukları toplumdan kopmalarına sebep olabilmektedir.” (2020: 4) Bir yere ve topluluğa ait olamama sorunundan dolayı insanlarda tereddüte neden olur. Atticus, Tom Robinson’u ötekileştirmez; aksine onlarında kendileri gibi haklara sahip olduklarını vurgular. Mahkeme sahnesinde zencilerle beyazlar ayrı yerlerde oturmaktadır. Dava bittiğinde siyahi insanlar, Atticus geçerken saygıdan ayağa kalkarlar. Scout ve Jem, pederin uyarısı ile ayağa kalkar ve duruma şaşırırlar. Siyahi insanlar, kendilerinin toplumda var olduğunu ve yaşadıkları ülkenin haklarından yararlanabileceklerini Atticus sayesinde anlarlar ve kısa sürede olsa aidiyet duygusu yaşarlar.

Atticus, diğer insanların olumsuz düşüncelerine rağmen inandığı değerlerden vazgeçmez. “Ulaştığı bilgiyle kendini tanıyan ve ötekilerin de kendinin aynası olduğunu fark eden insan, yaratılış gayesine uygun davranış sergiler. Kendisiyle birlikte ötekinin de hak, hukuk ve nimet paylaşımı konularındaki eşitliğini kabul eder.” (Bardakçı, 2008: 2) Zencilerinde diğer insanlar gibi eşit olduğuna inan, en azından suçsuz bir insanın ölümüne göz yumamayacak kadar hakkı ve adaleti savunan biridir. “Beyaz bir adam siyah bir adamı aldattığı zaman, o beyaz adam kim olursa olsun, ne kadar iyi bir aileden gelirse gelsin, beş para etmez tekidir.” (2014: 278) İnsanların kim olursa olsun iyi niyetinin sömürülmesini kabul etmez, çünkü bu da bir insanlık suçudur.

Bayan Duboise romanın ilerleyen sayfalarında karşımıza çıkar filmde ise baştan beri verandasında oturarak çocukları iğneleyici sözler söyler. Filmde farklı olarak romanda Jem, yaşlı kadının söylediklerine dayanamaz ve evini basarak çiçeklerine de zarar verir, Scout’a aldığı değneği kırar. Atticus ise bu olay üzerine Jem’e kadına kitap okuma cezası verir. Her gün Scoutla yaşlı kadına kitap

okurlar. Dobuse ölmeden önce kutu gönderir, kutunun içinde Jem'in sinirle kıldığı kamelya çiçeklerinden biri vardır.

Filmde ve romanda yer alan bölümde Bay Walter, veraset işini hallettiği için Atticus'a yiyecek getirir. Scout babasını koşup çağırır, Atticus bir daha Welter bize bir şey getirdiğinde beni çağırma der. Çünkü Walter, savaş sonrasında yoksulluk yaşamak zorunda kalan çiftçilerden biridir, verecek parası olmadığı için yetiştirdiği ürünlerden verir. Bunun farkında olan Atticus, adamın zor durumda kalıp utanmasını istemez.

Atticus. "Okul arkadaşlarımızın babalarının yaptığı şeyleri yapmazdı; asla ava gitmez, poker oynamaz, balık avlamaz, içki, sigara içmezdi. Salonda oturur okurdu." (2014: 116) Dönemin sınırları dışında bir karaktere sahiptir. O eğlenmek ve diğer insanların yaptığını yapmak yerine kendisi gibi olmayı seçer. Bir gün çocuklar mahallelerinde kuduz bir köpekle karşılaşır. Kuduz köpeği şerif vuramaz ve Atticus'a tüfeği verir. Atticus köpeği vurduğunda çocukları bu duruma şaşırırlar, onlara göre babaları hiçbir işe yaramamaktadır. Atticus yetenekli ve zeki biri olmasına rağmen bunlarla övünecek biri değildir. Maude: "Atticus kendisinde olan meziyetlerle övünecek biri değildir" der. (2014: 220) Jem babasının bu yönüyle gurur duyar, bu olaydan sonra babasını işe yaramaz biri olarak görmez.

Atticus çocuklarıyla ve diğer insanlarla konuşurken sesini yükseltme ve mütevazı bir şekilde konuşur. Scout, "Hayatımda Atticus'un sesini yükselttiğine hiç tanık olmadım, sağır bir kadınla konuşurken yükseltmek dışında" diye anlatır. (2014: 217)

Scout, kuzeniyle tartıştığı için sadece kendisine kızmasına öfkelenir. "Jem'le ufak bir sorun yüzünden kavga ettiğimizde Atticus olayı sadece Jem'den dinlemekle yetinmez, benden de dinlemek ister" (2014: 111) Atticus bir olay yaşandığında sadece tek taraflı bir suçlamada bulunmaz ve olayın nedenlerine iner. Atticus erkek kardeşi Jack'e; "Bir çocuk sana bir şey sorduğu zaman, Tanrı aşkına, o çocuğa sorduğu şeyin yanıtını ver. Uyduruk şeyler anlatma. Çocuklar çocuktur ama kaçamaklı lafları büyüklerden daha çabuk anlarlar, ayrıca kaçamak yanıtlar onların kafalarını daha çok karıştırır." (2014: 113) Jack, baba olmanın çok zor olduğunu anlar çünkü Scout'un sorduğu sorulara yeterli bir cevap veremez. Scout'un bazı şeyleri anlayamayacağını düşünür, Atticus onun anlayacağı şekilde sorularına cevap verir. Scout sürekli çevresindekilerin Atticus'u eleştirdiğini ve onu zenci hayranı olarak nitelendirdiklerini bu nedenle de kendisinin kavga etmek zorunda olduğunu söyler. Scout, çocuk dünyasında bunu kabullenmez ve Atticus bazı şeyleri yapmak zorunda olduğunu söyler. "Scout, bu adama yardım etmeye çalışmasaydım kiliseye gidip Tanrı'ya dua edemezdim" (2014: 112) Atticus vicdani sorumluluğa sahip bir insandır, kimin ne dediği değil vicdanın rahat olup olmaması ve samimiyeti önemser.

Atticus evde sürekli kitap okur ve çocuklarına da örnek olur. "Çünkü Atticus, kıyamet kopsa duyamayacak kadar kitabına dalmış olurdu..." (2014: 68) Romanda ve filmde Atticus'un elinde sürekli gazete ve kitap görürüz. "Jem'le ikimiz yerde oturmuş, kitap okuyorduk... Atticus, gazetesini okuyordu" (2014: 183) Jem, Bayan Duboise ile tartışır ve onun bahçesine zarar verir. Atticus, eve gelir ve Jem'e kızıp öfkelenmek yerine, Bayan Duboise'ye her gün kitap okuması gerektiğini söyler. Jem ve kardeşi Scout, yaşlı kadına her gün giderek kitap

okurlar. Bayan Duboise öldüğünde Jem'e kutun içerisinde öfkeyle kırdığı çiçeklerden birini bırakır.

“Kamışın ney olması ile insanın kemale ermesi arasındaki benzerlik, Mevlâna'nın insan-ı kâmilî neyle sembolleştirmesine zemin hazırlamıştır. Kamışlıktan kesilen bir kamışın ney haline gelmesi için üzerinde uzun süre emek harcamak gerekir” (Bardakçı, 2008: 2) Atticus, kendisini nefsi, maddi olan mevki ve para hırsından sıyrıp ney haline gelebilmiş nadir insandır. Atticus diğer insanlardan farklıdır, kimsenin eksiklerini görmeye çalışmaz, insanların birilerini ötekileştirmeye çalıştığı bir dönemde o adaletli bir şekilde davranır. Tom Robinson'un yanında yer alır. Atticus, insanın özünde aslında var olan saf ve masum duyguları kaybetmemiş yaşadığı dünyaya rağmen özündeki güzel duyguları korur.

Varoluşçuluk düşüncesine göre insanlar bu dünyaya sürgün edilmiştir. “Çünkü özünü kendi nasıl yaratır.” Dünyaya atılarak ve acı çekerek, yavaş yavaş kendini belirler...” (Korkmaz ve Şahin, 2018: 384) Atticus, eşini geç yaşta kaybeder ve çocuklarını kendisi büyütür. Zencilerin ikinci sınıf insan olarak görüldüğü bir dönemde onların haklarını savunur. Bu nedenle kendisi ve çocukları toplum tarafından dışlanır. Atticus ise yaşadığı olumsuzluklara rağmen insani özelliklerini korur. “Özgür olan insan, yaptığı seçimlerinin sonucunu üstlenme durumundadır. Sartre, durumu daha da ileri götürerek; insanı sadece kendi seçimlerinden değil, bütün insanların seçimlerinden sorumlu tutar.” (Çelebi, 2014: 69) Atticus'ta yaptığı örnek davranışlarla insanlara yol gösterici bir kişi görevini üstlenmiştir.

Atticus karakterini canlandıran Gregory Peck, başarılı bir oyunculuk sergilemiştir. En iyi erkek oyuncu dalında Oscar ödülünü almıştır. Filmdeki Atticus'ın elindeki köstekli saat, Harper Lee'nin babasına aittir. Oscar ödülünde Gregory Peck 'in elinde olan saati Harper Lee ona hediye etmiş ve ağlamıştır.

Sonuç

Bülbülü Öldürmek romanı, birçok konuya açıklık getirecek kadar kapsamlı bir eserdir. Romanın konusu gerçek yaşamla bağlantılıdır; olaylar, kurgulanarak anlatılmıştır. Olaylar bir çocuğun bakış açısı ile verilmiştir, çünkü çocukların dünyası saf ve masumdur. Onlar, hayatı tarafsız bir gözle değerlendirirler. Roman çocukların hayatını ve düşüncelerini anlatıyor gibi görünse de verilmiş istenilen mesajlar derinlere saklanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik bunalımlar ve insanların bu süreçte yaşadığı yoksul hayat anlatılmıştır. Amerika'nın karanlık tarihine de ışık tutacak nitelikte bir eserdir. Zencilerin ikinci sınıf insan olarak görülmeleri ve hukuki haklara sahip olamamaları Tom Robinson karakteri üzerinden anlatılır. Romanda yer alan hukuki mücadele sadece Tom Robinson'un değil tüm zencilerin mücadelesidir. Herkesin adaletsizliğe göz yumduğu ve vicdanını susturduğu bir dönemde Atticus gibi bir avukat zencilerin haklarını savunur. Bu nedenle ailesi ve kendisi toplum tarafından zenciler gibi ötekileştirilir. Buna rağmen Atticus zencilerinde toplumda eşit haklara sahip olduğu düşüncesinden vazgeçmez. Dönemin şartlarına göre değerlendirdiğimizde Atticus büyük bir adım atmıştır. Dava kazanılamasa da insanlarda bir bilincin oluşmasını

sağlamıştır. Attucus karakteri üzerinden aslında bir insan nasıl olması gerektiği anlatılmıştır. Çocuk eğitimi açısından da örnek alınacak bölümlere sahip olan eserde bir çocuğun sorunlarına ve eğitimine nasıl yaklaşılr bunun üzerinde de durmuştur. Atticus, kendi çocuklarıyla iletişimde her zaman dürüst, tutarlı ve adaletli davranmıştır. Çocuklarının okuma sevgisini kazanmasında kendi örnek davranışları etkili olmuştur. Çok yönlü bir bakışla değerlendirilecek eser, Alexsandere Hala gibi bir karakterle de insanlardaki olumsuz tutumların aktarılmasını sağlamıştır. Bir karşıt güç görevi görerek sınıf ayrımını ve kadınların kalıplaşmış kurallar dâhilinde yaşamalarını savunmuştur. Arthur, insanın kendisine çizdiği sınırları aşamamasını ve psikolojik esaretin yaşanmasını bizlere yansıtması açısından önemlidir. Her yönden başarılı olan eser sinemaya aktarılarak da başarısını devam ettirmiştir. Sinemaya uyarlanan eser birçok dalda ödül almıştır.

Eserin konusu, seçilen kahramanlar açısından başarılı olan yapıt dönemine ışık tutmuştur. Yıllar sonrada hala okunuyor olması eserinin başarısını kanıtlamaktadır. Klasik eserler arasında gelecekte yerini alacaktır. Her yaşta insanın okuması gereken eserde üzerinde durulan bazı konular günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Kaynakça

Alexsandere, Raymond P. (1968). *Amerika'da Zencilerin Başkaldırışı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Bardakçı, Mehmet Necmettin (2008). *Mevlana'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma*, Erdem, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi

Cihangir, Mehmet (2020) *Sürgündeki Yabancı ve Terkediş Romanlarında Bir Sorun Olarak Ötekileştirme*, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi

Cihangir, Mehmet (2020) *Ötekileşen Göçmenler* , Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Cihangir, Mehmet (2020) *Ötekileşen ve Ötekileştirilen Göçmenler - Türk-Sudan-Pakistan Romanları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul

Çelebi, Vedat (2014). *Jean Paul Sartre'in Varoluşçuluk Düşüncesi*, Beytulhikmet Uluslararası Bir Felsefe Dergisi

Freud, S. (1997) *Kadın Cinselliği Cinsellik Üzerine* (Çev.: S. Budak) Öteki Yayınları, Ankara

Hanhan, İdil (2017). *Harper Lee'nin Bülbülü Öldürmek ve Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koşuşu Romanlarında Esaret*. Türk Dili ve Yazını Dersi Tezi.

Lee, Harper (2014) *Bülbülü Öldürmek*, Sel Yayınları, İstanbul

Mızrak, Baransel(2017) *Politikalar ve Siyahî Mücadeleler Tarihi*, İsamir.

Sağlam, Tuğba Çay-Yaşar, Mustafa (2017) *Teori, Pratikte ve Araştırmalarda Öteki ve Ötekileştirilme*, Türk ve Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi için Uluslararası Süreli Yayın

Sakallı, Fatih (2011) *Edebiyat ve Sinem*, Hat Yayınları, İstanbul

Bülbülü Öldürmek Romanı Üzerine Bazı Dikkatler

Şafak, Elif (2007) *Siyah Süt*, İstanbul, Doğan Kitap

Şimşek, Şahin (2018) *Harper Lee'nin Bülbülü Öldürmek Adlı Romanında Eğitim Değerleri*, International Journal of Language Academy

Turna, Murat (2020) *Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine*, Medeniyet ve Toplum Dergisi

Yaşartürk, Gül (2013) *Ve Sinema*, Doruk Yayınları, İstanbul



FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

İBN HALDUN'UN DEVLET
FELSEFESİNİN 16. VE 17. YÜZYIL
OSMANLI DÜŞÜNÜRLERİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

IBN KHALDUN'S STATE
PHILOSOPHY'S INFLUENCE ON
16TH AND 17TH CENTURY
OTTOMAN THINKERS

Yazar

Birsen Aybuke EVRANOS

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, e-mail:

birsenaybuke.evranosaygi@ogr.iu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-7478-8166

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Mayıs 2021

Kabul Tarihi: 15 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Evrenos, B. A. (2021). İbn Haldun'un Devlet Felsefesinin 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Düşünürleri Üzerindeki Etkisi. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.86-104.

Öz

Pek çok tarihçi için, küçük bir uç beyliğinin zamanunun en büyük imparatorluklarından biri haline nasıl geldiği hala bir soru işaretidir. Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren, her bir çarkının düzgün çalıştığı bir mekanizma gibi işleyerek büyümüştür. Ancak 16. ve 17. yüzyıl itibarıyla bu mekanizmada zamanla bazı bozulmalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu bozulmalar dönemin düşünürleri tarafından değerlendirilmeye ve çözümler aranmaya başlanmıştır. Bu çözüm arayışı sırasında İbn Haldun ile tanışan düşünürler İbn Haldun'un devletin çöküş teorisini içinde buldukları koşullarla uyumlu bulmuşlar ve buradan hareketle, onun fikirlerini rehber edinerek eserlerinde içinde buldukları devlete dair çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bazı düşünürlerin İbn Haldun'u okuduğuna ve ondan etkilendiğine dair elimizde kesin kanıtlar bulunmasa da aradaki benzerlikler bize karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Nitekim bu çalışmada bu karşılaştırmalar neticesinde İbn Haldun'un devletin çöküş teorisinden etkilendiği sonucuna varılan düşünürlerin eserleri ve çeşitli düşünceleri incelenmektedir. Bu çalışmaya konu olan düşünürler Kınalızade Ali Efendi, Gelibolulu Mustafa Ali, Kâtip Çelebi ve Mustafa Naima Efendi'dir.

Anahtar kelimeler: İbn Haldun, Osmanlı düşüncesi, Osmanlı düşünürleri, devlet teorisi, Mukaddime

Abstract

For many historians, it is still a question mark how a small frontier state has become one of the greatest empires of its time. From the day it was founded, the Ottoman State has grown by functioning as a mechanism in which each wheel works properly. However, in the 16th and 17th centuries some deterioration occurred in this mechanism. Therefore, these distortions started to be evaluated and searched solutions by the thinkers of the period. In this search of a solution, the thinkers who met Ibn Khaldun found Ibn Khaldun's theory of the collapse of the state in accordance with the conditions in which they are involved, and from this point of view, through taking his ideas as a guide, made various comments about their state in their works. Even though we do not have absolute evidence that some thinkers read Ibn Khaldun and were influenced by him, the similarities offer us a comparison. As a result of these comparisons, the works and thoughts of the thinkers who are influenced by Ibn Khaldun's collapse theory of the state are examined. The thinkers of this study are Kinalizade Ali Efendi, Gelibolulu Mustafa Ali, Kâtip Celebi and Mustafa Naima Efendi.

Key words: Ibn Khaldun, Ottoman thought, Ottoman thinkers, theory of state, Muqaddima

Giriş

Hammer, “Sur l'introduction à la connaissance de l'histoire” isimli makalesinde, İbn Haldun'un kesinlikle okunması ve araştırılması gereken bir düşünür olduğundan bahsetmektedir. Hammer'ın belirttiğine göre, daha 17. yüzyılda Kâtip Çelebi, bibliyografik eserinde İbn Haldun ve Mukaddime'yi anmaktadır. Hammer, aynı zamanda Osmanlı entelektüellerinin, İbn Haldun'un eserinde bahsettiği devletle ilgili sorunlar üzerine düşündüklerini ve bunları çözmek üzere çalıştıklarını işaret etmektedir (Hammer, 1822). Mukaddime'nin Osmanlıcaya ilk çevirisi Şeyhülislam Pirizade Mehmet Sahip Efendi (1674-1749) (Okumuş, 2009: 113) tarafından yapılmış olsa da önceki yüzyıllarda yaşamış Osmanlı düşünürleri bu Arap düşünür ve eseri ile alakalı bilgiye sahiptiler. Bu eserde yazılan düşüncelerden hareketle, kendi yorumlarını da buna katarak ve bu düşüncenin gelişmesine katkıda bulunarak kendi dönemlerinin sorunlarını irdelemişler ve buna çözüm aramışlardır. Bu durum bizim araştırmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Bu noktada öncelikle İbn Haldun'un eserini tanımak gereklidir. Bir tarihçi olan İbn Haldun, üç bölüme ayrabileceğimiz tam adı “Araplarla Arap Olmayanların ve Berberilerin ve Aynı Devirdeki Büyük Kudret Sahiplerinin Muharebelerine ait Kaynak ve Haberleri Toplayan ve Yorumlayan Kitap” olan eserini yedi cilt olarak yazmıştır. Bu bölümler şunlardır: en ünlü ve İbn Haldun'un siyasi, tarihi, toplumsal vb. gözlemlerinin sonucu olan İbn Haldun'un tarih felsefesi ve devlet teorisini içeren ilk cilt, Mukaddime; İbn Haldun'un kendi dönemine kadarki İslam tarihini anlattığı üç cilt ve Kuzeybatı Afrika'nın tarihini anlattığı diğer ciltler (Lakhasi, 2007: 643). İbn Haldun'un orijinalitesi, tarihi olaylardan ve bu olayların toplumla ilişkisinden çıkardığı sonuçlardan yola çıkarak oluşturduğu devlet teorisini açıkladığı eserinin ilk bölümünde yatmaktadır. Mukaddime'de 6 başlık boyunca, antropolojik ve etnolojik olarak insan toplumunu, bedevi medeniyetleri, yönetim biçimlerini, kentsel medeniyetleri, ekonomik koşulları, bilimleri, edebiyatı; kısacası bugün *cultural studies*'in kapsadığı alanları analiz etmektedir (Corbin, 2015: 63). Bu çerçevede, İbn Haldun'un bir tarih kitabı yazmadan önce, tarih anlayışının bir açıklamasını yapmayı gerekli gördüğünü gözlemlemekteyiz. İbn Haldun'a göre tarih, olayların kronolojik bir sıralaması değil; toplumu ve devleti anlamak için bir yol haritasıdır. Böylelikle, İbn Haldun kendi düşünceleri çerçevesinde tarihi olayları yeniden yorumlamıştır ve bu şekilde kendi devlet ve toplum teorisini ortaya koymuştur (Yıldız, 2010: 30).

Bu çalışmada İbn Haldun'la karşılaştırılmak üzere seçilmiş olan Osmanlı düşünürleri İbn Haldun'un düşünceleriyle benzer düşünceleri sebebiyle seçilmişlerdir: Kınalızade Ali Efendi (1512-1572), Gelibolulu Mustafa Ali (1541-1600), Kâtip Çelebi (1609-1657) et Mustafa Naima Efendi (1655-1716). Bu kişileri önemli kılan diğer bir nokta ise, İbn Haldun'un düşüncelerini yeniden yorumlayarak içinde buldukları dönemi değerlendirip çıkarımlar yapmış olmalarıdır. Kanuni Sultan Süleyman sonrası Osmanlı Devleti'nde kendini göstermeye başlayan çöküş emarelerinden hareketle İbn Haldun'un devlete bakış açısını ve kendi düşüncelerini harmanlayan bu düşünürler Osmanlı Dönemi siyaset felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır.

1. İbn Haldun'da Devlet Kavramı: Fatalizme Varan Bir Determinizm

İbn Haldun'un devlet kavramını incelemeden önce, birkaç önemli noktayı vurgulamak gerekmektedir. Öncelikle, İbn Haldun sosyolojisinde ve özellikle devlet felsefesinde çok önemli bir yere sahip olan *asabiye* kavramı bir ailede, bir boyda veya bir kabiledaki güçlü dayanışmayı temsil eder. Bu dayanışma bazen akrabalık ilişkisine ve ortak ataları paylaşmaya dayanır. İbn Haldun'un düşünce sisteminde, bu sözcük toplumların evrimini (boydan devlete doğru evrimi) destekleyen sosyal bir bağı belirtir (Cheddadi, 2006: 290).

İkinci olarak, İbn Haldun'a göre, insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan bütün siyasi rejimler kaynağı toplum hayatını mümkün kılacak bir yasa yapıcı ve yasa ihtiyacından doğmuştur. Bir devletin eksiksiz ve istikrarlı bir şekilde egemenliğini sağlayabilmesi için, bütün toplum tarafından kabul edilmesi ve saygı gösterilmesi gereken birtakım yasalar gereklidir. Nitekim İbn Haldun yasa yapma biçimlerine göre iki tip siyaset belirlemektedir. Birincisine göre, yasalar Tanrı tarafından bir yasa yapıcı aracılığıyla konmuştur ve buna dini siyaset denir. İkincisinde ise, rasyonel bir siyasetten söz edilir, çünkü yasalar devlet adamları ve/veya o devletin bilgeleri tarafından yapılmaktadır. Bu rasyonel siyaset de ikiye ayrılır. İlkinde, hükümdar, kamu yararını önceler ve aynı zamanda kendi çıkarlarını da düşünür. İkincisinde ise, tam tersine, hükümdar kendi çıkarlarını önceler ve baskıyla hüküm sürer (İbn Haldun, 2015: 571-572). İbn Haldun'a göre, rasyonel siyaset insanın dünyevi varlığını temel alır ve bunu güvenli ve düzenli bir şekilde sürdürmeye çalışır. Diğer taraftan, dini siyaset insanın dünyadaki ve ahiretteki hayatıyla ilgilenir ve insanın ahiretteki yaşamını kurtarmayı hedef alır (İbn Haldun, 2015: 420). Dini bir siyasetten yola çıkan yasalar, bu yasaları kabul eden insanlar tarafından içselleştirilebilir. Ancak rasyonel siyasetin böyle bir karakteri yoktur. Sonuçta, akli siyasetten doğan kanunlar, tepeden inme gibi gözükmemektedir (İbn Haldun, 2015: 332).

Altını çizmemiz gereken üçüncü önemli nokta, *riyaset* ve *mülk* arasındaki ayrımdır. *Mülkün* özelliği, yaptırım gücüne sahip bir meşru otoritenin varlığıdır.

"[...] ademoğlu, insani tabiatın gereği olarak içtimai hayatta her vakit, insanların yekdiğerine olan tecavüzlerini men edecek bir otoriteye ve hakime muhtaçtır. [...] İşte bu tagallüp mülktür. Bu da riyasetten fazla ve onun ötesinde bir şeydir. Zira riyaset beylikten ibarettir ve reis rehberdir. Verdiği kararları, kendisine tabi olanlara zorla tatbik edemez, onlara baskı yapamaz. Mülk ise, tagallüp ve zorla hüküm etmektir" (İbn Haldun, 2015: 350).

Sonuç olarak, *mülkün* ve egemenliğin olmazsa olmazı güç ve emirlerini uygulatma konusundaki yetkinliğidir. Egemenlik, hâkim olanlarla, hükmedilenler arasında bir farklılaşmayı gerektirir. *Mülkün* varlığından söz edebilmek için, bu tür bir katmanlaşmanın var olması gereklidir (Arslan, 2014: 108). "[...] sultan, tebaası olan kimsedir. Tebaa da sultanı olan kişilerdir. Hükümdarın, tebaasına izafetle sahip olduğu sığata ise hükümdarlık adı verilmektedir" (İbn Haldun, 2015: 418). Ancak *mülk* sadece bundan ibaret değildir. Gerçek bir *mülkten* bahsedebilmek için, başka öğelerin de varlığı gereklidir. Bunlar vergi toplamak, askeri seferler yapmak, sınırları korumak ve diğerlerinin hükümdarlığı altına girmemektir (İbn Haldun, 2015: 417-418). Bunlardan birinin eksik olduğu durumlarda, devlet tam manasıyla bir devlet

değildir ve hükümdarı gerçek bir hükümdar değildir. Buradan anlaşılacağı üzere, İbn Haldun ekonomik ve askeri öğelere önem vermektedir. Diğer bir ifadeyle, İbn Haldun'a göre ideal devlet, gelir kaynağını garantileyen bir vergi kurumu ve devleti iç ve dış düşmanlara karşı koruyabilecek güçlü bir ordu gibi sağlam ekonomik ve askeri kurumlara dayanmaktadır. Aynı zamanda, İbn Haldun bu kurumlar yozlaştığında, bunun devleti zayıflatacağını hatta yıkacağını düşünmektedir (Arslan, 2014: 109).

İbn Haldun'un devletin en önemli özelliklerinden bir tanesi bir güç devleti (*power-state*) olmasıdır. Nitekim İbn Haldun'un devlet anlayışı, ne toplum sözleşmesine dayanan Rousseau'cu anlayışa, ne de bugün örneklerini gördüğümüz anayasal devlet anlayışına benzemektedir. Bu devlette, iktidarın kaynağı güçtür. Bu devletin yasaları, egemen aile veya bir lider tarafından belirlenir. Diğer bir deyişle, hukuk iktidarın kaynağı değildir, aksine, iktidar hukuk ve adaletin kaynağıdır (Bouthoul, 1930: 53). Bundan dolayıdır ki, devlet kurucu hanedanla sıkı bir ilişki içindedir. Her bir devlet bir aileye aittir. Ailenin büyüyüp gelişmesiyle, devletin büyüyüp gelişmesi arasında bir paralellik vardır. İbn Haldun'a göre ortalama bir ailenin itibar ve onuru dört nesilde gelişir: İlk nesil (baba) ailenin itibarını kurar, ikinci nesil (oğul) bu itibarı geliştirir, üçüncü nesil (torun) itibarı korumaya çalışır ve dördüncü nesil (torunun oğlu) bütün itibarı yok eder. Nesil sayısı belki değişebilir, ama sonuç olarak itibar yok olacaktır. Devlet de ailenin geçtiği bu aşamalardan geçecektir. Bu ailenin kaderini paylaşan devlet kurulur, gelişir ve yok olur. İbn Haldun'a göre bu aşamalar 120 yıl, yani üç nesil sürer. Çünkü doğal bir yaşam 120 yıldır ve bunu geçemez, bir neslin ömrü bir insanın orta yaşıyla aynı uzunluktadır. Bu, insan vücudunun gelişmesinin son bulduğu 40 yaştır (İbn Haldun, 2015: 392-394). İbn Haldun 40 yıl kavramına kanıt olarak Kuran'dan bir ayeti göstermektedir: "Nihayet tam olgunluğa erişip kırk yaşına vardığında [...] (Ahkaf Suresi, 15. ayet)".

İbn Haldun, devleti de beş aşamaya ayırarak incelemektedir. İlkel olarak devlet hepsi birbirinden farklı özelliklere sahip bu beş aşamadan geçmek zorundadır. Birinci aşamada devlet güçlü *asabiye* bağları bulunan ve alçakgönüllü bir hayat süren toplum tarafından kurulur. Bu aşamada, şef, hükümdar olmasına rağmen, *mülkünde* bulunan diğer boyların şeflerinden ayrılmamaktadır. İkinci aşamada, hükümdarın otoritesini kurduğu gözlemlenir ve hükümdar sadece kendisine özel taleplerde bulunmaya başlar. Hükümdar, nüfuzlu kişileri uzaklaştırmaya ve yerlerine sadık ve itaatkâr insanları yerleştirmeye çalışır. Sonraki aşama, sakinlik ve dinlenme dönemidir ve *mülk*, insanın doğası gereği sahip olmak isteyeceği çeşitli şeyleri sunar: zenginlik, itibar, mal, adını yaşatacak anıtlar ve benzeri. İbn Haldun'a göre, bu aşamada, devlet mükemmel formuna ulaşır. Açıklamak gerekirse, ekonomik düzen iyi işler, sivil bürokrasi hükümdarın emirlerini yerine getirir, ordu donanımlı askerlerden oluşur ve maaşlar zamanında ödenir. Hükümdar, köşkler, şatafatlı yapılar inşa ederek ve etrafındakilere ve yabancı ülkelerin temsilcilerine hediyeler ederek cömertçe para harcar. Dördüncü aşamada, devlet durulur ve hükümdar atalarının mirası ile yetinir. Hükümdara göre doğru yol önceki yıllarda diğer hükümdarların yaptıklarını taklit etmektir. Son olarak, beşinci aşama savurganlık dönemidir ve hükümdar kendi isteği ve arzuları doğrultusunda israf etmeye başlar. Ayrıca, bu aşamada önemli pozisyonlara yetkin olmayan kişileri

atar. Sonrasında ise, devlet maaşlarını ödeyemediğinden dolayı memnuniyetsiz olan askerlerini kontrol edemez hale gelir. Bu şekilde de hükümdar atalarının inşa ettiği yapının temellerini yok eder (İbn Haldun, 2015: 399-401).

Neden bir devlet ve/veya bir medeniyet yok olmak zorundadır? Genel olarak, İbn Haldun insan hayatıyla bir devletin kuruluşu, gelişmesi ve yok olması arasında bir analogi kurmaktadır. Nasıl bütün canlıların belirli bir ömrü varsa, her devlet de belli bir zaman sonra ömrünün sonuna gelir (İbn Haldun, 2015: 394). Yani bu, bizi şaşırtmaması gereken bir olaydır. Bir devletin ömrü diğer devletlerden farklı olabilir, ancak nasıl insanlar en sonunda ölmeye mahkumsa, aynı son devlet için de geçerlidir. Ölümden kaçmak mümkün olmadığına göre, bir devletin veya bir medeniyetin de yıkılmasını engellemek mümkün değildir; çünkü "Ve her toplum için bir vade belirlenmiştir: Öyle ki, vadeleri dolduğunda onu bir tek an olsun ne geciktirebilirler ne de öne alabilirler" (Araf Suresi, 34. ayet). Bu durumda, hükümdar ailenin veya diğer yöneticilerin devletin yıkılmasını engelleme çabaları uzun vadede sonuçsuz kalacaktır (İbn Haldun, 2015: 557-558). İbn Haldun'un bu kötümser ve bir bakıma fatalist yaklaşımı, Osmanlı düşünürlerini etkilemiştir ve çeşitli eleştirilere sebep olmuştur. Bu düşünürlerin çoğu, İslam'ın tek temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin gücüne inanmıştı. Görkemli geçmişi ve somut siyasi adımlarla kurtuluşun var olacağını düşünmüşlerdir ve bunun için çalışmışlardır. Bundan sonraki bölümlerde bu Osmanlı düşünürlerini inceleyeceğiz.

2. Devletin Kurtarılmasının İmkansızlığının Reddi

a. Bir Ahlak Düşünürünün Gözünden Devlet

Adalet kavramı, Osmanlı ve İslam düşüncesi geleneğinde önemli bir yer kaplar. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün şahitleri görüşlerini adalet dairesi kavramı çerçevesinde açıklamışlardır. Adalet dairesi basit ama kapsayıcı bir formüldür ve Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun siyasi, sosyal ve ahlaki değerlerini kapsar. Uygulamasına bakacak olursak, bu kavram Jean Jacques Rousseau'nun sunduğu ve Avrupalı siyaset felsefecileri tarafından kullanılan doğa durumu haliyle benzerlik gösterir. Adalet dairesi, iyi yönetilen bir devletteki farklı sınıfların ve görevlerinin arasındaki dairesel ilişkiyi açıklamak için kullanılır (Iitzkowitz, 1972: 88).

Mustafa Naima Efendi, Tarihi-i Naima adlı eserinde, Kınalızade Ali Efendi'nin adalet dairesini İbn Haldun'un Mukaddime'sinden aldığını söylemektedir (Mustafa Naima Efendi, 2007: 30). Nitekim İbn Haldun çalışmasında adalet dairesini kullanmaktadır. Ancak, ahlak üzerine çalışan diğer yazarları gibi bunu verili kabul etmediğini, aksine adalet dairesinin doğruluğunu tarihi gözlemler ve analizler sayesinde keşfettiğini vurgulamaktadır (İbn Haldun, 2015: 206-2017). Fleischer'a göre, Mustafa Naima Efendi'nin öne sürdüğü bu düşüncenin doğruluğunu kanıtlayan veriler yoktur (1983: 49). Yine de İbn Haldun'dan alsın ya da almasın, Kınalızade Ali Efendi eserinin sonuna bir adalet dairesi eklemiştir. Bu daire, sekiz önermeden oluşmaktadır:

Cihan bir bağıdır, duvarı devlettir.	Adalet bütün dünyanın düzenini temin eder.	Halkı idare altına cihan padişahının adaleti alır.
Devletin nazımı Allah kanunudur.	ADALET DAİRESİ	Malı bir araya getiren ancak halktır.
Allah kanununu ancak Melik korur.	Mülk ancak ordu ile zapt edilir.	Orduyu ancak mal ayakta tutar.

Tablo 1: Adalet dairesi (Kınalızade Ali Efendi, 2013: 267)

Kınalızade Ali Efendi, bu önermeleri kitabının son bölümünde, Aristo'nun İskender'e verdiği öğütleri aktarırken vermektedir. Dairesel şeklin amacı bütün önermelerin en sonunda başa döndüğünü ve birbirini tamamladığını göstermektir (Kınalızade Ali Efendi, 2013: 267). Bu siyasi muhakemenin temeli, devletin ordu ve reaya arasındaki farklılaşmaya dayandığı önermesidir. Reaya orduyu desteklemek için vergi öder, reyanın refahı adalete dayanır ve sultanın görevi adaleti sağlamaktır (Iitzkowitz, 1972: 129-132). Ali Efendi kitabının başka bir bölümünde adalet dairesini, toplumda adaleti sürdürmek için üç gereklilik olduğunu söyleyerek özetlemektedir. Bunlar, Muhammed peygamberin şeriatı, adil bir sultan ve meşru zenginliktir. Bunların ilkinde itaat etmeyenler kafirdir, ikincisine itaat etmeyenler isyankardır ve haksız yere kazanç elde edenler haindir ve hırsızdır (Kınalızade Ali Efendi: 129-132).

Kınalızade'nin siyaset felsefesine göre, toplumda adaleti tesis etmek için hükümdarın yerine getirmesi gereken şartlar vardır. Öncelikle, tebaasının doktoru olan hükümdar, toplumun dört sınıfını iyi tanımalıdır ve bunlara eşit şekilde muamele etmelidir. İkinci olarak, toplumun üyelerini yeteneklerine ve zekalarına göre koruyabilmelidir. Bu çerçevede Kınalızade beş insan tipi ayırt etmektedir. Ona göre, evrenin özü diğer insanlara yardım eden hayırlı kişilerdir. İkinci tip insanlar da hayırlıdır ancak bencildirler. Üçüncü tip kişiler nötrdür ve hükümdar bunları iyiliğe yönlendirir. Daha sonra doğuştan kötü olan, ancak başka insanlara kötülük etmeyen kişiler gelir. Bunlar eğitimle ıslah edilebilir. En son olarak ise, kötü insanlar vardır ve bunlar diğer kişilere zarar verdiklerinden dolayı toplumdan hapis veya sürgün yoluyla uzaklaştırılmalıdırlar. Toplumda adaletin sağlanmasının üçüncü ve son şartı ise, toplumun bütün fertlerine eşitlik ilkesi çerçevesinde davranılmalıdır. Hükümdar hak eden kişileri hak ettikleri pozisyonlara getirmelidir (Kınalızade Ali Efendi, 2013: 208-218).

Aslında, Kınalızade Ali Efendi'nin kendisinden sonra gelen Osmanlı düşünürlerine göre biraz daha şanslı olduğunu söyleyebiliriz; zira kendisi devletin gücünün zirve yaptığı Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamıştır. Ancak sonraki düşünürler çöküşün başladığı yıllara tanıklık etmişlerdir. Bu çerçevede, bu kişiler Kınalızade'den farklı olarak, daha kötümser bir bakış açısına sahiptirler. Bundan dolayı, düşünceleri İbn Haldun'unkilerle daha çok çakışmaktadır. Nitekim İbn Haldun da 14. yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış bir düşünür olarak çöküş yıllarına tanıklık etmiştir. Sonuç olarak, İbn Haldun için

kümülatif başarı ve gelişmenin getirdiği modern ilerlemeyi hayal etmek neredeyse imkansızdır.

b. Görebilenler İçin Çöküş Kendini Göstermektedir

Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nushat üs-Selatin, Kühnü'l-Ahbâr ve Fusûli'-Hall eserleri çok önemlidir, çünkü bu eserlerde insanlık tarihinin bir portresini çizerken aynı zamanda kendi devlet anlayışını, İslami siyasetin tarihini ve devletlerin çöküşünü de anlatmaktadır. Bunları değerlendirirken Gelibolulu Mustafa Ali'nin Osmanlı Devleti ile ilgili fikirlerine de erişilebilir.

Mustafa Ali'nin en özlü ideal devlet anlayışını Fusûli'-Hall'in giriş bölümünde bulabiliriz. Şöyle bir muhakeme yapmaktadır: Tanrı insanlara hükmetmesi için sultanları yaratmıştır ve onlar da yetkin yöneticiler atayarak adil bir şekilde yönetmek zorundadırlar. Özellikle vezirler devlet işleri ile alakalı olarak sultanları bilgilendirmelidirler. Hükümdar ve vezirler ulemaya danışmalıdırlar ve büyük sorumluluk ve bilgelik gerektiren pozisyonlara cahilleri atamamalıdırlar. Hükümdarın en büyük görevi, dışarıdan gerçekleştirilecek komplolara karşı krallığını korumak ve kafirlerin tebaasının huzurunu bozmasına izin vermemelidir (Gelibolulu Mustafa Ali, 2006: 131-142). İdeal hükümdarın ise dört özelliği bulunmalıdır: kendini sevdirmeye kapasitesi, objektiflik manasına gelen bilgelik, devlet ve dünyayı tamamen tanımak ve ajanlarını kullanarak iç ve dış düşmanlarını bilmek. Eğer bir sultan bu özelliklere sahipse ve buna göre davranırsa, hanedanının sonsuza kadar hükmetmemesi için hiçbir sebep yoktur (Gelibolulu Mustafa Ali, 2006: 132).

Ali'nin görüşüne göre, İbn Haldun'da da görüldüğü üzere, tarihte baskın olan model hanedanlıkların yıkılıp tekrardan kurulmasıdır ve bu durum Osmanlı tarihinde de tekrar etme eğilimi göstermektedir. Öncelikle, 1440'lere doğru Osmanlı devleti Timur'un işgaliyle neredeyse yeryüzünden silinme aşamasına gelmiştir, ikinci olarak, Mustafa Ali'nin döneminde aynı tehlikenin bir gerçeklik olma durumu söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin o dönemki çöküşü, Kühnü'l-Ahbâr'ın temel konusunu oluşturmaktadır. Mustafa Ali'ye göre, Timur'un aslında Osmanlı Devleti'ne saldırma niyeti yoktu, çünkü iki hükümdar da Allah'ın yolundaydılar. Ancak, ulemanın önerilerine kulak asmayan Yıldırım Beyazıt'ın kötü politikası sebebiyle Timur'un savaşmaktan başka seçeneği yoktu (Schmidt, 1991: 133).

Çöküşün ikinci aşaması 16. yüzyılın ortasından sonra meydana gelmiştir. Vücudun sağlığı birçok sebebi olan bir hastalık nedeniyle bozulmuştur ve kötüleşmeye de devam etmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bu değişim Gelibolulu Mustafa Ali'nin eserlerinde tamamen analiz edilmemiştir. Birçok defa, Mustafa Ali çöküşün başlangıcının tarihini belirlemeye çalışmıştır. Schmidt'in açıkladığına göre bunlar şu tarihlerdir: 1553 yılında Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, 1566'da Kanuni Sultan Süleyman'ın ölmesi ve yerine II. Selim'in geçmesi, Şehzade Mehmet'in sünneti ile eş zamanlı olarak Yeniçeri Ocağındaki düzensiz kurumsal değişim (Schmidt, 1991: 153).

Gelibolulu Mustafa Ali'nin buradaki muhakemesi, Fusûli'-Hall'de hanedanlıkların kurulması ve çöküşü ile alakalı olarak kullandığı argümanlarla örtüşmektedir. Nitekim Mustafa Ali, iktidara gelmenin ilk şartının adil ve cesur

olmak olduğunu savunmaktadır. Bazı hanedanlıkların sorumluluklarını yüklenmeyi ve hükümlerini boyunca onları destekleyenlerin haklarına saygı göstermeyi başardıklarını göstermiştir. İktidara gelmelerinin asıl sebebi de adil ve cesur olma kapasiteleridir. Bunun dışında, bilime ve bilim adamlarına değer vermişlerdir ve kanunlara uygun davranmışlardır. Bundan dolayı iktidarlarını korumayı başarmışlardır. Mustafa Ali aynı zamanda, bazı hanedanlıkların adil ve cesur olmalarına rağmen nasıl çöküşe geçtiklerini ve daha güçlü bir lider karşısında nasıl yenildiklerini de açıklamaktadır (Şeker, 1995: 863).

Kendilerinden daha güçlü askeri kuvvetler tarafından yıkılan hanedanlıklar veya Müslüman devletler dışında, Mustafa Ali'nin eserlerinde altını çizdiği konulardan yola çıkarak, çöküşün temel sebebi şöyle açıklanabilir: sultanların materyallerle ilgilenmeye başlaması. Buna ek olarak, sultanlar haksız yere kan dökmeye ve toplumu baskılamaya başlamışlardır. Şehvet ve eğlencenin bağımlısı olmuşlardır ve toplumsal meseleleri reddederek ziyafetlerde vakit harcamaktadırlar. Beceriksizlik, tedbirsizlik ve yetersizlik gibi sebepleri kenara koyacak olursak, yönetici pozisyonlarında çocukların olmasının sonuçlarını da eklemek gerekmektedir. Ülkedeki huzur bürokraside çalışanların sık sık değiştirilmesi sebebiyle bozulmuştur. Birlik ve dayanışma durmaksızın devam eden kardeş kavgaları dolayısıyla zarar görmüştür. Ayrıca, bazı hanedanlar iktidardayken, iktidara gelmelerinde rol oynayan kişilere karşı nankörlük etmişlerdir. Bilgeleri ve düşüncelerini hiçe saymışlardır. Son olarak da Müslüman gibi davranmalarına rağmen, İslam hukukuna göre hareket etmemektedirler (Gelibolulu Mustafa Ali, 2006: 154-165).

Gelibolulu Mustafa Ali, Nushat üs-Selatin'de Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini spesifik olarak açıklamaktadır. Temel sorun sultanların kötü davranışlarında yatmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen hükümdarlar devlet işleri ile alakalı olarak tam sorumluluk almamışlardır. İkinci olarak, devletin kuruluşundan itibaren var olan kurumların kötü yönetimi ve yozlaşması, ahlaki değerlerin bozulmasında ve yönetimin her kademesindeki kişilerin ve toplumun davranışlarında kendini göstermektedir. Yönetim çerçevesinden bakıldığında, yetkin olmayan kişiler, yetenekleri, eğitimleri ve geçmiş kariyerleri sebebiyle o pozisyonu hak eden kişilerin elinden o pozisyonları almaktadırlar. Yolsuzluk, iltimas ve akraba kayırma bu durumun oluşmasındaki temel mekanizmalardır. Mustafa Ali pek çok çöküş sebebini direkt olarak dönemin devlet adamlarının kötü yönetimine bağlamaktadır. Sultanların ve yüksek rütbeli memurların bu sorumsuzca davranışlarının sonucu devasadır. Sultanın kendi saygınlığı bile ciddi şekilde azalmıştır. Saraydaki gereksiz harcamalar artmıştır. Yeniçerilerin maaşlarının ödenmesindeki aksaklıklar çeşitli bölgelerde isyanlara sebep olmaktadır. Bunun sonucu ise ürünlerin azlığı ve fiyatlardaki artışla kendini belli eden yoksulluğun artmasıdır. Bundan dolayı da insanlar kırsal alanları ve özellikle savaştan etkilenen sınır illerini terk etmişlerdir (Uğur, 2001: 120-122).

Daha önce bahsettiğimiz gibi, Gelibolulu Mustafa Ali, İbn Haldun'u kaynaklarından biri olarak belirtmemektedir. Ancak, devletin kuruluşu ve çöküşü ve Osmanlı Devleti'yle ilgili yaptığı yorumlar İbn Haldun'unkilerle benzerlik göstermektedir. Örneğin, Gelibolulu Mustafa Ali, bir hanedanlık iktidara gelirken cesareti, adalet duygusu ve diğerlerinin desteği ile bunu başarır dediğinde, bu

bize İbn Haldun'un devleti kuran ilk nesil veya devletin evrimindeki ilk aşama düşüncelerini hatırlatmaktadır. Buna ek olarak, genel olarak devletin yıkılışının veya Osmanlı Devleti'nin yıkılışının sebepleri de İbn Haldun'un devlet teorisindeki devletin son iki aşaması ile uyumludur. Gelibolulu Mustafa Ali devletin çöküşünün sebeplerini sunmasına rağmen, kendisinden sonraki dönemde yaşayan düşünürlerin yaptığı gibi bu çöküşü engellemenin yollarını aramamaktadır. Ona göre, bir tarihçi olarak görevi sadece olanları göstermektir. Sonuç olarak bundan dersler çıkarması gerekenler hükümdarlar ve diğer yöneticilerdir.

c. Kâtip Çelebi ve Devleti Kurtarmak İçin Önlemleri

Kâtip Çelebi'nin siyaset ve devletle ilgili görüşlerini inceleyeceğimiz bu bölümde, *Düstûru'l-amel* isimli eserinden yararlanacağız. Girişindeki Allah övgüsüyle başlayan kitabın bu bölümünde alışılmamış bir şey yoktur. Allah'ın dünyaya sahip oluşunu anlatan bu övgü, daha sonrasında Muhammed peygambere salavat getirerek tamamlanmıştır. Devamında Osmanlı Devleti'ndeki anomali işaretlerini ve devlet işlerindeki ahenk yoksunluğundan bahsederek, Kâtip Çelebi bu incelemeyi yazma nedenini açıklamaktadır. Burada bizi ilgilendiren temel nokta, Kâtip Çelebi'nin bu anomalileri nitelendirme şeklidir. Zira bunları Osmanlı Devleti'ne özgü şeyler olarak değil, bütün siyasi oluşumlarda gerçekleşen doğal olaylar olarak nitelendirmektedir. Sorunları bu şekilde yorumlaması İbn Haldun'un *Mukaddime* isimli eserini tanımasından kaynaklanmaktadır.

Kâtip Çelebi'ye göre, mülkü ve saltanatı (bu iki kelimeyi eş anlamlı olarak kullanmaktadır) kapsayan devlet, çeşitli kurallar etrafında birleşen kişiler tarafından oluşturulmuştur (Kâtip Çelebi, 1982: 20). Kâtip Çelebi'nin bu tanımı, İbn Haldun'un düşünceleriyle çakışmaktadır. Nitekim ona göre, toplumlar devletin oluşumuna kadar bir gelişme çizgisini takip ederler. Aynı zamanda, bu gelişme bedevi medeniyetten kentsel medeniyete doğru giden dönemi de kapsamaktadır. Buna ek olarak, devletin kuruluşu *asabiye* tarafından sağlanan egemenlikten ileri gelmektedir. Bu çerçevede, egemenliğin en üst düzeyde tezahür hali olan devlet, sosyal yaşamın olmazsa olmazıdır ve toplumun üyelerini ortak amaçlar doğrultusunda birleştirir.

İbn Haldun'da gördüğümüz gibi, Kâtip Çelebi de insanların yaşamını sürdürmesi için diğer insanların yardımına muhtaç olduğunu ve toplumsal düzenin sağlanması için bir arabulucunun var olması gerektiğini düşünmektedir. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse, devlet doğal bir örgütlenme biçimidir. Kâtip Çelebi dini devletin olmazsa olmazlarından biri olarak saymaktadır. Ona göre, dünyevi düzen Tanrının isteğine bağlıdır ve hükümdarın gücünün kaynağı Tanrıdan gelmektedir. Yani, hükümdar toplumsal düzeni sağlamak için Tanrı tarafından seçilmiştir. Bundan dolayı Kâtip Çelebi'nin bir "kutsal" hükümdar anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz (Kâtip Çelebi, 1982: 22). Bu bakış açısı, gücün ve iktidarın kaynağını din ile sınırlandırmayan İbn Haldun'un görüşünden farklıdır. Kâtip Çelebi'nin görüşü egemenlik kavramı ve Osmanlı Devleti ile uyusmaktadır. Buna göre, devlet, imam tarafından, diğer bir deyişle, Müslüman toplum üzerinde dini hukuku uygulamakla görevli hükümdar kurulumudur. Dünyevi hayatta ve ahirette refaha kavuşmak sultana bağlıdır ve bundan dolayı sultana

kesin itaat gereklidir (İnalçık, 1958: 74-77). Kâtip Çelebi'nin bu düşüncesi, toplumun üyelerinin, üstün ve kutsal bir güç tarafından seçilen hükümdarın mutlak otoritesine tabi olduğu Pisagor düşüncesi ile benzeşmektedir (Brun, 2003: 24).

Kâtip Çelebi, devletin bir insanla aynı aşamalardan geçtiğini düşünmektedir: ergenlik, istikrar çağı ve çöküş çağı. Ancak bu aşamalar devletin yapısına göre çeşitlenmektedir. Zira bazı devletler çöküş dönemine çok çabuk geçmişler, bazıları ise tedbirsizlikler nedeniyle istikrarlı dönemlerinde yok olmuşlardır. Osmanlı Devleti örneği, devlet yapısının sağlamlığının istikrarı sağladığını ve çöküşe karşı uzun bir direniş dönemi vaat ettiğini göstermektedir (Kâtip Çelebi, 1982: 20-21). Kâtip Çelebi'ye göre, bu aşamaların süreleri bilgelige, iyi yönetime ve somut adımlar atılmasına bağlıdır. Bazı tedbirler sayesinde bu aşamalar uzatılabilmektedir (Ülken, 1957: 181).

Kâtip Çelebi, İbn Haldun'un devlette birbirini takip eden aşamaların olduğu teorisini kesin olarak aktarmamaktadır. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz gibi, ona göre devletin üç dönemi vardır ve bunlar İbn Haldun'un teorisi ile bir şekilde benzeşmektedir. Diğer taraftan, Kâtip Çelebi'nin devletin kesinlikle yok olacağı ile ilgili ikna olduğu söylenemez; çünkü bazı önlemler devleti kurtarabilir. İbn Haldun'a göre, "Her çağa özgü vahyî bir mesaj vardır" (Rad Suresi, 38. ayet) ayeti her bir devletin belirli bir ömrü olduğunu göstermektedir ve devletin yıkılışını engellemek mümkün değildir. Buna karşılık, Kâtip Çelebi devletin kurtarılabilmesi için hipotezini destekleyen şu ayeti kullanmayı tercih etmektedir: "Allah dilediğini yürürlükten kaldırır, dilediğini bırakır, pekiştirir [...]" (Rad Suresi, 39. ayet).

Kâtip Çelebi 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan siyasi ve ekonomik sorunların altını çizerek bazı çözümler sunmaktadır. Kâtip Çelebi'nin önerilerini şu şekilde detaylandırabiliriz: Birincisi, Anadolu'da katıldığı seferler sırasında birebir şahit olduğu Anadolu köylülerinin kritik durumunun analizi (Kâtip Çelebi, 1982: 22-25); ikincisi Kanuni Sultan Süleyman döneminden Kâtip Çelebi'nin yaşadığı döneme kadar ordunun boyutu ve maliyeti ile alakalı istatistiklerin sunulması (Kâtip Çelebi, 1982: 26-28); üçüncüsü ise, 1564 yılında Osmanlı finansal bütçe açığının değerlendirilmesi (Kâtip Çelebi, 1982: 29-30). Daha sonra, Kâtip Çelebi ulaşmak istediği sonuca çabucak gelerek, mevcut durumun bir analizini yapmaktadır. Alınabilecek birtakım önlemler olsa da bunların yakın bir gelecekte gerçekleşmesi biraz şüphelidir. Bu önlemler şunlardır: bir "diktatör"ün iktidara gelmesi (gerekli reformları kabul ettirebilecek yetenekte gerçek bir asker) veya vezirlerin ve/veya askerlerin girişimiyle bir grubun iktidara gelmesi (Kâtip Çelebi, 1982: 31-32).

Bu iki önlemin aksine, diğer önlemler anında uygulanabilir. Bunlar finansal reformlar ve Kâtip Çelebi'nin memur olarak hayatının büyük bir kısmını geçirdiği, Mustafa Naima Efendi'nin ise yönetici olarak kariyerini yaptığı kalem dairesindeki reformlardır. Kâtip Çelebi eserini bir cesaretlendirme notuyla tamamlamaktadır. Osmanlılar umutsuzluğa kapılmamalıdır. Taht savaşlarını, Timur'un saldırısını ve Anadolu'daki sivil ve askerlerin isyanlarını atlattıklarıdır. Ne olursa olsun, iyi yönetim bunların hepsini tamir etmiştir ve yine edecektir. Kâtip Çelebi, 1648 yılında tahta geçen yeni sultan IV. Mehmet'e güvenmektedir.

Allah bütün düşmanları alt etmek için padişah ve vezirlerine yardım edecektir ve Osmanlı düzeni yeniden orijinal versiyonuna geri dönecektir (Kâtip Çelebi, 1982: 33-34).

d. Osmanlı İmparatorluğu Yıkılmaz

Mustafa Naima Efendi'nin Tarih-i Naima isimli eseri, Ekim 1591'den Nisan 1660'a kadar Osmanlı hanedan ailesinin ve Müslüman hizmetkarlarının tarihini anlatmaktadır. Eserin ilk önsözü Hüseyin Köprülü onuruna yazılmıştır ve ona sunulmuştur. Bu önsöz o dönem Veziriazam olan Hüseyin Köprülü'nün becerikli politikasının bir savunması olarak değerlendirilebilir.

Kâtip Çelebi'nin devlet tanımı, siyaset felsefesinde orijinal bir sistem yaratmayı amaçlamayan Mustafa Naima Efendi tarafından aynen kabul edilmiştir. İbn Haldun'un düşüncelerini de aynı şekilde almakla yetinmektedir, ancak tek bir şartla: Mustafa Naima Efendi'ye göre devletler kurtarılabilir. Mustafa Naima Efendi özellikle Osmanlı toplumu ve Osmanlı Devleti ile ilgilenmektedir. Eğer bir hesaplama yaparsak, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti üçüncü aşamayı tamamlamıştı ve 17. yüzyılda, Mustafa Naima Efendi devletteki hastalık belirtilerini analiz ederken, devlet artık yaşlanmıştı. Mustafa Naima Efendi Osmanlı Devleti'nin tarihindeki detaylarda boğulmamaktadır; çünkü ona göre en önemli şey halihazırdaki durumdur. Artık çağ değişmiştir ve geçmişe geri dönme ihtimalini düşünmek bir çeşit cahilliktir. İçinde bulunulan çağın kurallarını ve yasalarını keşfetmek gerekmektedir ve bu kurallar ve yasalara göre önlemler alınmalıdır. Bunu başarabilmek için, gözlemciler bir devletin işleyiş mekanizmalarını ve toplum yapısını tanımak zorundadır (Arslantürk, 1997: 65). Bu muhakmeden hareketle, Mustafa Naima Efendi şöyle bir devlet tanımına ulaşmaktadır: İnsan toplulukları tarafından oluşturulan doğal bir fenomen olan devlet, *mülk* ve saltanat demektir (Mustafa Naima Efendi, 2007: 21). Diğer bir deyişle, devletin kuruluşundan veya varlığından söz edebilmek için, Mustafa Naima Efendi'ye göre, üzerinde bir insan topluluğunun örgütlü bir biçimde yaşadığı bir toprak parçası ve bu topluluğu yöneten bir hükümler güç gereklidir.

İbn Haldun'u takip eden Mustafa Naima Efendi, devletin varlığı için iki çeşit siyaset tipi ayırt etmektedir: insanlar tarafından yapay olarak yaratılan akli siyaset ve Allah tarafından oluşturulmuş dini siyaset. Mustafa Naima Efendi'ye göre, Müslüman hükümdarlar dini kullara göre hareket eder ve devletlerini dini düzene göre yönetirler. Bu inançlarının getirdiği bir zorunluluktur. Kanunlar ve dini siyaset toplumdaki adaleti sağlarlar ve bu devleti yok olmaktan korur. İnançsız hükümdarlar devletlerinin devamlılığını akli siyaset sayesinde sağlarlar. Yani, bir devlet, hükümdarı adaletsizliğe göz yummadığı müddetçe akli siyasetle de yönetilebilir. Mustafa Naima Efendi bu muhakemesini açıklamak için bir atasözü kullanmaktadır: "Dünya küfür ile yıkılmaz, zulüm ile yıkılır" (Mustafa Naima Efendi, 2007: 25; Arslantürk, 1997: 66-67). Bu çerçevede, Mustafa Naima Efendi'nin devlet teorisinde, devletler varlıklarını makro düzeyde adalete, mikro düzeyde ise Müslüman devletler özellikle de Osmanlı Devleti varlıklarını dini hukuka borçludur.

Bir hükümdarın varlığının zorunluluğunu belirledikten sonra, Mustafa Naima Efendi bir soru sormaktadır: Kim yönetme gücüne sahiptir? Bu konuyla ilgili Mustafa Naima Efendi, İbn Haldun'a sıkı sıkıya sadıktır. Devletin kurulma

sürecinde asabiye çok kuvvetlidir. Bundan dolayı, kendisinin de bir parçası olduğu halkımı bir araya getirir. Ancak, bir kere devlet kurulduktan sonra, devleti yönetmek için hak edenlerin oluşturduğu bir yönetici sınıf gereklidir. Ne zaman bu yönetici sınıf yolsuzluk ve akraba kayırmacılığı yüzünden zarar görürse, devletin de o zaman düzeni bozulur (Mustafa Naima Efendi, 2007b: 16). Buradan hareketle, Mustafa Naima Efendi'nin otoriter ve merkezi bir yönetimi savunduğunu söyleyebiliriz ki, bu dönemiyle de uyumludur. Daha sonra göreceğimiz gibi, Mustafa Naima Efendi Osmanlı Devleti'nin çöküşünün en önemli sebebinin merkezi otoritenin zayıflaması olduğunu söylemektedir.

Tarih-i Naima'nın önsözünün ikinci kısmında, Mustafa Naima Efendi, devletin yaşamanın beş sabit aşaması olduğunu belirtmektedir. Öncelikle, kahramanlık çağında yeni devlet eski devletle arasındaki bağları koparır. Bu çağda, şöhret ve zenginlik bazen kazanılır, bazense kaybedilir. İkinci olarak, hanedan köle hizmetkarlarıyla beraber pozisyonunu pekiştirir. Bu bireysel hükümlerlik döneminde, hükümdar ilk aşamada eşiti olarak ona yardım eden kişileri eler. Üçüncü olarak, Mustafa Naima Efendi, entelektüellere dayanan bir güven dönemi var olduğunu savunmaktadır. Daha sonrasında, kişilerin sahip olduklarından memnun olduğu veya isteklerini gerçekleştirdikleri için doyunluğa ulaştığı dönem gelmektedir. Bu aşamada devletin varlığı temsilcilere veya yüksek rütbeli kişilere dayanır ve kişiler geçmişte yaşama eğilimi gösterirler. Sonrasında engellenemez bir biçimde, parçalanma, safahat ve ölçsüzlük devresine girilir ve bu dönemde garip ve verimsiz yenilikler yapılır (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 26-30).

Bu beş etabın sunumunda, Mustafa Naima Efendi kendi ülkesini ilgilendiren tek bir kişisel yorum yapmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, yeniçeriler, yazarlar ve benzeri kişilerin oluşturduğu kölelerin profesyonel örgütlenmesi bir normalleşme sürecine tanık olmuştur ve yeni bir prestij kazanmışlardır. Eğitimleri, özel kıyafetleri, teşrifatları ve her bir örgütlenmenin kendisine özgü pratikleri kurallar ve yönetmeliklerle direkt ve farklı kollara ayrılmıştır. Bu iyi bir şeydir; çünkü bu devletin herkesin sadakatini korumakta olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı, devletlerin büyük çoğunluğunun, hükümdarın mutlak güce sahip olmasını istemeyen kişileri yenmesindeki başarısızlığı nedeniyle ikinci aşamada yok olmasına rağmen, Osmanlı tarihinde bu gerçekleşmemiştir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 26-27). Mustafa Naima Efendi'nin bu beş aşamayı sunuşundaki diğer önemli nokta, 1683'te başarısız olan İkinci Viyana Kuşatması sırasında Veziriazam olan Kara Mustafa Paşa'nın vezirlik dönemi hakkındaki muhakemesidir. Osmanlı Devleti'nin zayıflama ve uyuşukluğa denk gelen dördüncü aşamaya ulaştığını düşünmektedir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 44).

Mustafa Naima Efendi'nin önsözünde aynı zamanda bir adalet dairesine rastlıyoruz. Mustafa Naima Efendi'nin adalet dairesinin önermeleri şu şekildedir: "Mülk ve devlet, asker ve devlet adamlarıdır. Ve devlet adamı, mal ile bulunur. Mal, reayadan husule gelir. Reayanın ahvali adalet ile tanzim olunur" (Arslantürk, 1997: 146). Bu adalet dairesi Osmanlı Devleti'nin Avrupalı düşmanlarına karşı direnmek için yeterli güce sahip olabilmesi adına yapılması gereken iç reformları göstermek için buraya konmuştur.

İlk önsözün ikinci kısmı iki tane denemeden oluşmaktadır. Bunların yazılma amacı Hüseyin Köprülü'nün veziriazam olmasından önce neden Osmanlı Devleti'nin kötü bir şekilde büründüğünü açıklamak ve bundan sorumlu olan Köprülü öncesi veziriazamları suçlamaktır. Bu iki denemeyi, "Kılıç ve kalem erbabının hallerine ait mühim faydalar" isimli deneme takip etmektedir. Bunda, Mustafa Naima Efendi bu iki sınıfın devlet için gerekli olduğunun ve bunların arasında önemli farklılıklar olduğunun altını çizmektedir. Devletin ilk ve son iki aşamasında kılıç erbabı kişiler çok önemlidir. Bu da bütün tarih boyunca neden her zaman kılıç erbabı kişilere iyi koşullara sağlandığını açıklamaktadır. Devletin orta çağında, kalem erbabı kişiler sadece önemli değil, aynı zamanda kılıç erbabı kişilerle aynı ayrıcalıklara ve pozisyonlara sahip olurlar. Bu durum, iktidarda olan kişiler için kılıç erbabından daha az tehlikeli ve her durumda, çok nadir haller hariç, kılıç erbabına göre daha uysal olmalarından kaynaklanmaktadır (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 37-38). Diğer taraftan kılıç erbabı kendi hayatlarını devlet ve inanç uğruna feda etmektedirler, ancak aynı zamanda, kendini beğenmiş tavırlara ve verimsizliğe eğilimlidirler. Ayrıca maliyetlerinin yükü devlete çok fazla olduğundan dolayı kontrolden çıkma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu da yoksulların sürekli daha çok vergi ödemelerine sebep olmaktadır. Bütün bunlardan çıkacak sonuç, bilge yöneticinin adalet ve eşitliği koruyarak ve hiçbir özel ayrıcalık tanımadan doğru dengeyi bulmak zorunda olduğudur (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 38-39).

Bu ilk önsözün son kısmı "Mühim fayda ve lüzumlu nasihatler" isimli başka bir deneme ile son bulmaktadır. Bir devlet güçlü olgunluk çağından çöküş zamanına geçtiğinde, devletin harcamaları neredeyse her zaman gelirden fazla olmaktadır. Bundan dolayı, maliye sürekli kontrol edilmeli, gelir ve gider sürekli dengeli olmalı ve mümkünse, birikim yapılmalıdır. Yönetici her zaman sinerjiyi korumalıdır, zira azimli ve birleşmiş birkaç kişiyle mükemmel sonuçlar elde edilebilir. Nitekim, Hüseyin Köprülü'nün amcası Mehmet Köprülü şöyle söylemiştir: "İki akıllı iş bilir birlik olsalar alemlerine geçirirler, iki olgun hizmetkar bütün dünyayı efendilerine dost etmeye ve dostlarını düşman etmeye kadirdir" (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 39-42). Lüks ve çöküş zamanında, kimse resmi bir makama gelmek istemez. Bu, en önemli iyileşmenin atamalarda yapılması gerektiği ve fiziksel ve entelektüel eğitimin güçlendirilmesi gerektiği manasına gelmektedir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 43).

İbn Haldun varlıklarının beşinci aşamasından sonra devletleri ölüme terk ediyordu. Ona göre, bu hasta vücuda müdahale etmek sadece yaşamını belli bir süre uzatabilir, ancak kurtaramazdı. Aksine, Mustafa Naima Efendi Osmanlı Devleti'nin ölümünü kabul etmemektedir ve bu ihtimalin varlığını bile düşünmek istememektedir. Zira ona göre, Osmanlı Devleti o dönemde dünyada Müslümanların tek temsilcisiydi (Mustafa Naima Efendi, 2007c: 1887). Bundan dolayı, ebedi devlet bakış açısından hareket ederek, bilge ve iyi bir "doktor"un örgütlü bir şekilde hareket ederek vücudu kurtarabileceğine inanmaktaydı. Mustafa Naima Efendi devlet sisteminde iki çeşit çöküş ayırt etmektedir: iç darbeler ve dış darbeler. Aslında, dış darbeler iç darbelerin sonucudur. Eğer bir sistem içten sağlam ve dirençli ise, dıştan gelecek darbelere karşı kendisini koruyabilir. Ancak, içeriden parçalanma bir şekilde dışarıdan gelecek baskıları davet etmektedir. Devletin yaşamını sürekli sürdürmesini sağlayabilmek için ki

burada bu devlet Osmanlı Devleti'dir, en önce iç yapısını iyileştirmek gerekir. Toplumun bütün üyelerinin bunu gerçekleştirmek için çalışması gerekiyor olsa bile, en önemli görev vücudun beynini sembolize eden yöneticilere düşmektedir (Mustafa Naima Efendi, 2007c: 1888-1889).

Mustafa Naima Efendi devletin kuruluşu sırasında ortaya çıkan liderler konusunda "usta"sı İbn Haldun'a sadıktır. Ona göre, bu aşamada liderler erdemli, dürüst, alçakgönüllü, sabırlı, adil, halkı ve askerleri ile birleşik, asabiyyeye saygılı ve dini hukuku koruyan kişilerdir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 26). Bundan sonraki aşamalarda her etap kendi rolünü oynar. Ancak, Mustafa Naima Efendi zarar gören ve dengesini kaybeden devlet sistemini yeniden dengeleyebilecek bir lidere olan güveniyle İbn Haldun'dan ayrılmaktadır.

Son aşamalarda, devlet sistemi bozulmuştur. Mustafa Naima Efendi'ye göre, tam da bu zamanda bu hasta organizmaya müdahale edebilecek kişilere ihtiyaç vardır. Bu kişilerin en önemli özelliği tarih konusundaki bilgileridir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 33). Çünkü önceki aşamaların tarihini bilmeyen bir kişi, kendi çağının gereksinimlerini kavrayamaz. Aynı şekilde, bütün devletler için geçerli olan devletin varlığının kanunlarını ve önceki devletlerin yıkılışının sebeplerini bilmeyen bir kişi, kendi devleti için gerekli tedbirleri alamaz. Kurucu liderler kendi halklarıyla birleşik olduklarından dolayı, onların tarih bilmelerine ihtiyaç yoktur (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 33). Mustafa Naima Efendi'ye göre, bu büyük adam tek bir kişi olamaz zira devletin son aşamalarında ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal sorunları çözmek çoğu zaman tek bir kişinin yapabileceği bir iş değildir. Bundan dolayı Mustafa Naima Efendi her bir sorun için ona çözüm bulabilecek yetenekte birisini aramaktadır. Ancak vücudun beyni olarak hükümdarın ya da liderin de geniş bilgiye sahip olması gerektiğini eklemektedir. Eğer öyle olmazsa, lider etrafındaki becerikli kişileri takdir edemez ve sonuç olarak çöküşü hızlandırır (Arslantürk, 1997: 80). Mustafa Naima Efendi dâhileri bu görev için uygun kişiler olarak kabul etmemektedir. Bu konu ile alakalı İbn Haldun'la aynı bakış açısına sahiptir: "[...] kurnazlık ve zekâ siyaset sahibi lider için bir ayıp ve kusurdur. Zira bu, düşüncedeki bir aşırılıktır" (İbn Haldun, 2015: 420; Mustafa Naima Efendi, 2007a: 41). Çoğunlukla bu tip insanlar baskıya ve zulme sebep olurlar ve başarıları sıkça geçici olur.

Mustafa Naima Efendi hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz bir 12. yüzyıl düşünürü olan Abdurrahman eş-Şeyzeri'den (2007c: 1890) bahsetmektedir. Bazı müstensihler ve biyograflar tarafından eş-Şeyzeri'den çok Şirazi olarak anılsa da adının Şeyzeri olması daha muhtemeldir. Kendisine ait olduğu sanılan iki risale, Menhecü'l-meslûk (en-Nehcü's-sülûk) fi siyâseti'l-mülûk ve Ravzatü'l-kuşûb, Suriye'de kadılık yaptığını kanıtlamaktadır (Giffen, 1998: 711). Bahsi geçen eserlerden ikincisi, aşk teorisi ile ilgili bazı konuları anlatmakta ve kişisel anekdotlar sunmaktadır. Ancak bu eser ne uzundur ne de uygun bir şekilde düzenlenmiştir¹. Burada bizi asıl ilgilendiren Sultan Selahattin Eyyubi'ye ithaf ettiği ve 1193 yılında yazdığı Menhecü'l-meslûk (en-Nehcü's-sülûk) fi siyâseti'l-mülûk isimli eseridir. Stefan Leder bu eseri İngilizce'ye *The Pursuit of the Right Path in Princely Policy Making* olarak çevirmiştir. Bu kitapta, İslam geleneği ve

¹ Daha fazla bilgi için bakınız: Semah David (1977), "Rawdat Al-Qulub by Al-Şayzaria, A Twelfth Century Book on Love", Arabica, S.2/24, s. 189-206.

hadislerin Selahattin Eyyubi'nin politikasında önemli bir rol oynadığından bahsetmektedir. Sünni İslam seferberliğin kaynağı ve siyasi birliğin oluşması için bir kavramsal çerçeve olarak işlenmiştir. Adalet, ahlaki ve dini bir görev olarak gözükmektedir (Leder, 2015: 101). Mustafa Naima Efendi bu eserden bahsederken Salahattin Eyyubi'nin sorunları ve 1683 yılı (Thomas, 1972: 78-79) sonrası Osmanlı sorunları arasında bir analogi kurmaktadır ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nushat üs-Selatin adlı eserinde eş-Şeyzeri'nin bahsettiği birkaç önemli noktayı tercüme ettiğini eklemektedir (Mustafa Naima Efendi, 2007a: 33). Arslantürk'ün bu konu ile ilgili yorumu, Mustafa Naima Efendi'nin eş-Şeyzeri'nin Salahattin Eyyubi'ye önerilerini ve bunların Salahattin Eyyubi tarafından uygulanmasını takdir ettiği yönündedir (1997: 82). "Salahaddin dahi ol risâleyi hırz-ı can edip dâ'imâ anınla amel ederdi" (Mustafa Naima Efendi, 2007c: 1890). Mustafa Naima Efendi'nin önerileri de aslında eş-Şeyzeri'nin şu önerileriyle benzeşmektedir: eşitlikçi, mantıklı, cesur, cömert, iyicil, sadık, adil, bağışlayıcı, sabırlı, merhametli, iyilikbilir, ihtiyatlı, saygıdeğer, dürüst ve sakin olmak (Şeyzeri, 2013: 95-132).

Hayatı boyunca Mustafa Naima Efendi, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaktan kurtarabilecek büyük adam veya büyük adamların arayışı içinde olmuştur. Ona göre, büyük adamın özellikleri yönetici sınıfta bulunmalıdır. Eğer vücudun beyni bu özelliklere sahip değilse, diğer organların hasta olma riski vardır. Bundan dolayı Mustafa Naima Efendi, bu büyük adamı padişah, vezirler ve şeyhülislamdan oluşan yönetici sınıfında aramaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra padişahların yetkinliklerinde bir gerileme olsa da onları da toplumunun babası olmalarından ve kutsal bir güce sahip olmalarından dolayı lider olarak kabul etmek gerekmektedir. Bundan dolayı, Mustafa Naima Efendi için sebebi ne olursa olsun padişahlara karşı güvensizlik tehlikelidir. Buna karşılık, Mustafa Naima Efendi Kanuni'den sonra gelen padişahları kendi büyük adam anlayışı üzerinden değerlendirmekte çekinmemektedir. Maalesef, bu görevi gerçekleştirebilecek bir padişah bulamamıştır. I. Ahmet'ten (1603-1617) itibaren padişahlardaki devlet adamı görevlerini yapma kapasitesindeki artış Mustafa Naima Efendi'ye umut vermiştir. Ancak Mustafa Naima Efendi ne zaman birisine güven duysa, Genç Osman'ın 17 yaşındaki ölümü, IV. Murat'ın (1623-1640) zalimleşmesi ve Hüseyin Köprülü'nün zorla istifa ettirilmesi gibi olaylar sebebiyle umutları yıkılmıştır (Arslantürk, 1997: 82-84).

Sonuç

Her bir düşünürün takip ettiği gelenek veya yaptığı gözlemler sonucunda oluşturduğu kendi devlet görüşü bulunmaktadır. Burada öncelikle, devleti ne olursa olsun ölecek olan bir organizma olarak düşünen İbn Haldun'un düşüncelerini takip ettik. Bu tip bir muhakeme yaşadığı çağda gözlemlediği olaylar ve yaptığı çalışmaların bir sonucudur. Osmanlı düşünürlerine baktığımızda, bir taraftan bir ahlak düşünürü olan Kınalızade Ali Efendi'nin adalet çok önem verdiğini ve eğer bir sultan toplumuna karşı adil davranırsa devletin yıkılmayacağını düşündüğünü görüyoruz. Diğer taraftan, Gelibolulu Mustafa Ali başkentteki ve diğer bölgelerdeki durumu iyi bildiğinden ve gençliğini geçirdiği Kanuni dönemiyle sonrasını karşılaştırabildiğinden dolayı devletin çöktüğe doğru gittiğinin işaretlerini görebilmiştir. Ancak, herhangi bir ıslahat listesi yapmamaktadır, çünkü ona göre bir tarihçi olarak bu onun görevi değildir.

Yöneticilerin tarihçilerin yazdıklarından dersler çıkarması gerektiğini düşünmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz diğer Osmanlı düşünürlere göre, yönetimin kaynağının İslam olduğu devletler kutsal devletlerdir. Zira sultanı Allah atamıştır ve sultan İslam'ın teminatıdır. Onlara göre, yaşadıkları çağın tek İslam temsilcisi Osmanlı Devleti olduğuna göre, Osmanlı Devleti'nin yıkılması düşüncesini kabul etmemektedirler. Bundan dolayı, Osmanlı sultanlarını uyarmak için önceki toplumların ve hanedanlıkların deneyimlerini anlatan eserler yazmışlardır. Zira yöneticilerin başarılı ıslahatlar yaptığı bir devlet ölmeye mahkûm değildir. İbn Haldun'un düşüncelerini kabul etseler de sağlam temelleri olan ve kendisini yok edebilecek birçok olayı alt etmeyi başarmış Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda, ondan ayrılmaktadırlar. Yani, bu düşünceyi kabul eden düşünürler Osmanlı Devleti'ndeki sorunların engellenmesi ve yok edilmesi için kendi çözümlerini sunmuşlardır. Sonuç olarak eğer yöneticiler bu çözümleri uygularlarsa devlet kurtulacaktır. Bu çerçevede Osmanlı düşünürleri İbn Haldun'un düşüncelerini herhangi bir şekilde kopyalamadığını, aksine sundukları çözümler yoluyla İbn Haldun'un düşüncelerinin gelişmesinde katkıda bulduklarını kabul edebiliriz.

Kaynakça

Arslan Ahmet (2014). İbni Haldun. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslantürk Zeki (1997). Naima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı. İstanbul: Ay Işığı Yayınları.

Bouthoul, Gaston (1930). Ibn-Khaldoun: Sa Philosophie Sociale. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Brun Jean (2003). Les Présocratiques. Paris: Presses Universitaires de France.

Cheddadi Abdesselam (2006). Ibn Khaldûn: L'homme et le Théoricien de la Civilisation. Paris: Edition Gallimard.

Corbin Henri (2015). İslam Felsefesi Tarihi 2. Çev. Hüseyin Hatemî, İstanbul: İletişim Yayınları.

Fleischer Cornell (1983). "Royal Authority, Dynastic Cylism, and 'Ibn Khaldûnism' in Sixteenth-Century Ottoman Letters". Journal of Asian and African Studies. S: 3-4.

Gelibolulu Mustafa Ali (2006). İslam Devletleri Tarihi (622-1599). Çev. Mustafa Demir, İstanbul: Değişim Yayınları.

Giffen Lois A (1998). "al-Shayzari". Encyclopedia od Arabic Literature. haz. Julie Scott Meisami ve Paul Starkey. Londra ve New York: Routledge.

Hammer-Purgstall Joseph von. (1822). "Sur l'introduction à la connaissance de l'histoire, célèbre ouvrage d'Ibn Khaldoun", Journal Asiatique. S: 1/1, s. 267-278.

İbn Haldun'un Devlet Felsefesinin 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Düşünürleri Üzerindeki Etkisi

İbn Haldun (2015). Mukaddime 1. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Iitzkowitz Norman (1972). Ottoman Empire and Islamic Tradition. Chicago: University of Chicago Press.

İnalçık Halil (1958). "Osmanlı Padişahı". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. S:13/4, s. 68-79

Kâtip Çelebi (1982). Bozuklukların Giderilmesinde Tutulacak Yollar, haz. Ali Can, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kınalızade Ali Efendi (2013). Devlet ve Aile Ahlakı. İstanbul: Tutku Yayınevi.

(2009). Kur'an Mesajı. Çev. Muhammed Esed. İstanbul: İşaret Yayınları.

Lakhsassi, Abderrahmane (2007). "İbn Khaldun". haz. Seyyed Hossein Nasr ve Oliver Leaman, History of Islamic Philosophy. Londra ve New York: Routledge.

Leder, Stefan. (2015). "Sultanic rule in the mirror of medieval political literature". haz. Nequin Yavari ve Regula Forster Global Medieval: Mirrors for princes revisited. Harvard: Harvard University Press.

Mustafa Naima Efendi (2007a). Tarih-i Naima. Cilt 1 haz. Mehmed İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mustafa Naima Efendi (2007b). Tarih-i Naima. Cilt 5 haz. Mehmed İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mustafa Naima Efendi (2007c). Tarih-i Naima. Cilt 6 haz. Mehmed İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Okumuş, Ejder (2009). Osmanlı'nın Gözüyle İbn Haldun. İstanbul: İz yayınları.

Schmidt, Jan (1991). Pure Water for Thirsty Muslims, a Study of Mustafa Ali of Gallipoli's Kühü l-Ahbar. Leiden: Het Oosters Instituut.

Semah, David (1977). "Rawdat Al-Qulub by Al-Şayzaria, A Twelfth Century Book on Love". Arabica. S. 24/2, s. 189-206.

Şeker, Mehmet Fatih (1995). "Political View of Ali: Evaluation of the Work of Ali Socalled 'Fusul-i Harj u Naqd'". haz. Daniel Panzac, Histoire Economique et Sociale de L'Empire Ottoman et de la Turquie (1326-1960). Paris: Peeters.

Şeyzeri, Ebü'n-Necîp Celâleddin (2013). Nechü's-Sülük fi Siyâseti'l-Mülük - Siyaset Stratejileri. Çev. Nahifi Mehmed Emin Efendi. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Thomas, Lewis V (1972). A Study of Naima. haz. Norman Iitzkowitz, New York, New York University Press.

Uğur, Ahmet (2001). Osmanlı Siyaset-Nameleleri. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (1957). Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İbn Haldun'un Devlet Felsefesinin 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Düşünürleri Üzerindeki Etkisi

Yıldız, Mustafa (2010). "İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. S.10, s. 25-55.